IOAN SCURTU CONSTANTIN HLIHOR

ANUL 1940. DRAMA ROMÂNILOR DINTRE PRUT ȘI NISTRU

EDITURA ACADEMIEI DE ÎNALTE STUDII MILITARE
BUCUREȘTI, 1992

CUVÎNT ÎNAINTE

Anul 1940 a fost un an dramatic în istoria poporului român. Atunci, marile puteri totalitare i-au sfîrtecat, prin note ultimative și dictat, teritoriul național.

Primul stat care s-a „înfruptat“ din trupul României a fost Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Lucrarea de față prezintă evoluția relațiilor româno-sovietice în anii 1918—1940, contextul în care România a fost nevoită să cedeze Basarabia și nordul Bucovinei, retragerea administrației și armatei române, evacuarea unei părți a populației, pierderile materiale suferite de statul român, regimul de ocupație instaurat de sovietici în aceste teritorii

Întemeiată pe o documentație bogată — în primul rînd pe arhive — lucrarea oferă cititorilor o imagine cuprinzătoare asupra unui aspect dramatic din istoria poporului român, insuficient cunoscut, sau prezentat denaturat de o anumită istoriografie.

Ne exprimăm speranța că efortul nostru va fi urmat și de alți cercetători, animați de respectul față de adevăr, hotărîți să acopere cît mai curînd paginile nescrise din istoria poporului român.

RELAȚIILE ROMÂNO-SOVIETICE ÎN ANII 1918–1940*

În timpul primului război mondial, România și Rusia au fost aliate, făcînd parte din blocul politico-militar al Antantei. Ca urmare a preluării puterii de către Partidul Comunist (bolșevic), condus de V.I. Lenin, Rusia sovietică a ieșit din război, punînd România în fața unei situații extrem de dificile.

Pe lîngă aspectul militar propriu-zis — care a silit guvernul român să încheie armistițiul și apoi pacea cu Puterile Centrale —, mari probleme au creat cei aproape un milion de ostași ruși aflați pe teritoriul României. Aceștia, divizați din punct de vedere politic, au trecut la dezarmarea și arestarea ofițerilor, la organizarea unor manifestații, la atacarea depozitelor de alimente [1]. În acest context, la 7/20 decembrie 1917, a avut loc o consfătuire — cu participarea regelui Ferdinand și a primului ministru Ion I.C. Brătianu — la care s-a hotărît adoptarea unor măsuri pentru apărarea populației, trecîndu-se la dezarmarea trupelor ruse care recurgeau la devastări. Întrucît situația se deteriora, la 9/22 decembrie, Consiliul de Miniștri a hotărît ca armata română să înceapă curățirea teritoriului național de trupele rusești.

Acest act legitim a fost interpretat de guvernul de la Petrograd ca fiind ostil statului sovietic. La 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918, ministrul Constantin Diamandy împreună cu personalul Legației Române au fost arestați. Un secretar al Legației a reușit să scape și a alertat Ambasada Franței, iar aceasta, pe ceilalți diplomați. Membrii corpului diplomatic s-au adunat la ambasadorul S.U.A., decanul corpului diplomatic, pentru a analiza acest caz fără precedent în istoria statelor civilizate. Ei au hotărît să acționeze din proprie inițiativă, fără a mai aștepta instrucțiuni de la guvernele lor, semnînd o notă prin care-și exprimau solidaritatea cu ministrul României și cereau punerea lui imediată în libertate ; în caz contrar, toți vor părăsi Petrogradul.

---

* Vezi, pe larg, Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, Edit. Moldova, 1990.

A doua zi, 1/14 ianuarie 1918, membrii corpului diplomatic s-au prezentat *in corpore* la Smolnîi, unde au fost primiți de V.I. Lenin. Acesta a explicat că o divizie rusească a fost înconjurată de trupe române, că ofițeri austrieci — oaspeți ai rușilor — au fost făcuți prizonieri, iar soldații ruși au fost dezarmați. Diplomații nu au acceptat explicațiile date, iar Lenin a comunicat că guvernul sovietic se va întruni de îndată pentru a decide.

În ziua de 2/15 ianuarie, ambasadorul Franței l-a vizitat pe Diamandy la fortăreața „Petru și Pavel", unde se afla în aceeași celulă cu un deținut de drept comun. În aceeași zi, ministrul și ceilalți diplomați români au fost eliberați [2].

La 3/16 ianuarie, guvernul sovietic a trimis guvernului român o notă semnată de V.I. Lenin, prin care afirmă că „autoritățile române au săvîrșit acte *dușmănoase* (s.n.) la adresa soldaților ruși", drept care cerea „eliberarea soldaților și ofițerilor arestați, *pedepsirea* (s.n.) autorităților militare care au decis aceste arestări și garanția că asemenea acte nu se vor mai repeta. Refuzul de a răspunde la cererea noastră pînă în 24 de ore va fi considerat *ruptură* de relații (s.n.). Vom lua în asemenea caz măsurile militare cele mai energice" [3].

Zece zile mai tîrziu, la 13/26 ianuarie, Consiliul Comisarilor Poporului transmitea guvernului român că a hotărît următoarele: „1) Să rupă orice relațiuni diplomatice cu România și să expulzeze pe drumul cel mai scurt Legația României, precum — în genere — și pe toți agenții autorităților române; 2) Să declare sechestrat pentru oligarhia română depozitul de aur al României păstrat la Moscova; puterea sovietică își ia răspunderea pentru păstrarea acestui depozit și se obligă să-l restituie în mîinile poporului român; 3) Fostul general șef al frontului român, Scerbacev, care s-a ridicat împotriva revoluției, este declarat dușman al poporului și pus în afară de lege" [4].

Se cuvine remarcat faptul că în această notă nu se punea chestiunea Basarabiei, astfel că ruperea relațiilor diplomatice cu România nu avea la bază probleme teritoriale.

Armata română a intrat în Basarabia la 18 ianuarie 1918, la cererea conducerii Republicii Moldovene Independente, adresată guvernului român la 24 decembrie 1917. Ea s-a pus la dispoziția guvernului Republicii și nu a intervenit în modul de alcătuire a organelor centrale, nici în activitatea Sfatului Țării.

La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării — organ reprezentativ al populației dintre Prut și Nistru — a hotărît unirea Basarabiei cu România [5]. În același an, la 28 noiembrie, Bucovina și, la 1 decembrie, Transilvania s-au unit cu patria-mamă, realizîndu-se astfel statul național unitar român.

După ce la 3 martie 1920 Consiliul Suprem al Conferinței de Pace a recunoscut legitimitatea unirii Basarabiei cu România [6], la 28

octombrie 1920 a fost semnat Tratatul de la Paris între România, pe de o parte, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, de cealaltă parte. În tratat se prevedea : „Considerînd că din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic unirea Basarabiei cu România este pe deplin justificată, considerînd că populațiunea Basarabiei a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România", Înaltele Părți Contractante recunoșteau „suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa pînă la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia, și acest vechi hotar". Se preciza că părțile contractante „vor invita Rusia să adere la tratatul de față de îndată ce va exista un guvern rus recunoscut de ele. Puterile își rezervă dreptul de a supune arbitrajului Consiliului Societății Națiunilor chestiunile care ar putea fi ridicate de guvernul rus cu privire la detaliile acestui tratat, fiind bine stabilit cu fruntariile definite de acest tratat, precum și suveranitatea României asupra teritoriilor pe care le cuprinde, nu vor putea fi puse în discuțiune" [7].

Tratatul avea să fie ratificat de Marea Britanie la 14 aprilie 1922, de Franța la 24 aprilie 1924, de Italia la 22 mai 1927. România l-a ratificat la 19 mai 1922. Dintre semnatari, tratatul nu a fost ratificat de Japonia.

În raporturile cu Rusia sovietică, guvernele României au adoptat o atitudine întemeiată pe următoarele principii : România nu se afla în stare de război cu Rusia sovietică ; nu exista un litigiu teritorial între cele două țări, întrucît Basarabia este străvechi teritoriu românesc, care s-a unit cu patria-mamă ; tezaurul românesc evacuat la Moscova era un bun asupra căruia statul sovietic nu avea nici un drept și trebuia restituit integral României ; neintervenția reciprocă în treburile interne [8].

La rîndul său, guvernul sovietic a oscilat între dezideratul său vizînd revoluția socialistă și răsturnarea burgheziei de la putere, pe de o parte, și necesitatea apărării și consolidării Rusiei sovietice, de cealaltă parte.

Relațiile româno-sovietice au cunoscut o continuă deteriorare în anii 1918—1919. Ruperea relațiilor diplomatice, nerecunoașterea unirii Basarabiei cu România, războiul civil din Rusia s-au repercutat negativ asupra stabilității în această zonă a Europei. Granițele României erau adesea încălcate de combatanți. Cum era și firesc, armata română a primit ordin să apere hotarele țării, înregistrîndu-se numeroase incidente sîngeroase. Într-unul din acestea și-a pierdut viața, în ianuarie 1919, generalul Stan Poetaș [9].

Statul sovietic contesta în mod expres granițele României, Poloniei, Finlandei și țărilor baltice [10]. Jocul politic a impus unele nuanțări și abateri temporare de la acest deziderat formulat de

Lenin, dar obiectivul fundamental a fost urmărit cu perseverență în toată perioada interbelică.

Pentru promovarea intereselor ei, Uniunea Sovietică a folosit partidele comuniste afiliate la Internaționala a III-a — inclusiv Partidul Comunist din România, creat în mai 1921 — care erau obligate prin statut să susțină „fără rezerve" Uniunea Sovietică [11]; în Programul Internaționalei Comuniste se preciza că pentru proletariatul mondial „U.R.S.S. este singura patrie" [12].

U.R.S.S. urmărea să creeze în Basarabia o stare de nesiguranță, teamă și panică, să compromită administrația românească și să acrediteze în rîndul opiniei publice internaționale ideea că România era un stat „imperialist", care ducea în Basarabia „cotropită" o politică de teroare, reacționară și antipopulară.

Anul 1924 a fost marcat de recunoașterea guvernului sovietic de către marile puteri occidentale. În februarie, Marea Britanie a stabilit relații diplomatice cu Uniunea Sovietică, urmată de Franța în octombrie. La rîndul său, România dorea normalizarea raporturilor sale cu vecinul de la răsărit.

După multiple negocieri desfășurate în anii 1920—1923, s-a convenit organizarea unei conferințe româno-sovietice la Viena, începînd cu ziua de 27 martie 1924. În instrucțiunile date delegației române de șeful guvernului, Ion I.C. Brătianu, se arăta că raporturi de bună vecinătate între cele două țări „nu pot exista fără fixarea graniței ; or, fixarea graniței înseamnă recunoașterea unirii Basarabiei, care este și trebuie să fie a noastră, astfel că asupra acestei chestiuni nu mai poate încăpea nici o discuție" [13].

Conferința româno-sovietică de la Viena desfășurată în zilele de 27 martie — 2 aprilie 1924 [14] a eșuat, datorită faptului că Moscova a refuzat să recunoască legitimitatea unirii Basarabiei și integritatea teritorială a României.

Curînd după eșuarea Conferinței de la Viena, în ziua de 29 iulie 1924, Biroul Politic al Partidului Comunist (bolșevic) a adoptat hotărîrea cu privire la crearea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești, în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucraina. Se preconiza ca granița apuseană a noii republici să fie pe rîul Prut, ceea ce vădește intenția guvernului de la Moscova de anexare a Basarabiei [15].

Guvernul sovietic aprecia că erau întrunite condițiile pentru declanșarea unei acțiuni de amploare împotriva României, care să ofere motivația pentru intervenția Armatei Roșii și anexarea Basarabiei. În fapt, pregătirea se făcea și împotriva altor state vecine, de la Marea Baltică la Marea Neagră. Ca de obicei, acțiunea urma să se desfășoare sub lozinca apărării statului sovietic. În acest spirit, la 20 iulie 1924, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste

a dat o circulară către comitetele centrale ale partidelor comuniste din Polonia, Lituania, Estonia, România, Cehoslovacia și Iugoslavia, în care se arăta că „proletariatul rus este amenințat cu implicațiuni de război din partea României". În vederea unui eventual conflict, Internaționala Comunistă stabilea „puncte de refugiu" și zone cu „detașamente armate speciale" [16].

Pe această bază, în ziua de 8 august 1924, sub președinția lui Vasili Kolarov — secretar al Federației Comuniste Balcanice — a fost aprobat un plan de acțiune pentru România, care trebuia să fie aplicat la jumătatea lunii septembrie. Ca principiu, s-a cerut ca, în toate acțiunile ce urmau să aibă loc, Uniunea Sovietică să nu participe oficial, ajutorul efectiv în oameni și materiale fiind dat numai prin comuniștii grupați în centre, care să ia asupra lor întreaga răspundere. Principalele acțiuni puciste s-au desfășurat la Nicolaevca și Tatar-Bunar, dar au eșuat ca urmare a lipsei de sprijin din partea populației Basarabiei și a intervenției organelor de ordine ale statului român [17].

Prin hotărîrea guvernului de la Moscova, la 12 octombrie 1924 a fost creată Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească pe malul stîng al Nistrului, cu capitala la Balta, subordonată atît pe linie de stat cît și pe linie de partid Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Din 1929 capitala a fost mutată la Tiraspol. Noua republică avea o suprafață de 7 516 km^2 și o populație de 545 000 locuitori. Potrivit surselor sovietice, în acest teritoriu moldovenii (românii) formau 60% din întreaga populație, ceea ce înseamnă 327 000 de suflete [18]. Prin acest act, guvernul de la Moscova avea în vedere existența unui nucleu politico-juridic în jurul căruia să agite și să perpetueze „problema" Basarabiei. Este semnificativ faptul că frontiera apuseană a acestei republici s-a stabilit pe rîul Prut, ceea ce arăta limpede obiectivele guvernului de la Moscova [19].

În decembrie 1924, P.C. (b) din Rusia a hotărît introducerea alfabetului chirilic în R.S.S. Moldovenească. Totuși, pentru o perioadă (1932—1938) s-a revenit la grafia latină, după care a fost stabilită definitiv cea chirilică. În anul 1938 s-a adoptat Constituția R.S.S.A. Moldovenești care, în conformitate cu Constituția U.R.S.S. și cu cea a Ucrainei, consemna victoria socialismului în acest teritoriu.

La 27 august 1928 a fost semnat, la Paris, Pactul Briand-Kellogg, prin care „Părțile contractante declară solemn, în numele popoarelor lor, că condamnă recurgerea la război pentru reglementarea diferendelor internaționale și că vor renunța la el ca instrument de politică națională în relațiile lor reciproce (art. 1). Puterile contractante recunosc că reglementarea sau soluționarea tuturor diferendelor sau conflictelor, de orice natură sau origine ce vor

apare între ele, nu vor trebui niciodată să aibă loc decît prin mijloace paşnice" (art. 2)[20].

Uniunea Sovietică a hotărît să acţioneze în spiritul Pactului Briand-Kellogg, începînd negocieri cu guvernele Poloniei şi Lituaniei, pentru punerea lui în practică. La rîndul său, România — în calitate de aliat al Poloniei — a propus ca protocolul consacrat aplicării Pactului Briand-Kellogg să fie negociat şi semnat de toate statele din vecinătatea U.R.S.S.[21]. După tratativele purtate, în ziua de 9 februarie 1929 a fost semnat Protocolul de la Moscova[22], prin care delegaţii Letoniei, Poloniei, României şi U.R.S.S., „Însufleţiţi de dorinţa de a contribui la menţinerea păcii existente între ţările lor şi, în acest scop, de a pune în vigoare fără întîrziere între popoarele acestor ţări Tratatul de renunţare la război ca instrument de politică naţională semnat la Paris, la 27 august 1928, au hotărît să îndeplinească aceste intenţii prin efectul prezentului protocol", căzînd de acord asupra următoarelor : „Tratatul de renunţare la război ca instrument de politică naţională, semnat la Paris la 27 august 1928, a cărui copie este anexată la prezentul protocol ca parte integrantă a sa, intră în vigoare între părţile contractante după ratificarea zisului Tratat de la Paris din 1928 de către organele legislative competente ale statelor respective" (art. 1). Se făcea precizarea că Tratatul de la Paris va fi valabil între părţile contractante, independent de intrarea lui în vigoare ; cu alte cuvinte, avînd aplicabilitate imediat ce acestea vor depune instrumentele de ratificare a protocolului.

Un moment semnificativ s-a înregistrat la începutul anului 1933, cînd Maksim Litvinov a propus, în cadrul Conferinţei pentru dezarmare, o convenţie pentru definirea agresorului.

La textul elaborat de Litvinov s-a adăugat precizarea lui Titulescu, şi anume, că „prin teritoriu trebuie să se înţeleagă teritoriul asupra căruia un stat îşi exercită în fapt autoritatea"[23]. Documentul convenit a fost semnat la Londra, în ziua de 3 iulie 1933. Convenţia pentru definirea agresorului considera că „toate statele au deopotrivă drept la independenţă, la securitate, la apărarea teritoriilor lor şi la libera dezvoltare a instituţiilor lor". Din dorinţa „de a asigura tuturor popoarelor inviolabilitatea teritoriului ţării lor", împuterniciţii României, Cehoslovaciei, Turciei, Iugoslaviei şi U.R.S.S. au recunoscut ca agresor, într-un conflict internaţional, „statul care cel dintîi va fi comis una din acţiunile următoare" :

1. declaraţiune de război unui alt stat ;
2. invaziune prin forţele sale armate, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului unui alt stat ;
3. atac prin forţele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declaraţie de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor unui alt stat ;

4. blocus naval al coastelor sau porturilor unui alt stat;
5. sprijin dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat sau refuzul, cu toate măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor sau protecțiune".

Se mai preciza că „Nici o considerațiune de ordin politic, militar, economic sau alta nu va putea servi drept scuză sau justificare a agresiunii" [24].

Cu prilejul discuțiilor asupra convenției pentru definirea agresorului, Titulescu și Litvinov au realizat un acord verbal — *gentlement's agreement* — prin care se angajau să vegheze cu deosebită atenție ca în comportarea și în manifestările lor publice să nu ridice sub nici o formă chestiunea diferendului teritorial între cele două țări [25].

În cadrul Conferinței de la Zagreb din 22 ianuarie 1934, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au considerat că era oportun să stabilească relații diplomatice cu Uniunea Sovietică. Pe baza acordului statelor membre ale Micii Înțelegeri, Nicolae Titulescu a perfectat, în mai 1934, cu Maksim Litvinov, acordul de principiu privind stabilirea de relații diplomatice între România, Cehoslovacia, Iugoslavia și U.R.S.S.

În ziua de 9 iunie 1934 a avut loc la Geneva un schimb public de scrisori între Titulescu și Litvinov, care consemna reluarea raporturilor diplomatice între cele două țări. Textul acestor scrisori era identic, cei doi miniștri de externe exprimînd „ferma convingere că relațiunile astfel stabilite vor rămîne pentru totdeauna normale și amicale și că națiunile noastre vor continua să coopereze, pentru cel mai mare bine reciproc al lor, la menținerea păcii lumii" [26].

Cu același prilej, cei doi miniștri au confirmat în scris un acord, care consemna că au convenit asupra următoarelor: „Guvernele țărilor noastre își garantează mutual plinul și întregul respect al suveranității fiecăruia din statele noastre și abținerea de la orice imixtiune, directă sau indirectă, în afacerile interne și în dezvoltarea fiecăreia dintre ele și în special a oricărei agitațiuni, propagandă și a oricărui fel de intervențiuni sau de sprijin al acestora". În același timp, cele două guverne se angajau să nu creeze, susțină sau autorizeze șederea pe teritoriul lor a organizațiilor care și-ar propune ca scop lupta armată contra celuilalt stat, să interzică „recrutarea, ca și intrarea pe teritoriul lor și tranzitul prin teritoriul lor a forțelor armate, a armelor, a munițiunilor, a echipamentului și al oricărui fel de material destinat acestor organizații" [27].

După stabilirea raporturilor diplomatice, relațiile dintre cele două țări s-au diversificat. În vara anului 1934 a avut loc o conferință româno-sovietică privind dezvoltarea relațiilor economice; în

1935, România a ridicat orice prohibiție aplicată importului, antrepozitării sau tranzitului mărfurilor din Uniunea Sovietică; au fost recunoscute drepturile de proprietate pe care supușii sovietici le aveau în România. În 1935 a fost reconstruit podul dintre Tighina și Tiraspol, facilitîndu-se astfel transportul de pasageri și mărfuri între cele două țări. Au fost stabilite relații directe între Agenția Rador și Agenția Tass, în scopul transmiterii reciproce a știrilor de presă. S-a permis introducerea liberă în România a ziarelor „Izvestia" și „Journal de Moscou".

Au fost purtate discuții privind tezaurul românesc depus la Moscova, dar rezultatele obținute au fost modeste. În iunie 1935, guvernul sovietic a restituit României 1 443 de lăzi conținînd arhive ale statului și instituțiilor particulare, documente și manuscrise ale Academiei [28]. Protocolul a fost semnat la 31 mai 1935 de către Stein, directorul politic pentru chestiunile românești din Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., și Edmond Ciuntu, ministrul român la Moscova. Guvernul sovietic a restituit României etaloanele aur și platină de măsuri și greutăți: un metru-etalon de platină, un kilogram de platină, un disc de cuarț pentru măsurători, nouă termometre de mare precizie pentru temperaturi maxime și minime [29]. În iunie 1935 au fost înapoiate osemintele domnitorului român Dimitrie Cantemir, aflate la o biserică din Moscova. Guvernul sovietic a cedat României gratuit și pe o durată nedeterminată uzul bisericii rusești din București, pentru a se face slujbă românească [30]. Au avut loc schimbări de delegații culturale și științifice, de filme și cărți.

La 15 septembrie 1934, Uniunea Sovietică a devenit membră a Ligii (Societății) Națiunilor, organizație internațională care-și propunea să excludă războiul ca mijloc de soluționare a conflictelor dintre state. Conform Pactului Societății Națiunilor, țările membre se obligau „să respecte și să mențină în contra oricărei agresiuni externe integritatea teritorială și independența politică existentă a tuturor membrilor Societății" (art. 10) [31]. Prin acest act, guvernul sovietic se angaja, implicit, să respecte integritatea teritorială și independența politică a României, care se număra printre membrii fondatori ai Societății Națiunilor.

În anii 1934—1935, un loc important în cadrul diplomației europene l-a ocupat crearea unui sistem de securitate colectivă. Unul dintre cei mai fervenți promotori ai securității colective a fost Nicolae Titulescu. Ministrul de externe român a contribuit nemijlocit la perfectarea și semnarea Tratatului de asistență mutuală între Franța și U.R.S.S. la 2 mai 1935, urmat de cel încheiat de Uniunea Sovietică și Cehoslovacia în ziua de 16 mai 1935. El își exprima speranța că „Europa va fi în scurt timp acoperită de o rețea

de acorduri regionale de asistență mutuală care ne vor permite să întrevedem viitorul cu mai multă încredere"[32].

Ministrul român s-a pronunțat pentru încheierea unui pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, pe baza statu-quo-ului teritorial, care prin ministrul său de externe Litvinov declarase în ianuarie 1935 : „Toate pietrele de hotar, toate granițele Europei sînt stîlpi ai păcii, iar îndepărtarea unei singure pietre de acest fel atrage iremediabil prăbușirea întregii construcții a păcii"[33].

Nicolae Titulescu a primit din partea guvernului român, la 15 iulie 1935, împuternicirea de a negocia un tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică.

În ziua de 21 iulie 1936 a fost încheiat un protocol care cuprindea principiile de bază ale pactului de asistență mutuală. Documentul consemna : „Guvernul U.R.S.S. recunoaște că, în virtutea diferitelor sale obligații de asistență, trupele sovietice nu vor putea trece niciodată Nistrul fără o cerere formală în acest sens din partea guvernului regal al României, la fel cum guvernul regal al României recunoaște că trupele române nu vor putea trece niciodată Nistrul în U.R.S.S., fără o cerere formală a guvernului acestuia. La cererea guvernului regal al României, trupele sovietice trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul român la est de Nistru, după cum, la cererea guvernului U.R.S.S., trupele române vor trebui să se retragă imediat de pe teritoriul U.R.S.S., la vest de Nistru"[34].

Era pentru prima dată cînd, în mod explicit, un înalt demnitar sovietic recunoștea că granița de stat între România și U.R.S.S. era pe Nistru. După convenția de definire a agresiunii din 1933 și în conformitate cu aceasta, documentul din 21 iulie 1936 era o confirmare clară a recunoașterii graniței de răsărit a României.

În timp ce Nicolae Titulescu era gata să semneze Pactul de prietenie și asistență mutuală între cele două țări, Litvinov a solicitat o amînare pînă în luna septembrie. Mai mult, ministrul de externe sovietic a cerut ca textul documentului să nu fie transmis la București prin cifru, deoarece s-ar putea afla despre conținutul lui, ci să fie prezentat personal de Titulescu regelui și guvernului român[35].

Amînarea și precauțiile lui Litvinov își aveau o motivație bine întemeiată. Practic, el depășise orientările stabilite de conducerea statului sovietic în relațiile cu România[36].

La 29 august 1936 a avut loc o remaniere a guvernului României, în urma căreia titularul Ministerului de Externe, Nicolae Titulescu, a fost înlocuit cu Victor Antonescu[37].

Schimbarea lui Nicolae Titulescu din funcția de ministru de externe se datora unor cauze multiple, între care la loc de frunte se află eșecul politicii de securitate colectivă, ca urmare a atitudinii conciliatoriste promovată de marile puteri occidentale față de poli-

tica agresivă a Germaniei și Italiei. Ocuparea Renaniei de către Germania la 7 martie 1936, agresiunea Italiei contra Etiopiei și lipsa unor măsuri corespunzătoare din partea comunității internaționale, ineficiența Societății Națiunilor, refuzul Franței de a încheia un pact de alianță cu statele Micii Înțelegeri împotriva oricărui agresor, pact care ar fi asigurat consistență reală acordului Titulescu-Litvinov din 21 iulie 1936, constituiau elemente presante, pe care statele mici și mijlocii erau datoare să le analizeze cu toată atenția.

Pe fondul politicii conciliatoriste promovată de guvernele de la Paris și Londra, poziția României devenea tot mai dificilă, mai ales că Polonia se orienta deschis spre Germania, iar Iugoslavia spre Italia. Guvernul de la București trebuia să promoveze o politică realistă și nu una sentimentală. Obiectivul său fundamental era apărarea păcii, a independenței și integrității teritoriale a României.

Chiar în ziua remanierii cabinetului, președintele Consiliului de Miniștri declara : „Guvernul va continua aceeași politică externă care a fost urmată de toate guvernele României și al cărei exponent a fost în ultimul timp dl. Titulescu". El ținea să precizeze că politica externă a României „nu este nici o politică cu caracter personal și nici o politică de oportunism sau improvizare. Ea nu este nici politica unui om și nici politica unui partid, ci este politica unui neam întreg, este politica națională, avînd drept obiective permanente apărarea frontierelor și apărarea păcii" [38]. El a precizat că guvernul român va continua linia unor relații amicale cu Uniunea Sovietică. Președintele Consiliului de Miniștri declara lui M.S. Ostrovski, însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S. la București : „Cabinetul reorganizat va continua politica lui Titulescu, care este o politică tradițională a țării, cu mai puțină strălucire, dar mai metodic și mai energic. Singurii dușmani ai României sînt Germania și Ungaria". Șeful guvernului român preciza : „Relațiile cu U.R.S.S. nu numai că nu se vor schimba, dar guvernul are chiar un plan de întărire și adîncire a acestor relații" [39]. Noul ministru de externe, Victor Antonescu, a ținut și el să declare : „Vom continua să întreținem și să dezvoltăm cu Uniunea Sovietică relațiunile noastre de bună vecinătate și de prietenie" [40].

Dar, contrar acestor declarații, guvernul de la Moscova a apreciat că înlăturarea lui Nicolae Titulescu „echivalează cu o schimbare a politicii externe" [41]. Aprecierea lui Litvinov la adresa politicii externe românești nu avea nici o bază reală, cu atît mai mult cu cît guvernul român nu avea cunoștință de conținutul concret al documentului parafat la 21 iulie. Este mai curînd probabil că Litvinov mersese prea departe, iar guvernul de la Moscova a profitat de ocazie pentru a dezavua înțelegerea convenită și a revenit la intransigența inițială.

Politica de cedare în fața agresorului și-a găsit o elocventă expresie în Acordul de la München semnat la 29 septembrie 1938 de conducătorii Germaniei, Italiei, Franței și Marii Britanii prin care se decidea dezmembrarea Cehoslovaciei. În asemenea condiții, problema unui ajutor acordat Cehoslovaciei avea un caracter pur teoretic, de vreme ce Franța nu se considera angajată prin tratatul din 2 mai 1935, iar aplicarea tratatului sovieto-cehoslovac din 16 mai 1935 era condiționată de acțiunea Franței.

La 15 martie 1939, trupele germane au ocupat Cehoslovacia, desființînd-o ca stat. La rîndul său, guvernul de la Budapesta, care seconda îndeaproape Reichul german, n-a pierdut ocazia de a se înfrupta din trupul Cehoslovaciei ; după ce la 2 noiembrie 1938 a ocupat partea de sud a Slovaciei, în ziua de 17 martie 1939 a anexat întreaga Ucraină Subcarpatică. Pe de altă parte, Polonia ocupase, la 1 octombrie 1938, teritoriul Teschen care aparținea Cehoslovaciei.

În condițiile în care trupele hitleriste se aflau la granița României, amenințînd cu invazia, guvernul român a acceptat să semneze tratatul economic cu Germania, la 23 martie 1939.

Sesizînd cursul periculos al evenimentelor, guvernele de la Londra și Paris au decis să acorde garanții unilaterale Greciei și României, în aprilie 1939.

În acest context, guvernul român a propus Uniunii Sovietice, în repetate rînduri, încheierea unui pact de asistență mutuală între cele două țări, dar guvernul de la Moscova nu s-a arătat interesat de inițierea unor negocieri concrete[42]. În mod ostentativ, la începutul anului 1938, ministrul sovietic la București a fost rechemat, iar un alt diplomat nu a mai fost acreditat pînă în iunie 1940.

La 11 august 1939, regele Carol al II-lea s-a întîlnit cu Ismet Inönü, președintele Turciei, care urma să plece la Moscova, rugîndu-l să comunice guvernului sovietic că România era gata să încheie cu U.R.S.S. un pact de neagresiune. Dar nici de această dată guvernul sovietic nu s-a arătat interesat de o asemenea propunere.

În ziua de 12 august 1939 au început la Moscova tratative între delegațiile militare ale U.R.S.S., Marii Britanii și Franței. Opinia publică, precum și cercurile guvernamentale din România și-au pus mari speranțe în reușita acestor negocieri[43]. Dar ele s-au dovedit a fi iluzorii și au eșuat. Aproape simultan cu anunțarea eșuării convorbirilor tripartite anglo-franco-sovietice, opinia publică mondială a aflat cu stupefacție de încheierea pactului de neagresiune între Germania și Uniunea Sovietică. Documentul[44] a fost semnat de cei doi miniștri de externe Ribbentrop și Molotov, în prezența lui I.V. Stalin, în noaptea de 24 august, la ora 2.00, purtînd însă data de 23 august 1939.

Pactul de neagresiune prevedea că cele două părți „se obligă să se abțină de la orice fel de act de violență și de la orice fel de atac una împotriva celeilalte, atît singură cît și împreună cu alte state" ; guvernele ambelor țări semnatare vor păstra contactul unul cu celălalt pentru consultări și în vederea informării în probleme referitoare la interesele lor comune. Tratatul era încheiat pe o perioadă de zece ani, cu mențiunea că : „Dacă una dintre părți nu-l va denunța cu un an înainte de expirarea termenului, perioada în care tratatul va fi în vigoare se prelungește automat cu încă doi ani".

Pactul conținea și un Protocol adițional secret care se referea la delimitarea sferelor de influență în Europa Răsăriteană. Articolul 3 al protocolului menționa : „În privința Europei Sud-Estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de teritorii."

În fapt, cele două mari puteri totalitare și-au delimitat sferele de influență în Europa, de la Marea Baltică la Marea Neagră, cu prețul subjugării unor popoare și al desființării sau mutilării unor state suverane.

Pactul Ribbentrop-Molotov a creat României o situație internațională de o gravitate fără precedent, pentru că : a) întreg sistemul de alianțe și acorduri pe care se sprijinea securitatea țării era, practic, anulat ; b) Franța era, la rîndu-i, izolată, în imposibilitate de a-și onora, în cazul în care ar fi dorit, obligațiile ce și le luase față de România prin garanțiile din aprilie 1939 ; c) prinsă între Germania și U.R.S.S., legate printr-un tratat pe multiple planuri, România nu mai avea nici o posibilitate de manevră diplomatică pentru a se putea ține în afara evenimentelor și a-și păstra integritatea teritoriului național ; d) Ungaria și Bulgaria, stimulate de împărțirea Cehoslovaciei, puneau deschis și presant chestiunea împărțirii României ; e) cele două mari puteri totalitare au decis sfărîmarea integrității teritoriale a României.

Cîteva zile mai tîrziu, la 1 septembrie 1939, a început cel de-al doilea război mondial prin atacarea Poloniei de către Germania, apoi, de la 17 septembrie și de către Armata Roșie. În primăvara anului 1940, trupele germane au invadat Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia și Luxemburg, iar la 14 iunie au ocupat Parisul.

Guvernul sovietic a profitat de conjunctura creată, adresînd la 14 și 16 iunie guvernelor Lituaniei, Letoniei și Estoniei cererea de a permite trupelor sovietice să intre pe teritoriul acestor state baltice. Cererile au fost „acceptate", astfel că între 15—17 iunie trupele sovietice au intrat pe teritoriul republicilor baltice[45]. La

începutul lunii august, Sovietul Suprem al U.R.S.S. a „satisfăcut rugămintea“ Lituaniei, Letoniei și Estoniei de a intra „în componența U.R.S.S.“ [46].

În acest context se înscrie și acțiunea vizînd ocuparea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța. La 22 iunie 1940, Franța a capitulat. A doua zi, 23 iunie 1940, Molotov îl informa pe Schulenburg, ambasadorul german la Moscova: „Soluționarea chestiunii Basarabiei nu mai suferă nici o amînare. Guvernul sovietic caută, deocamdată, să soluționeze chestiunea pe cale pașnică, dar el intenționează să utilizeze forța în caz că guvernul român va respinge acordul pașnic. Revendicările sovietice se extind și asupra Bucovinei, în care locuiește populație ucraineană“ [47].

Răspunsul lui Ribbentrop, transmis în dimineața zilei de 25 iunie lui Schulenburg, conținea următoarele puncte:

1. „Germania rămîne fidelă acordurilor de la Moscova. De aceea ea este dezinteresată de problema Basarabiei. În această regiune trăiesc aproximativ 100 000 de germani etnici. Germania este, bineînțeles, interesată de soarta acestor germani și așteaptă ca viitorul acestor germani să fie asigurat. Conducerea Reichului ține ca, la timpul potrivit, să facă anumite propuneri conducerii sovietice pentru repatrierea acestor germani, analog cu germanii etnici de Volhinia.

2. Pretenția guvernului sovietic asupra Bucovinei este o noutate. Bucovina a fost înainte provincie a Coroanei austriece. De aceea Germania este, în special, interesată de soarta acestor germani etnici.

3. În restul teritoriului român, Germania are puternice interese economice. Acestea cuprind atît zonele petrolifere, cît și pămîntul agrar. Germania este interesată, așa cum am explicat în repetate rînduri guvernului sovietic, ca aceste regiuni să nu devină teatru de război.

4. Pentru /o rezolvare/ a problemei Basarabiei, conducerea Reichului este de părere că, pe tărîmul înțelegerii din partea Uniunii Sovietice, să se facă totul pentru o rezolvare pașnică cu conducerea română în problema Basarabiei. Conducerea Reichului ar fi pregătită, în spiritul înțelegerii de la Moscova, să sfătuiască conducerea română pentru o clarificare pașnică a problemei Basarabiei în sensul rusesc.

Rezumînd, vă rog a se indica clar domnului Molotov ce interes mare avem ca România să nu devină teatru de război. În această situație sîntem de părere ca tratarea problemei să aibă, în limita posibilului, o clarificare în accepția rusească. Am mulțumi conducerii sovietice pentru o comunicare a concepției sale despre tratarea în continuare a chestiunii“ [48].

După discuția avută cu Molotov, în seara aceleiași zile, Schulenburg telegrafia la Berlin că ministrul de externe sovietic „și-a exprimat recunoștința pentru înțelegerea și hotărîrea de a susține cerințele Uniunii Sovietice, manifestate de guvernul german". La sugestia lui Schulenburg că renunțarea sovieticilor la Bucovina, care nu a aparținut niciodată Rusiei, ar favoriza reglementarea pașnică a problemei, Molotov a replicat : „Bucovina constituie ultima parte ce-i lipsește Ucrainei unite și că, din această cauză, guvernul sovietic acordă importanță soluționării acestei chestiuni concomitent de cea a Basarabiei" [49].

După consultările avute în cadrul cabinetului și, desigur, cu Stalin, ministrul de externe Molotov l-a convocat în după-amiaza zilei de 26 iunie pe Schulenburg, căruia i-a declarat că „guvernul sovietic, în temeiul convorbirii de ieri avute cu mine, a hotărît să-și limiteze pretențiile sale la partea de nord a Bucovinei, cu orașul Cernăuți" ; el a adăugat că, în această pretenție sovietică, guvernul sovietic contează pe sprijinul german. La remarca lui Schulenburg că o rezolvare pașnică s-ar realiza mai ușor „dacă guvernul sovietic ar restitui României tezaurul Băncii Naționale române, transmis la Moscova pentru păstrarea în timpul primului război mondial, Molotov a declarat că nici vorbă nu poate fi despre asta, deoarece România a exploatat destul de mult timp Basarabia" [50].

Cu același prilej, Molotov a prezentat interlocutorului său noua graniță cu România, precum și modul de procedare pentru atingerea obiectivului propus : guvernul sovietic va prezenta în proximele zile ministrului plenipotențiar român din Moscova pretenția sa și așteaptă din partea guvernului german ca acesta să dea în același timp la București, guvernului român sfatul insistent de a accepta cererile sovietice, căci altminteri este inevitabil un război.

Paralel cu demersurile pe lîngă guvernul german, Molotov a acționat și pentru obținerea sprijinului Italiei. Încă de la 20 iunie, ministrul de externe sovietic a avut o discuție cu Rosso, ministrul plenipotențiar al Italiei la Moscova, căruia i-a precizat poziția Uniunii Sovietice față de problemele teritoriale : „Cu Ungaria, guvernul sovietic întreține relații bune. Guvernul sovietic le consideră drept întemeiate unele cerințe maghiare. Uniunea Sovietică și Bulgaria sînt buni vecini. Relațiile sovieto-bulgare sînt trainice, dar pot să devină și mai trainice. Revendicările bulgare asupra Dobrogei și în ceea ce privește ieșirea la Marea Egee, guvernul sovietic le consideră întemeiate, le recunoaște și nu are obiecții împotriva realizării lor" [51].

Cu același prilej, Molotov a declarat : „Poziția Uniunii Sovietice față de România este cunoscută. Uniunea Sovietică ar prefera să-și realizeze cerințele sale în ceea ce privește Basarabia (Bu-

covina n-a fost menționată) fără război, însă dacă aceasta va fi imposibil din cauza intransigenței României, ea (Uniunea Sovietică) intenționează să recurgă la forță. În ceea ce privește viitorul celorlalte regiuni ale României, guvernul sovietic va intra în contact cu Germania". Ambasadorul italian a apreciat că această declarație era „foarte rezonabilă" și recomanda guvernului său „să acționeze cît mai repede"[52].

Așadar, marile puteri se înțeleseseră asupra sfărîmării integrității teritoriale a României, guvernul de la Moscova primind „undă verde" de la Berlin și Roma pentru anexarea Basarabiei. Simultan, Uniunea Sovietică a recurs la acțiuni de forță menite să intimideze guvernul român.

Guvernanții români nu cunoșteau aceste manevre de culise ale Kremlinului, dar le bănuiau. La rîndul ei, opinia publică trăia încă sub puternica impresie a capitulării Franței și a încheierii armistițiului cu Germania la 22 iunie 1940. Alexandru Cretzeanu, bun cunoscător a stării de spirit din acele zile, scria: „pentru noi s-a stins o lumină. Era farul care timp de un secol a luminat progresul națiunii noastre pe calea sa spre independența de stat"[53].

N O T E

1. Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 525—527.
2. Claude Anet, *La révolution russe*, vol. III, Paris, 1919, p. 226—234.
3. Nicolae Dașcovici, *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 289.
4. *Dokumenti vneșnei politiki S.S.S.R.*, tom I, Moskva, 1957, p. 89.
5. „Mișcarea", Iași, din 29 martie 1918.
6. V. V. Tillea, *Acțiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 — martie 1920*, Sibiu, 1925, p. 219—221.
7. „Monitorul oficial", nr. 100, din 8 august 1922.
8. Vezi, pe larg, Al. Cretzeanu, *La politique de paix de la Roumanie a l'égard de l'Union Sovietique*, Paris, 1954.
9. „Universul" din 15/28 ianuarie 1919.
10. Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor 1919—1929*, București, Editura Academiei, 1988, p. 60 .
11. V. I. Lenin, *Opere*, vol. 41, București, Editura Politică, 1966, p. 206.
12. Jacques Droz, *Histoire générale du socialisme*, tom 3, Paris, 1970, p. 92—93.
13. *Documente privind relațiile româno-sovietice în perioada 1917—1924*, București, 1928, doc. nr. 40.
14. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., anul 1924, vol. 76.
15. „Comunistul Moldovei", Chișinău, nr. 10, din octombrie 1974.
16. Arh. St. București, Arh. C.C. al P.C.R., fond 50, dosar 407, f. 131—132 ; Anton Moraru, *Tatar-Bunar, răscoală sau export de revoluție ?*, în „Revista de istorie militară", nr. 6/1990.
17. Arh. St. București, Arh. C.C. al P.C.R., fond 50, dosar 1 598, f. 9—11.
18. Alexandru V. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943, p. 153.
19. Nicolae Dabija, *Crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești*, în „Revista de istorie militară", nr. 6/1990, p. 44.
20. „Monitorul oficial, nr. 30, din 7 februarie 1929.
21. Ion M. Oprea, *O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice (1928—1936)*, București, Editura Politică, 1967, p. 26—27.
22. „Monitorul oficial", nr. 70, din 27 martie 1929.
23. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., vol. 82, f. 59.
24. Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967, p. 508—509.
25. Arh. Ist. Centrală, fond Casa Regală, dos. 112/1933, f. 1—2.
26. Ioan Scurtu (coordonator), *Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente, București*, Editura Didactică și Pedagogică, 1982, p. 387—388.
27. *Ibidem*, p. 388—389.
28. „Dimineața", din 19 iunie 1935.

29. „D.A.D.", nr. 35, ședința din 13 februarie 1935, p. 838.
30. *Ibidem*, nr. 39, ședința din 18 februarie 1935, p. 1 030.
31. Alexandru Vianu, Zamfir Zorin, Constantin Bușe, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente (1917—1939)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 20.
32. „Dimineața", din 8 mai 1935.
33. „Universul", din 7 ianuarie 1935.
34. Arh. St. București, Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dos. 8 083, f. 57—58 ; Biblioteca Academiei. Arhiva Istorică, fond 3, dos. 355 (fotocopia documentului).
35. Arh. St. București, Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dos. 8 083, f. 59.
36. Ioan Scurtu, *Nicolae Titulescu — Romania's minister of Foreign Affairs (1932—1936)*, în „Analele Universității București", Istorie, XXXI, 1982.
37. Vezi, pe larg,*Titulescu și strategia păcii*, coordonator Gh. Buzatu, Iași, Editura Junimea, cap. XI ; Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Editura Științifică, 1966, cap. IX.
38. „Dimineața", din 31 august 1936.
39. *Dokumentî vneșnei politiki S.S.S.R.*, Moskva, 1937, vol. XIX, doc. nr. 279.
40. *Nici o schimbare în politica externă*, în „Viitorul", din 4 septembrie 1936.
41. Arh. St. București, Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dos. 8 083, f. 60.
42. Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești (1933—1939)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 183—189.
43. Vezi, pe larg, Livia Dandara, *România în vîltoarea anului 1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 273—274.
44. Textul tratatului și protocolului adițional secret, în „Magazin istoric", nr. 12/1989, p. 30—31 ; și în *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, Editura Universitas, 1991, p. 5—7.
45. G. A. Deboin, *Al doilea război mondial*, București, Editura Politică, 1960, p. 125.
46. *Ibidem*, p. 126.
47. *23 August 1944. Documente (1939—1943)*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 77.
48. *Ibidem*, p. 80—81.
49. *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, p. 12.
50. *Ibidem*, p. 15.
51. *Ibidem*, p. 14.
52. *Ibidem*.
53. Alexandru Cretzeanu, *The Lost Opportunity*, London, 1957, p. 39.

CAPITOLUL 2

„DACĂ RĂSPUNSUL AFIRMATIV NU VA SOSI LA TIMP, ATACUL VA FI LANSAT SEARA URMĂTOARE"

La 26 iunie 1940, orele 22, guvernul sovietic, prin V.M. Molotov, a remis ministrului român la Moscova, Gh. Davidescu, un ultimatum în care se făceau afirmații în flagrantă contradicție, nu numai cu dreptul istoric, dar și cu normele și principiile juridice internaționale unanim acceptate: „În anul 1918 România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcînd prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, cînd slăbiciunea militară a U.R.S.S. e de domeniul trecutului, în situația internațională care s-a creat cu rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei, Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cît și prin comunitatea de limbă și compoziție națională. Un astfel de act ar fi cu atît mai just cu cît transmiterea părții de Nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominația de 28 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune Guvernului Regal al României :

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia ;

2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile de față ale U.R.S.S. și că aceasta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie anul curent" [1].

La ora cînd se înmîna această notă ultimativă, dispozitivul ofensiv sovietic de-a lungul graniței de N.E. a României — format din 40 de divizii susținute de 14 brigăzi blindate, 30 regimente și 4 divizioane de artilerie [2], potrivit informațiilor ce le deținea Marele Stat Major român, era realizat. Datele culese de organele specializate ale marilor unități din cadrul Armatei 4 dislocate în Basarabia și cele furnizate într-un raport al șefului secției consulare a Legației române din Moscova, Dan Telemac [3], puneau în evidență o concentrare de trupe mult sporită față de lunile trecute [4], o intensificare a acțiunilor de recunoaștere și cercetare a terenului pe malul Nistrului în punctele : Cotul Nistrului între Kavantin și Grigoropol ; Odaia Plaska-Tiraspol-Sucleea și Giubrucci, Giubruccii-Glimnoje [5]. În alte zone se făceau intense antrenamente de forțare a Nistrului și lucrări pregătitoare de trecere a fluviului în dreptul punctelor : Slobozia-Dușca ; Vadul lui Vodă ; Cotul Nistrului, sud Pereryta și Sucleea. În aceste zone au fost aduse mari cantități de material genistic și de artilerie [6]. S-au intensificat zborurile ilegale în spațiul aerian românesc [7], căpătînd caracterul unui sistem de lucru, după cum se specifica într-o nouă notă informativă a Statului Major al Armatei 4 române către Marele Stat Major din 7 iunie 1940 [8].

Din documente rezultă că membrii partidului comunist și unii minoritari din Basarabia au fost înștiințați cu mult timp înainte de agenți sovietici despre ultimatumul ce va fi adresat României și li s-au trasat ca sarcină intensificarea propagandei prosovietice în Basarabia și Bucovina, confecționarea din timp a unor steaguri roșii și pancarde cu lozinca „Trăiască armata sovietică și Stalin", cu care să-i întîmpine pe sovietici la intrarea în aceste teritorii [9]. Astfel, în orașul Bălți în zona Spitalului militar, pe data de 9 iunie 1940, s-au găsit manifeste comuniste care îndemnau populația la acțiuni împotriva activităților ce viza concentrarea rezerviștilor și pregătirea premilitară [10].

În comuna Caira, cetățeanul Ion Baisi, potrivit unei note informative a organului specializat al Armatei a 4-a, transmisă eșalonului superior în data de 9 iunie 1940, a îndemnat concetățenii săi să nu se prezinte pentru concentrare deoarece rușii vor lua Basarabia [11]. S-au constituit grupe de diversiune în majoritate din minoritari ruși, ucraineni, găgăuzi și evrei care aveau misiunea să culeagă informații, să exercite sabotaje și acțiuni teroriste în cazul

unei ofensive sovietice la vest de Nistru [12]. Întreg teritoriul Bucovinei și Basarabiei era înțesat (echipat) încă din anii precedenți cu agenți bine instruiți și cu misiuni precise, așteptînd doar semnalul Moscovei [13].

În ziua de 16 iunie Corpul 5 Armată informa Statul Major al Armatei 4 că pe teritoriul său de competență „foarte mulți indivizi suspecți posedă arme" și ruga organele superioare să intervină pentru anularea permiselor „de posed și port arme" [14].

Concomitent cu sarcinile transmise P.C.R. de a intensifica propaganda prosovietică în țară, cu precădere în Moldova, postul de radio sovietic de la Tiraspol, în perioada mai-iunie 1940, prezenta în emisiunile sale un lung șir de măsuri care să vină în sprijinul țăranilor moldoveni împroprietăriți cu loturi de pămînt și animale în așa zisa Republică Sovietică Moldova, creată în scop diversionist pe malul sting al Nistrului de U.R.S.S. În zona localităților Zalescik, Grigoriopol, Tiraspol, trupele sovietice au instalat difuzoare foarte puternice pentru ca populația românească să poată auzi informațiile cu caracter propagandistic pe care le transmiteau. În aceste emisiuni era inclusă multă muzică populară românească cu scopul de a fi ascultată de moldoveni [15].

Luînd cunoștință de aceste agresiuni săvîrșite împotriva României, stat suveran și independent, Ministerul Apărării Naționale se adresa, la 7 iunie 1940, Ministerului Afacerilor Străine cu rugămintea unei intervenții diplomatice pe lîngă guvernul sovietic [16]. Astfel, în după-amiaza zilei de 26 iunie 1940, ministrul de externe Giugurtu telegrafia reprezentantului României la Moscova să informeze Kremlinul despre aceste aspecte și să ceară guvernului sovietic să-și precizeze intențiile [17], deoarece „asemenea pregătiri militare aruncă o umbră asupra raporturilor bilaterale, tocmai în momentul cînd dorim să adîncim legături de prietenie cît mai trainice cu dînsul" [18].

Răspunsul a venit mai repede decît se așteptau reprezentanții Bucureștiului. La miezul nopții de 26/27 iunie, Gh. Davidescu reușea doar să transmită: „Ceea ce urmează este textul notei ultimative ce mi-a fost înmînată în această seară la orele 22 de către Molotov" [19]. Era evident că, prin întreruperea legăturii telefonice timp de mai multe ore, s-a căutat să se scurteze cît mai mult din răgazul de 24 de ore dat guvernului român pentru a lua o hotărîre atît de gravă pentru soarta țării.

Alexandru Cretzeanu, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Străine, a informat despre această situație extrem de gravă ministrul apărării și șeful Marelui Stat Major, care au alarmat trupele române dislocate în provinciile vizate de Kremlin.

În dimineața zilei de 27 iunie, către ora 6, s-a putut recepționa și restul telegramei, dar guvernului român i-au mai rămas

doar aproximativ 16 ore pentru a delibera și transmite răspunsul la Moscova.

Încercările disperate ale ministrului român la Moscova, Gh. Davidescu, de a-l convinge pe Molotov asupra drepturilor noastre istorice, etnice și politice asupra Basarabiei și a faptului că Bucovina n-a fost niciodată sub stăpînire rusească, erau din start sortite eșecului [20]. Molotov a rămas surd și la argumentele statistice privind populația Basarabiei și Bucovinei, la forța și necesitatea respectării tratatelor de la Paris [21]. Partea de nord a Bucovinei era cerută ca despăgubire „pentru dominația română în Basarabia timp de 22 de ani [22]. Granița trasată pe o hartă la scara 1/800 000 cu un creion roșu bont, a cărei urmă acoperea un teritoriu lat de 7 mile, era confuză. A fost imposibil să se stabilească de care parte cad anumite localități. Din această cauză, ulterior, s-au produs grave incidente de frontieră între grănicerii români și sovietici, mai ales în jurul localității Herța, soldate cu morți și răniți [23].

Ultimatumul sovietic a surprins factorii de decizie politică și militară din România prin duritatea și cinismul său, iar acceptarea lui a consternat populația care a fost asigurată, prin toate mijloacele de informare în masă și de la cele mai autorizate surse ale regimului lui Carol al II-lea, că s-au luat toate măsurile necesare pentru apărarea granițelor statului român [24].

În timp ce Ministerul Afacerilor Străine din București aștepta transmiterea textului notei ultimative, primul ministru, Gheorghe Tătărăscu, a hotărît să informeze guvernele german și italian că România nu poate accepta un ultimatum cu caracter militar, că poporul român era hotărît să se apere și că, în acest scop, se va decreta mobilizarea generală. Comunicate asemănătoare s-au făcut partenerilor din Înțelegerea Balcanică, cerînd guvernelor grec, turc și iugoslav să răspundă dacă se poate conta pe sprijinul lor, conform prevederilor înțelegerii, în cazul unui eventual atac din partea Bulgariei și Ungariei, care s-ar putea declanșa în mod simultan cu acela al Armatei Roșii. Telegrame cifrate au fost expediate imediat reprezentanților României în aceste țări [25].

Rezultatul încercărilor pe plan diplomatic ale unei Românii atît de izolată pe plan internațional era previzibil pentru orice om politic lucid. Fabricius a comunicat o notă verbală a ministrului de externe al Germaniei, J. von. Ribbentrop, prin care se recomanda României că acceptarea ultimatumului dat de guvernul U.R.S.S. este singurul lucru ce rămîne de făcut. „În numele guvernului Reichului roagă mai departe să sfătuiască urgent guvernul român să primească condițiile rusești fără nici o rezervă" [26]. De la Roma veștile erau la fel de proaste. Ministrul român în Italia, Raoul V. Bossy, n-a putut să obțină primirea dorită de guvernul român, la Mussolini și Ciano. După demersurile făcute la Palazzo Ghiggi comunica telegrafic la

București : „Anfuso mi-a declarat că guvernul italian cunoaște situația prin ministrul Italiei la București. El mi-a citit atît telegrama lui Ghiggi privitoare la audiența la rege, cît și instrucțiunile ce i-au fost trimise și al căror conținut este următorul : «ministrul Italiei va comunica regelui, guvernului român că guvernul italian consideră de interes european esențial, nu numai pentru România, dar și pentru celelalte țări, ca România să evite un conflict cu Uniunea Sovietică»[27]. Cît privește reacțiile guvernelor aliate din Înțelegerea Balcanică, răspunsul lor sincer — mișcate și îndurerate de ceea ce i se întîmplă României — era evaziv și prudent, echivalent practic tot cu un refuz[28].

În această situație deosebit de gravă, monarhul a hotărît să convoace Consiliul de Coroană la 27 iunie 1940, ora 12.30[29]. Carol al II-lea nota în legătură cu acest eveniment : „La ora indicată a avut loc Consiliul de Coroană, care a început printr-o expunere a faptelor făcută de Tătărăscu și Giugurtu după care Țenescu a expus situațiunea militară.

Președintele Consiliului și ministrul Afacerilor Străine au arătat cuprinsul notei, ideea noastră de a cere discuții și răspunsul dat de Germania și Italia. Șeful Marelui Stat Major, fără a da un aviz, a expus situația militară a cărei concluzie era că, dacă sîntem obligați să luptăm pe 3 fronturi, mergem la dezastru sigur, că chiar așa ne va fi greu, fără nici un ajutor de nicăieri, de a rezista. S-a mai pus chestiunea că este important de a ne păstra armata intactă pentru zile și mai negre. Chiar de la începutul avizului dat de vorbitori s-au desemnat două curente : Iorga, pentru rezistență, iar Argetoianu, pentru cedare. Iorga a fost indignat față de Marele Stat Major.

Rezultatul votului a fost : pentru primirea ultimatului 11 nu, 10 da, 5 pentru discuții și 1 rezervat, dar iată-l :

	Primire	Mobilizare
G. G. Mironescu	Nu 1	Da
N. Iorga	Nu 2	Da
M. C. Angelescu	Nu 3	Da
C. Argetoianu	Da 1	Da
Gl. adj. Ernest Baliff	Da 2	Nu
Victor Iamandi	Nu 4	Da
Victor Antonescu	Nu 5	Da
Ștefan Ciobanu	Nu 6	Da
Silviu Dragomir	Nu 7	Da
Traian Pop	Nu 8	Da
I. Christu	Da 3	Da
I. Giugurtu	Discuții 1	Da
Dr. N. Hortolomei	Nu 9	Da
Mircea Cancicov	Da 4	Da
Victor Săvescu	Discuții 2	Da

Gl. Ion Ilcuș	Da 5	Da
C. C. Giurescu	Discuții 3	Da
Aurelian Bentoiu	Da 6	Da
Radu Portocală	Discuții 4	Da
M. Chelmegeanu	Da 7	Da
Mitiță Constantinescu	Da 8	Da
Petre Andrei	Nu 10	Da
I. Macovei	Da 9	Da
Gh. Tătărăscu	Rezervat	Da
Ernest Urdăreanu	Nu 11	Da
Mihail Ralea	Discuții 5	Da
Gl. Florea Țenescu	Da 10	Da

De la început s-a văzut tendința către cedare. La propunerea lui Urdăreanu, mobilizarea imediată a armatei, s-au aliat toți, afară de unul singur, Baliff. Nu pot zice că m-am sculat prea fericit de la acest consiliu. A urmat să trimitem note prin care să stăm de vorbă, rămîne să mi se prezinte cît mai repede textul"[30]. După lungi dezbateri s-a ajuns astfel la concluzia că, neputîndu-se pune rezistență prelungită bazată pe singurele noastre mijloace, fără nici un ajutor din afară, ultimatumul sovietic nu putea fi respins[31].

După consiliu, ministrul Afacerilor Străine, I. Giugurtu, a încercat — fără să cunoască în fapt jocul de culise și aranjamentele perfectate între cei doi dictatori Stalin și Hitler — să obțină o intervenție a guvernului Reichului la Moscova în sensul unei influențări a guvernului sovietic, pentru a se accepta tratative și a se evita conflictul armat[32], iar la Roma, Raoul V. Bossy căuta să obțină același lucru. Raportul telegrafic trimis de acesta la București, în urma discuțiilor purtate la contele Ciano, arată în modul cel mai clar nu numai aceeași atitudine ca a guvernului german, dar și faptul că între Berlin, Roma și Moscova era o coordonare perfectă a acțiunilor și pozițiilor față de România. Dincolo de formule diplomatice de politețe, conveniențe și un sentimentalism afișat, acționa calculul politic rece care n-a putut fi mascat: „Am reamintit lui Ciano conversațiile noastre trecute, sfaturile de rezistență față de soviete și făgăduielile de ajutor militar. A recunoscut că ceea ce-i spuneam era exact, dar că pe atunci Italia nu se afla în război. Acum însă toate forțele și energiile Italiei sînt dedicate războiului contra Angliei și Italia nu mai poate avea altă grijă decît aceasta. De aceea ne sfătuiește să negociem cu Uniunea Sovietică, căci disproporția forțelor este prea mare și nimeni nu ne va veni în ajutor (...) Ministrul Afacerilor Străine mi-a declarat că Italia va ține socoteală de sacrificiul ce facem în folosul păcii în sud-est și care este un serviciu pe care-l aducem Italiei și Germaniei. Solidaritatea intereselor noastre este desăvîrșită"[33].

În contextul în care România n-a găsit nici un sprijin din afară, în seara zilei de 27 iunie la ora 09.00, regele Carol a convocat a doua ședință a Consiliului de Coroană [34], care urma să hotărască poziția față de ultimatumul sovietic. În notele sale zilnice suveranul consemna : „Consiliul a avut loc și am ieșit din el amărît și dezgustat, toți cei care făceau pe eroii la prînz s-au dezumflat. Numai 6 voturi, din cei 26 prezenți, au fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscris cu litere de aur în cartea demnității românești : *Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu*. Toți ceilalți, cu oarecare nuanță, au fost pentru acceptarea ultimatumului (...) Au fost impresionați de sfaturile ce ne veneau de peste graniță, au fost impresionați și de ideea că nu vom putea cîștiga așa un război. Unii au propus rezistența și pe urmă au cedat, ar fi fost cel puțin un gest" [35].

În urma hotărîrii Consiliului de Coroană guvernul român a răspuns la ultimatumul sovietic, în așa manieră, încît acesta să nu fie conceput ca o respingere [36]. „Guvernul U.R.S.S. a adresat guvernului român o notă, care a fost remisă la 26 iunie 1940, la ora 10 seara, de către excelența sa dl. Molotov, președintele Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice, și comisar al poporului pentru Afacerile Străine, excelenței sale dl. Davidescu, ministrul României la Moscova.

Fiind însuflețiți de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifiste toate chestiunile care ar putea să producă o înțelegere între U.R.S.S. și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discuția amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanînd de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul român cere guvernului sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop. De îndată ce vor fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjduiește că conversațiile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creeze relații trainice de bună înțelegere și prietenie între U.R.S.S. și România" [37].

În cursul nopții de 27/28 iunie, a sosit răspunsul așteptat de la guvernul sovietic tot prin Legația română la Moscova în termenii următori : „Guvernul U.R.S.S. consideră răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntîrziat Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Însă cum ministrul României la Moscova, dl. Davidescu a explicat că răspunsul menționat al guvernului regal al României înseamnează

acces la propunerea guvernului sovietic, guvernul sovietic primind această explicație a dl. Davidescu, propune :

1. În decurs de patru zile, începînd cu orele 14, după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele românești.

2. Trupele sovietice în același timp să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei.

3. În decursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte : Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă.

4. Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în ceea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului.

5. Să numească o comisie alcătuită din reprezentanți ai guvernului român și ai guvernului sovietic, cîte doi din fiecare parte, pentru lichidarea gestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române și instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei.

Guvernul sovietic insistă ca guvernul regal al României să răspundă la propunerile sus-menționate nu mai tîrziu de 28 iunie ora 12 (ora Moscovei)[38].

Înmînînd această nouă notă ministrului român la Moscova, Molotov i-a declarat : „Colegii mei, în special cei militari sînt foarte nesatisfăcuți de răspunsul guvernului român, care pare să nu fi apreciat exact situația de la frontiere. Guvernul sovietic vrea să aștepte un răspuns pînă mîine la prînz, după această oră, noi va trebui să trecem la fapte“ [39].

În această situație nu-i mai rămîneau guvernului român decît 12 ore pentru a răspunde la acest nou ultimatum, care crea o situație deosebit de dramatică : cedare sau război. O analiză lucidă a modului cum s-a procedat și care a fost poziția României față de marile transformări pe arena internațională în aceste zile dramatice — după cum se exprima Gh. Tătărăscu în intervenția sa din ședința reunită a Comisiilor pentru afacerile externe din Senat și Adunarea Deputaților, întrunite în după-amiaza zilei de 2 iulie 1940 [40] — nu sosise, se cerea o hotărîre cît mai rapidă și care să ofere soluția optimă pentru guvernul român.

România n-avea alternativă la agresiunea Moscovei. În dimineața zilei de 28 iunie, Argetoianu, noul ministru al Afacerilor Străine, numit după remanierea cabinetului din seara zilei de 27 iunie 1940, a trimis următoarea telegramă ambasadorului României la Moscova : „Veți binevoi a remite azi dimineață la ora 11, ora sovietică, următorul răspuns domnului Molotov : «Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță

și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul român ar dori totuși ca termenele de la punctele unu și doi să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor și inundațiilor care au stricat căile de comunicații.

Comisia mixtă instituită la punctul 5 ar putea discuta și rezolva această chestiune. Numele reprezentanților români în această comisiune vor fi comunicate în cursul zilei»[41].

Din analiza textului predat de Gheorghe Davidescu[42] și a cuvîntărilor rostite de Argetoianu și Tătărăscu în ziua de 2 iulie 1940 în fața comisiilor reunite de afaceri străine ale Senatului și Adunării Deputaților, reiese că România acceptase *numai* (s.n.) cererea de a se retrage din teritoriile respective, fără a recunoaște însă vreo justificare legală pentru acțiunea sovietică. „Declar aici, în fața Parlamentului și a Țării — afirma Gheorghe Tătărăscu — am hotărît evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de sus pentru a putea salva azi ființa statului român, pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar aici, că am luat această hotărîre sub presiunea forței, într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre și lăsînd viitorului să judece actul nostru“[43].

În aceeași zi, la ora 13, ministrul României la Moscova a trimis la București răspunsul sovieticilor privind cererea de a se prelungi termenul de evacuare a Basarabiei și Bucovinei de nord de la 4 zile la cel puțin 8 zile[44], în care se preciza: „Astăzi la ora 11 am remis domnului Molotov răspunsul guvernului român la nota remisă astă-noapte. Dl. Molotov mi-a făcut cunoscut că guvernul sovietic nu poate prelungi termenul începerii ocupării. Astăzi, la ora 14, trupele sovietice vor începe înaintarea lor pentru a ocupa cele trei orașe menționate în notă: Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă. Termenele și măsurile pentru ocuparea restului de teritoriu vor putea fi fixate de o comisie mixtă. Dacă din motive tehnice ar reieși necesitatea unei prelungiri (de termen) pentru cîteva ore, atunci delegații sovietici sînt împuterniciți să admită prelungirile necesare. Delegații sovietici sînt: generalul Koslov și generalul Bodin. Drept loc al întîlnirii, guvernul sovietic propune Odessa“[45].

Sovieticii erau deciși să exploateze la maxim situația grea în care se găsea România. Orice refuz din partea guvernului român ar fi declanșat ofensiva trupelor sovietice de sub comanda lui G.K. Jukov[46], iar consecințele nu puteau fi prevăzute. Ca urmare au fost acceptate și aceste condiții care au generat o adevărată dramă a retragerii armatei, administrației și a unei părți din populația civilă românească. Începea calvarul evacuării din provinciile răpite[47] de dictatorul comunist Stalin.

Vestea cedării fără luptă a pămîntului românesc a stîrnit o vie emoție în rîndul populației care fusese asigurată atît de des de către cele mai înalte oficialități că „nu se va ceda nici o brazdă din trupul țării [48].

Autoritățile centrale și locale, prin mijloacele ce le aveau la îndemînă, au căutat să stăpînească situația pentru a nu se instaura panica și haosul în țară, ceea ce ar fi generat noi complicații. Acționînd pe această linie, guvernul a transmis la radio și prin presă comunicate lapidare despre evoluția tratativelor și a operației de evacuare, fără să prezinte adevăratele dimensiuni ale tragediei.

S-a hotărît — potrivit comunicatului difuzat prin mijloacele de informare în masă în ziua de 2 iulie 1940 — ca ziua de 3 iulie, zi în care trupele române trebuiau să depășească noua frontieră stabilită arbitrar și dictatorial, să fie declarată zi de doliu național, iar la ora 13 să se păstreze un minut de reculegere pentru teritoriile furate [49].

Presa timpului a descris atmosfera și tragismul acestei zile. Cotidiene de mare tiraj ca „Universul", „Neamul Românesc", „Jurnalul", „Semnalul", „Porunca Vremii" și altele au consacrat acestei zile coloane întregi străbătute de o adîncă durere și deznădejde [50]. Ziarul „Curentul" scria : „Cernit Bucureștiul și țara toată și-a luat rămas bun vremelnic de la cele două provincii răpite.

Zi înecată în lacrimi și cernită în zăbramnec : zi în care cea din urmă fîșie din strămoșescul pămînt al Basarabiei și Bucovinei va fi călcat, va geme.

Zi de doliu pentru întregul neam românesc și pentru sufletele noastre ale tuturor. Institutele politice și particulare au arborat culorile naționale cernite. Vehiculele de tot felul își flutură cu disperare parcă doliul în bătaia vîntului. Magazinele și localurile publice sînt pustii. Apasă ceva greu, nespus de greu pe sufletul națiunii, s-a rupt ceva din el, s-a rupt ceva din sufletul fiecăruia dintre noi. Deși va fi vremelnică această despărțire ne doare în suflet" [51].

Parlamentul, după ce-a luat act de hotărîrea guvernului de a ceda la ultimatumul sovietic, în cadrul unei ședințe comune a comisiilor pentru afacerile străine ale Senatului și Adunării Deputaților, desfășurate în după-amiaza zilei de 2 iulie 1940 sub președinția lui C. Rădulescu Motru [52], a hotărît să marcheze ziua de doliu național prin adunări speciale în care s-a păstrat doar un moment de reculegere fără să mai dezbată alte probleme. Președintele Adunării Deputaților, profesorul C. Rădulescu Motru, a rostit în acele clipe de adîncă durere, un scurt discurs dictat de împrejurări : „D-lor deputați, în urma gravelor și tristelor evenimente întîmplate în zilele trecute, mai ales cu desăvîrșirea evacuării scumpelor noastre ținuturi — Basarabia și Bucovina de nord — guvernul M. S. Regele Carol al II-lea, a decretat pentru astăzi zi de doliu național. Amînăm

discuțiile noastre pentru altă dată. Cu atmosfera de astăzi păstrează o reculegere adîncă"[53]. Anibal Teodorescu, președintele Senatului, a fost și mai laconic: „În această zi de cruntă și năpraznică durere pentru inimile noastre ale tuturor românilor, vă propunem un moment de reculegere"[54].

Din inițiativa marelui savant patriot N. Iorga[55], un grup de oameni politici cu merite deosebite în făurirea României Mari — Iuliu Maniu, dr. N. Lupu, Alexandru Lapedatu, Pan Halippa, C. I. Brătianu și alții[56] — au adresat Parlamentului român un Memoriu-protest.

În acest memoriu, după ce se face o amplă prezentare a trecutului istoric al acestor teritorii românești se demonstra cu argumente istorice, demografice și etnice netemeinicia și ilegalitatea actului de rapt teritorial asupra părții de răsărit a Moldovei „ce-și trage numele de la dinastia Basarabilor". De asemenea se preciza că „A se aplica ținuturilor nordice ale Bucovinei unde niciodată n-a fost o stăpînire rusească, sub pretextul că astfel se capătă o despăgubire pentru acele pagube pe care le-am fi adus Basarabiei pe care, dimpotrivă, am ridicat-o dintr-o stare de qvasi-barbarie, din cauza unei insule rutene, înseamnă o strămutare a dezbaterii pe un teren național care e negat prin însăși cererea de a se da întreaga Basarabie cu o populație covîrșitoare românească. Iar atingerea teritoriului însuși a Vechiului Regat e cu totul în afară de postulatele teritoriale ce s-au înfățișat României, în raport cu Ținuturile alipite"[57].

Pornind de la asemenea argumente, protestatarii arătau fără nici un dubiu că: „Ultimatumul de ieri, urmat de o luare de stăpînire imediată, nu poate găsi nici un temei istoric și legal și înstrăinarea unei atît de largi părți a României Unite calcă peste trupul a 3 milioane de țărani români și a unei pături de intelectualitate devotată cauzei naționale. Fără a pune în discuție necesitățile care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sînt întemeietorii înșiși ai Statului Român nou în hotarele lui firești, *nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaștere legală în numele statului și poporului român la ceea ce nu este decît o rezurpație* (s.n.) determinată de confuzia de noțiuni, firește trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche"[58].

Asemeni organelor puterii și administrației de stat, instituțiile religioase, de cultură, artă și sportive au marcat prin activități specifice această dramă națională. În București și celelalte orașe ale țării au fost suspendate spectacolele și manifestările cultural-sportive[59], iar posturile de radio au transmis muzică adecvată.

Academia Română, care prin „componența ei — cum remarca profesorul C. Rădulescu Motru, în cuvîntarea rostită în ședința de doliu — a fost de la început un for al unității culturale a tuturor românilor"[60], a marcat acest eveniment în după-amiaza zilei de 3

iulie. Cu acest prilej Nicolae Iorga propune și se aprobă în unanimitate ca lucrarea sa *Adevărul despre trecutul și prezentul Basarabiei* să fie remisă Academiei Ruse prin intermediul Legației României de la Moscova, pentru a se vedea că teza susținută în nota sovietică ce ne-a fost trimisă nu corespunde cîtuși de puțin realității [61].

După această ședință plenară a urmat o ședință restrînsă, intimă, în care, la propunerea scriitorului Liviu Rebreanu, s-a pus în discuție întocmirea de către un colectiv al Academiei Române a unui memoriu în limbile de circulație internațională în care să fie expusă problema Basarabiei și a Bucovinei sub toate aspectele ei, dar mai ales sub raport istoric și etnografic și care Memoriu să fie trimis tuturor Academiilor și unor instituții publice din lume pentru a se pleda justețea cauzei românești. Această preocupare a fost susținută printre alții și de mari personalități ale științei și culturii românești ca Emil Racoviță, Ion Nistor, Dimitrie Gusti, I. Petrovici, Alex. Lapedatu, Grigore Antipa, Ștefan Ciobanu, C. Rădulescu Motru [62].

În aceeași zi, o ședință extraordinară a desfășurat și Societatea Scriitorilor Români în care s-a pledat pentru cauza românească și s-a trimis un cuvînt de îmbărbătare fraților de dincolo de Prut [63], care trăiau zile de mare cumpănă și restriște. Biserica ortodoxă română, ca de atîtea ori în decursul zbuciumatei sale istorii, s-a aflat și de data aceasta alături de suferințele credincioșilor săi. Pe întreg cuprinsul țării s-au oficiat slujbe și rugăciuni pentru frații loviți de expansiunea străină. Astfel, duminică 30 iunie, la biserica Sf. Antim din Capitală, s-a oficiat o impresionantă rugă din inițiativa fruntașilor români basarabeni și bucovineni refugiați: Ion Inculeț — fost președinte al Sfatului Țării, Ștefan Ciobanu — fost ministru, Vasile Bîrcă — fost subsecretar de stat, Ioan Pelivan — fost ministru, Pan Halippa — fost ministru, Siniclu — fost deputat, profesor universitar Bădărău, doctor D. Giugureanu — fost ministru, poetul I. Buzdugan, Gherman Pintea și alții [64].

La sfîrșitul serviciului religios, părintele Partenie, președintele Clerului ortodox român, a ținut o impresionantă și îndurerată cuvîntare : „Cu inima zdrobită de durere, luăm parte la toată tragedia sufletească prin care treceți voi, cei mai buni frați ai noștri și cei mai dornici de alipire la marea vatră a patriei românești, după vitregia seculară ce ne despărțea. Acum zăbranic negru s-a întins peste inimile voastre și ale noastre ale tuturor și ochii ne sînt plini de lacrimi, cuvintele ne sînt sugrumate, fiindcă decorul vremilor împlinite s-a schimbat zilnic de un destin neprielnic și neașteptat" [65].

Creatori, oameni de știință și cultură, care și-au consacrat încă din tinerețe întreaga viață idealurilor de unitate a tuturor românilor, au făcut din presă o armă de luptă împotriva nedreptăților ce i se făceau poporului român ; Ion Agârbiceanu, în paginile „Neamului

3

românesc“, afirma că „poporul român n-a dat prilejul nici celui mai mic sîmbure de conflict în jurul său, așa cum a făcut și prin vremuri“ [66]. Săptămîni de-a rîndul, Nicolae Iorga, în paginile cotidianului său „Neamul Românesc“, a publicat în fiecare zi, cu probitatea savantului, articole prin care condamna politica imperialistă a marelui vecin din est și apăra drepturile românilor dintre Prut și Nistru, cultura și istoria lor batjocorite și umilite de expansionismul imperialismului bolșevic.

Astfel, chiar în zilele în care punerea în aplicare a Dictatului sovietic genera sute și mii de drame individuale și de grup, N. Iorga, în articolul *Ce rămîne ?*, arăta că prin retragerea armatei și administrației române din ținuturile răpite „rămîn 3 milioane de țărani înfipți acolo din vremurile preistorice ale celor mai depărtați dintre strămoși. Rămîn la orice regim de hegemonie națională și de prefacere socială, i-ar impune «Liberatorii», rămîn cu limba lor minunată pe care n-au voit să o schimbe, rămîn cu simțul lor, atît de prețios și cuprinzînd toate făgăduielile de viitor că ei sînt la dînșii acasă, și că întorc brazda pe care a tăiat-o întîia oară, nu jidanul pripășit, care triumfă astăzi, ci ai lor din om în om, cum va fi și de acum înainte, așteptînd «plinirea vremurilor», care nu înșeală niciodată.

Rămîne în orașe amintirea unui sfert de veac de libertate, rămîne o generație crescută de noi, păstrînd în cap și-n inimi aceleași gînduri și simțuri ca și noi.

Rămîne ce-am putut îndrepta și crea acolo unde am găsit ignoranță, evrei și păduchi.

Rămîne o întreagă generație de intelectuali care nu pot avea decît un singur gînd : revenirea la dreptul lor și al nostru“ [67].

Tudor Teodorescu-Braniște, deși simpatizant al regimului sovietic [68], nu-și putea ascunde durerea pentru ceasurile grele ce se abătuseră asupra neamului românesc. În paginile cotidianului „Jurnalul“ scria : „Marea nedreptate, căreia am fost siliți să ne supunem în aceste împrejurări de cumplită tragedie istorică, s-a împlinit. Două falnice provincii românești — Basarabia și Bucovina —, în care strălucesc mîndre podoabe de artă ale arhitecturii române ; în cimitirele cărora zac morții noștri dragi și scumpi ; pe pămîntul cărora muncesc români adevărați, exemplare minunate ale rasei noastre, frați vrednici ai noștri ; două fîșii de țară au fost smulse din trupul Patriei Mume“ [69].

În același timp guvernanții și chiar unele personalități, ca N. Iorga de pildă, erau de părere că „nu e vremea să se vorbească prea mult de ce „steagul roșu fîlfîie la Chișinău, Cernăuți și Cetatea Albă“ [70]. Cenzura, care sub pretextul nevoii de liniștire a opiniei publice în acele ceasuri grele, a impus difuzarea de comunicate lapidare [71] și a interzis toate materialele în care se făceau auzite și cele mai mici critici aduse monarhului și regimului său.

Astfel, articolul *Basarabia și Bucovina* ce trebuia să apară în ziua de 29 iunie în „Universul“ sub semnătura directorului său, Stelian Popescu, a fost cenzurat pentru critica vehementă la adresa guvernanților: „Am tăcut fără convingere, dar dintr-un sentiment de patriotism, intuind speranța că poate totuși acei care ne impuneau tăcerea vor fi știind ceva mai mult decît noi, vor fi avînd motive de liniște pe care noi nu le cunoaștem și vor fi luat toate măsurile pentru o rapidă și sigură apărare a țării“ [72]. Constatînd că românii au fost înșelați de proprii conducători în așteptările lor că „lozincile oficiale pe temeiul cărora se cereau poporului român neconteniite sacrificii pentru apărarea națională, lozinci repetate nu în șoaptă timidă, ci în discursuri răsunătoare ... nici o brazdă din pămîntul țării“ [73] — n-au avut nici o acoperire în politica militară și externă promovată, deoarece din trupul țării „nu o brazdă, ci provincii întregi și cele mai frumoase și mai românești și cele mai pașnice, adevărate tezaure ale tradiției românești, ne sînt smulse în cîteva ore“ [74]. Articolul cerea tragerea la răspundere a celor vinovați de situația dramatică în care se găsea țara, pe „Acei oameni care ne-au asigurat că grija lor de căpetenie e apărarea țării“ [75], dar care după două ore de consfătuiri și întrevederi au ajuns „să hotărască cedarea fără murmur a pămîntului țării“ [76] deoarece, conchidea Stelian Popescu, „Nu se nenorocește un neam întreg, pentru decenii sau poate secole fără să se stabilească răspunderile“ [77].

Asemenea luări de poziții s-au înregistrat și în cadrul armatei. Mai mulți generali au ridicat glasul împotriva corupției și incapacității de acțiune generate de regimul de dictatură regală, un factor ce-a minat capacitatea de pregătire și de luptă a țării pentru apărare. Sînt cunoscute atitudinile critice față de cedarea fără luptă a teritoriilor românești către U.R.S.S. ale generalilor N. Ciupercă [78] și Ilie Șteflea care, într-o convorbire cu generalul Iacobici în timpul retragerii armatei din Basarabia și Bucovina, replica acestuia: „Te rog amintește domnului general Țenescu că tot alte considerente au făcut să ne prăpădim aproape o armată. Cred că ar fi timpul ca «alte considerente» să nu mai joace rol în operațiuni“ [79]. Generalul Ion Antonescu a avut curajul să-l înfrunte direct pe suveran, ceea ce a dus la arestarea sa, la locuința din Predeal și sechestrarea pentru mai mult timp, la mănăstirea Bistrița din Oltenia. În scrisoarea înmînată regelui Carol al II-lea cu prilejul unei audiențe cerute la palat, generalul Antonescu aducea grave acuzații suveranului și regimului său pentru cedarea Basarabiei și Bucovinei. Iată textul acestei scrisori: „Maiestate, Țara se prăbușește. În Basarabia și Bucovina se petrec scene sfîșietoare.

Mari și mici unități, abandonate de șefi și surprinse fără ordine, se lasă dezarmate la prima amenințare.

Funcționarii, familiile lor și ale ofițerilor au fost lăsate pradă celei mai groaznice urgii. Materiale imense și depozite militare, acu-

mulate acolo din incurie și menținute pînă în ultimul timp din ordin, au rămas în mîna inamicului.

Iată, Maiestate, schițat din fugă, numai un capitol al tragediei și al calvarului unui neam care este numai la început.

Poporul și armata au fost dezarmați fără luptă. Demoralizarea lor este fără limită. Lipsa lor de încredere în conducători este totală. Ura lor în privința vinovaților, a tuturor vinovaților de ieri și de azi crește.

Consiliul de Coroană v-a hotărît să cedați. Deciziunea a dezlănțuit haosul. Consecința lui, anarhia și anarhizarea sînt însă numai la începutul lor. Țara care simte, țara care vede, țara care presimte, țara toată este consternată și în panică. Este consternată și în panică fiindcă a auzit de repetate ori pe primii miniștri și pe miniștrii ei declarînd că «Sîntem înarmați pînă în dinți», că «Nu vom ceda nici o brazdă», că «Să avem încredere oarbă și fără control în șefi și în priceperea și înțelepciunea regelui».

Nici o replică n-a fost tolerată. Orice strigăt public de alarmă a fost înăbușit, adesea sîngeros.

Țara a mai avut încredere, fiindcă generalul pe care Maiestatea Ta l-a acoperit cu cea mai mare încredere a declarat la un banchet că sînteți «cel mai puternic rege din Europa» și în neuitata și recenta declarație de la Chișinău — fiind desigur indusă în eroare — a asigurat-o că a încins-o cu un stăvilar de foc, de fier și de beton peste care nimeni nu va putea trece.

Realitatea însă s-a răzbunat.

S-a răzbunat, fiindcă era alta, cu totul alta.

Dar, Majestate, toate acestea sînt fapte consumate; nu putem stărui acum asupra lor, nu ne îngăduie nici timpul, nici evenimentele. Dar chiar dacă ne va îngădui, nu am face-o.

Am contribuit conștient la precipitarea catastrofei și pe plan intern. Acum trebuie să ne întrebăm ce facem ? Și avem datoria să strîngem rîndurile. Abandonăm totul și ne răfuim între noi ? ori încercăm chiar și imposibilul ? Aceasta trebuie să facem ; opera va fi grea, dar nu imposibilă. Trebuie să o încercăm. Încercarea însă nu o pot face tot acei care sînt vinovați de a fi pregătit și dezlănțuit catastrofa. Ei ar spori-o.

Trebuie schimbat imediat și sistemul și oamenii.

Dacă Majestatea Ta nu va apleca nici în acest ceas suprem urechile la durerile neamului, prăbușirea totală, prăbușirea iremediabilă, cu tot cortegiul ei sinistru de crime și de distrugeri, va urma.

Am prevenit de ani de zile, în scris și verbal, și guvernele și pe șefii militari răspunzători, și pe Majestatea Ta că va veni catastrofa de astăzi. Metodele întrebuințate în selecționare și în conducere trebuiau să ne ducă fatal la această credință. Am fost însă socotit răzvrătit și lovit ca atare.

În fața catastrofei, am uitat totul.

Sînt gata să dau concursul, dar la atitudine cinstită trebuie să mi se răspundă cu atitudine cinstită.

Nu mă voi răzbuna și nu voi răzbuna pe nimeni. Voi încerca numai să salvez ce mai este cu putință de salvat din Coroană, din ordine și din granițe.

Ascultă-mă cel puțin în acest ceas, Majestate.

N-am fost un dușman al Majestății Tale. Am fost un slujitor fanatic al acestui neam. Am fost înlăturat prin intrigă și calomnie de acei care au dus țara unde este și de forțe oculte. Nu mai asculta de aceștia, Majestate.

Ei te-au adus unde ești și ne-au adus unde ne găsim.

Este ultimul meu strigăt de alarmă, Majestate"[80].

În acele momente de grea cumpănă pentru neamul românesc s-au găsit aici, la noi, oameni care au avut cruzimea infamă — cum se exprima N. Iorga într-un articol semnat în cotidianul său *„Neamul Românesc"* — „să-și rîdă de dureri străine"[81]. Este vorba de o serie din membrii Partidului Comunist din România, căruia Internaționala a III-a îi trasase sarcina de a intensifica acțiunile antinaționale și antistatale[82], în baza mai vechii lozinci a autodeterminării naționalităților pînă la despărțirea de statul român.

Această lozincă a fost reluată cu și mai multă asiduitate în Directivele Cominternului trimise P.C. din România, la 8 mai 1940, prin care i se dădeau următoarele indicații: „În fața P.C., a clasei muncitoare și a popoarelor din România stă sarcina de a nu admite atragerea României în război. Să nu se admită transformarea României într-un cap de pod al imperialiștilor englezi și francezi împotriva U.R.S.S.

Aceasta poate fi înfăptuită cu ajutorul U.R.S.S. și al popoarelor din țările balcanice, care de asemenea luptă împotriva atragerii lor în război.

Rezolvarea pe cale pașnică a chestiunii Basarabiei și a problemelor litigioase cu țările balcanice vecine pe baza autonomiei teritoriale pentru toate regiunile ocupate și recunoașterea dreptului lor la autodeterminare pînă la despărțirea de stat a naționalităților asuprite — constituie o condiție necesară pentru apropierea cu U.R.S.S. și de țările balcanice în vederea unei lupte comune împotriva atragerii în război, pentru preîntîmpinarea unui război, pentru pace"[83].

Cu o lună înaintea începerii operației militare din Basarabia, au fost chemați de Comintern M. Skorțov (Leibovici) și I. Morgenstern, membri ai secretariatului P.C. din România, respectiv membri în regionala din Basarabia a partidului, care au prezentat rapoarte detaliate despre „capacitatea de luptă și activitatea organizației

comuniste din Basarabia, ca și asupra stării de spirit și politico-morale a populației"[84]. Nu este exclus ca printre informațiile oferite atunci, ponderea să fi avut-o cele cu caracter militar, dacă avem în vedere planul de operații elaborat de sovietici pentru a-și satisface pretențiile teritoriale față de România.

Elocvent în acest sens este un raport al inspectoratului regional de poliție al Ținutului Nistru, din mai 1940, în care se specifica: „Paralel cu acțiunile informative și de paralizare a zonei de operații probabile ale armatei române, organizațiile comuniste încep a desfășura o activitate mai pronunțată prin propagandiști în favoarea regimului sovietic. Informații recente arată că propagandiștii comuniști străbat satele basarabene ale minorităților și chiar cele moldovenești spunînd țăranilor să nu se teamă de o eventuală operație rusească"[85].

În timp ce ocupantul străin brutaliza și teroriza populația românească din teritoriile anexate, Partidul Comunist din România și unele organizații ale sale regionale lansau manifeste în care își exprimau satisfacția și entuziasmul pentru „eliberarea" de către Armata Roșie a respectivelor teritorii de sub „jugul boierilor români". Iată ce se putea citi într-un manifest al Comitetului regional Moldova al Partidului Comunist din România difuzat chiar în zilele invaziei trupelor sovietice în Basarabia și Bucovina: „Armata Roșie a muncitorilor și țăranilor, armata care ajută proletariatul din toată lumea de a se elibera de sub jugul imperialismului, a intrat în acțiune.

Ea a pășit în Basarabia și Bucovina de, unde izgonește ciocoii și moșierii care au supt sîngele poporului și va ajuta muncitorii și țăranii să-și scuture jugul capitalist și să-și croiască o viață fericită instaurînd sovietele de muncitori, țărani și soldați (...).

(...) Pe întreg teritoriul Basarabiei și Bucovinei poporul își manifestă ură împotriva ciocoilor și moșierilor români, precum și a uneltelor lor: poliția, jandarmeria, cuziștii și gardiștii și întîmpină cu bucurie armata roșie eliberatoare.

(...) Muncitorii și țăranii din Moldova trimit salutul lor fraților din Basarabia și Bucovina eliberați de sub jugul capitalisto-moșieresc și își manifestă nezdruncinata hotărîre de luptă contra dictaturii regale și a războiului imperialist antisovietic, pentru amiciție cu U.R.S.S., pentru pîine, pace, pămînt și libertate"[86].

De remarcat faptul că aceste documente și manifeste nu erau elaborate în România și nu serveau intereselor neamului românesc. Cele mai multe veneau direct de la Comintern, însă unele erau „fabricate" și în „laboratoarele" serviciilor de propagandă specială ale Armatei Roșii. Dovadă este similitudinea de idei, expresii și limbaj ce există între conținutul documentelor pretins aparținînd prin concepție și linie ideologică Partidului Comunist din România și a unor materiale de propagandă specială, difuzate de Armata Roșie

pe teritoriul României înainte de producerea agresiunii împotriva statului român. Relevant în acest sens este conținutul unui manifest răspîndit prin elemente de diversiune în Basarabia și Bucovina la 22 iunie 1940, în care se spune: „A venit un ceas mare al eliberării noastre de sub jugul boierilor români, moșierilor, capitaliștilor și siguranței. U.R.S.S., Armata Roșie, conduse de Partidul lui Lenin-Stalin, iau sub protecția lor puternică Basarabia, furată de la noi în 1918 de boierii și clica militară românească (...).

Furat (...) pămîntul sovietic al Basarabiei se reîntoarce la a lui Patrie, în constituționarea U.R.S.S. Armata Roșie, care a eliberat pe ai noștri frați — ucraineni și bieloruși — de asuprirea boierilor polonezi, v-a elibera și pe voi, pentru totdeauna, ai noștri frați și cetățeni ai U.R.S.S. (...).

(...) Poporul muncitor din Basarabia! Pe tine te așteaptă o viață fericită și liberă în marea familie a popoarelor din Uniunea Sovietică Socialistă. Trăiască Basarabia Sovietică!

Trăiască frații noștri moldoveni, ruși, ucraineni, smulși din robia românească!

Trăiască marele nostru conducător și învățător, tovarășul Stalin!

Comandamentul Armatei Roșii [87]

După anexarea Basarabiei și Bucovinei de nord, guvernul sovietic n-a încetat provocațiile [88]. Astfel, conducerea centrală a Partidului Comunist din România a hotărît intensificarea acțiunilor comuniste [89] și amplificarea acțiunilor diversioniste prin specularea abilă a unor greutăți în rîndul celor mai diverse categorii sociale, pentru a distrage atenția de la suferințele ce le îndurau românii sub ocupația sovietică. Era vizat întreg teritoriul țării, însă cu predilecție Moldova. Într-una din aceste acțiuni au fost răspîndite manifeste în curtea și împrejurimile Atelierelor C.F.R. Nicolina din Iași, în noaptea de 23/24 august 1940, de către Comitetul Regional Moldova al U.T.C. din România prin care se făcea apologia sistemului comunist și se îndemna populația la răzmeriță: „Sîngeroasa dictatură regală fascistă, *înciudată de marele act al Uniunii Sovietice care i-a închis și distrus un focar de război în Basarabia și Bucovina de nord și a eliberat peste 3 milioane de suflete de exploatarea și teroarea sub care gemeau* (s.n), a pornit la o ultimă încercare de a rezista valului de revoltă a celor ce suferă (...). Prin aceasta burghezia românească crede *că va putea relua ce-a pierdut* (s.n.) căci fascismul și naționalismul rămîne jandarmul burgheziei împotriva proletarismului. Pentru a satisface dorințele de stoarcere a țării noastre de tot ceea ce este mai bun, dictatura regală după ordinul lui Hitler, a pornit o campanie de intensificare a agriculturii, lăsată în părăsire din cauza concentrărilor fără sfîrșit" [90].

Un număr tot mai mare de comuniști, în special evrei originari din România, erau instruiți în U.R.S.S. pentru a fi în măsură să fie trimiși să culeagă tot felul de date cu caracter militar în spațiul românesc [91], unde evreii erau trecuți în mod clandestin ca refugiați ce doreau să se repatrieze. Inspectoratele de poliție și jandarmi din județele limitrofe U.R.S.S. : Suceava, Iași, Vaslui, Galați, raportau în lunile iulie-decembrie un număr sporit de treceri frauduloase ale frontierei [92]. Aceștia nu posedau de regulă nici un act de identitate și declarau cînd erau prinși că vor să treacă în România pentru a scăpa de regimul sovietic. Unii dintre ei n-aveau nici un fel de rude și posedau acte false [93]. Cu ocazia percheziţiilor s-au găsit asupra lor manifeste ce proslăveau anexarea Țărilor Baltice, a Basarabiei și Bucovinei, considerat ca un act de „politică sănătoasă de pace" prin care „s-a eliberat de sub jugul capitaliștilor și provocatorilor de război 23 de milioane de muncitori și țărani" [94]. Un astfel de manifest s-a găsit asupra cetățeanului Bergman Leon, originar din Bucovina ocupată și prins de poliție pe raza județului Suceava. Mulți din cei prinși erau cunoscuți de organele de poliție și siguranță ale statului ca făcînd parte din Partidul Comunist din România. sau simpatizanți ai regimului comunist din U.R.S.S.

De remarcat faptul că aceste elemente folosite pentru spargerea unității naționale românești aparțineau în cele mai multe din cazuri unor minorități din Basarabia și nordul Bucovinei.

Cu toate acestea, starea de spirit din țară era favorabilă rezistenței armate.

O notă informativă remisă Marelui Stat Major român, la 2 iulie 1940, de către Biroul Statistic Militar București specifică în acest sens : „Starea de spirit generală este favorabilă rezistenței armate, considerîndu-se drept slăbiciune consimțămîntul dat pentru ocuparea teritoriului de la răsărit și nord. Se observă o frămîntare în toate straturile sociale față de lipsa de prevedere pentru evacuarea populației din Basarabia și Bucovina. Azi urma să aibă loc o manifestație studențească în fața Palatului Regal, pentru a determina ca armata noastră să lupte contra rușilor" [95].

Reacția față de evenimentele tragice ce s-au abătut asupra României în cercurile internaționale și în rîndul opiniei a îmbrăcat întreaga gamă de manifestare — de la aprobare tacită (S.U.A., Anglia) sau fățișă (Germania, Italia, Ungaria) pînă la o dezavuare rezervată (cazul Turciei). Presa și celelalte mijloace de informare în masă, cu mici excepții, au urmat linia reacției oficiale a guvernelor lor.

Presa germană a comentat amplu știrea ultimatumului sovietic. „Deutsche Allgemeine Zeitung", din 29 iunie 1940, aprecia situația în care se găsea România ca „o înfrîngere a politicii engleze, o nouă

și elocventă dovadă a neseriozității garanțiilor britanice [96]. Mai multe ziare germane, din 29, 30 iunie și 1 iulie, consemnau greșit tragedia românească drept o consecință a politicii externe anterioare „șovăitoare și îndrumată pe două căi deodată“ [97]. Articolul *Reglementarea pașnică a problemei sovieto-române. Basarabia și Nordul Bucovinei au fost cedate Rusiei,* publicat în 29 iunie 1940, în „Volkischer Besbachter“, consemna că revenirea Basarabiei la Uniunea Sovietică era de așteptat în cursul noii ordini a Europei. România era acuzată că a acceptat garanțiile franceze care n-au fost „în interesul, bineînțeles, al țării“ [98].

Din Roma, corespondentul Agenției Reuter transmitea la 30 iunie 1940... „Rezolvarea pașnică a diferendului ruso-român *a fost primit la Roma în cercurile oficiale cu cea mai mare satisfacție* (s.n.)“ [99].

Mijloacele de informare sovietice informau pe larg despre „entuziasmul“ cu care erau primiți „ostașii eliberatori ai Armatei Roșii“ [100], care „și-au îndeplinit misiunea, ajungînd la frontiera stabilită cu România“ [101], ascunzînd opiniei publice interne și internaționale gravele silnicii, jafuri și atrocități pe care le săvîrșeau unii minoritari probolșevici sub privirile și protecția soldaților sovietici. Potrivit știrilor difuzate de Agenția Tass în ziua de 2 iulie, „înaintarea“ Armatei sovietice se desfășura „pretutindeni în ordine și fără incidente“ [102]. Aceeași atitudine de sfidare a adevărului istoric și de intoxicare propagandistică a propriilor cititori o găsim în presa sovietică atunci cînd aceasta încerca să justifice agresiunea produsă contra statului român. „Pravda“ scria în coloanele sale (cf. unui buletin radio-informativ al M. St. M. din 30 iunie 1940) că „U.R.S.S. nu mai poate admite ca pămîntul nostru secular populat în majoritate cu ucraineni să se găsească sub călcîiul ocupantului. Chestiunea Basarabiei stînjenea și producea furie în relațiile între U.R.S.S. și România“ [103].

Ar fi nedrept să punem pe seama tuturor cetățenilor sovietici asemenea sentimente, și nu exclusiv pe seama conducătorilor regimului totalitar de la Moscova. Au fost cetățeni de origine rusă sau ucraineană [104] care au avut o atitudine corectă față de populația românească care se refugia, respectîndu-le durerea. Asemenea manifestări le-au avut și cetățeni ruși din afara granițelor sovietice. Astfel, în numele Biroului Emigranților Ruși Naționaliști cu sediul în România, președintele său, doctor A.S. Mihailov, adresa autorităților române o scrisoare de solidaritate cu suferințele poporului român generate de anexarea Basarabiei și Bucovinei de nord, exprimîndu-și, în numele emigranților ruși naționaliști stabiliți în România, convingerea că „regatul român va reveni la hotarele lui drepte istorice și etnice, așa cum ele au fost stabilite prin războiul vostru de eliberare“ [105].

În Ungaria, țară care a acționat în permanență și pe toate căile pentru subminarea unității teritoriale a României și anexarea Transilvaniei, sau măcar a unei părți din ea, presa a făcut din actul de agresiune al Uniunii Sovietice „un triumf al dreptății", iar ziarul budapestan „Pester Lloyd" își manifesta deschis aprobarea față de acest act de agresiune : „... Prin cedarea Basarabiei și Bucovinei a fost făcut primul pas spre înlăturarea greșelilor comise prin Tratatul de la Versailles"[106]. Bulgaria deși s-a arătat, cel puțin prin mediile de informare, mai rezervată în comparație cu Ungaria, a oferit propagandei sovietice antiromânești un mediu mai mult decît propice. Astfel, în luna noiembrie 1940, a rulat cu o reclamă adecvată, mai ales în ziarul „Utro"[107], în Sofia, filmul sovietic „Marșul spre Dunăre", o operă de propagandă specific rusească[108], cum îl califica șeful serviciului de presă al Legației române în Bulgaria, în raportul trimis la București la data de 2 noiembrie 1940. Subiectul acestui film s-a inspirat din ocuparea (așa-zisa eliberare) Basarabiei și a Bucovinei de nord de către Armata Roșie. Prin imagini și text se încerca justificarea raptului teritorial în dauna României și se aduceau grave insulte poporului și armatei române a cărei retragere din Basarabia era redată în scene jalnice ; „soldați desculți, dezbrăcați, slabi și dezorientați, plecînd în căruțe mici, țigănești, trase de cîte un cal" ; soldații noștri... „păreau veseli de plecare"[109].

O parte a presei din unele țări cu care România avea vechi și statornice relații de prietenie — cum erau de exemplu Marea Britanie și Elveția — s-a lăsat înșelată de manevrele propagandei iredentiste maghiare și ale altor țări ce promovau o politică revanșardă. În Anglia — considerată între cele două războaie mondiale patria revizionismului maghiar[110] — ziarul „Times" a publicat scrisoarea de protest a românului basarabean Victor Budeanu, în care se combăteau unele afirmații eronate[111] privind trecutul istoric al Basarabiei și al drepturilor României asupra acestui străvechi teritoriu. Ziarele elvețiene — desigur nu toate, cum justificat se aprecia într-un comentariu apărut în „Neamul Românesc"[112] — au găsit că e bine și frumos să se bucure de tragedia României[113]. Și acest comentariu continua : „Inițiativa penibilă a ziarelor elvețiene ofensează prin sălbatica ei nedreptate. Prețuitorii sinceri pînă mai ieri, care din voia lor lăudau România, se întrec astăzi ca să ne jignească și să ne lovească în ceea ce avem mai sfînt : în Patria noastră, în leagănul visurilor și suferințelor noastre. De unde această tristă schimbare ?"[114]

Desigur, au fost în aceste ceasuri grele pentru români și prieteni sinceri care au căutat să informeze corect opinia publică internațională asupra evenimentelor ce se petreceau în estul Europei la sfîrșitul lui iunie și începutul lunii iulie 1940.

Profesorul Ramiro Ortiz, fin cunoscător al relațiilor și istoriei românești, scria în acele clipe prietenului său Nicolae Iorga :

„Cetesc azi ultimatumul Rusiei care reclamă Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Îmi plînge inima gîndind la soarta Basarabiei așa de adînc românească și moldovenească. Și cu grijă mă gîndesc la România în aceste clipe de primejdie“ [115]. Noëlle Roger * a semnat mai multe articole în „Gazette de Lausanne“ [116] și „La Patrie Suisse“ [117], prin care prezenta cu argumente științifice caracterul românesc al provinciilor anexate de Uniunea Sovietică, precum și vitregiile îndurate de oamenii acestor locuri de-a lungul istoriei. Acest profund atașament al scriitoarei față de istoria României l-a determinat pe Nicolae Iorga să afirme în gazeta „Neamul Românesc“ că „un glas de departe vine să ne aducă mîngiiere în ceasurile cînd aveam mai multă nevoie de dînsa (...). Fiți sigură, Noëlle Roger, că gestul tău de astăzi, adeverind că Basarabia este pămînt românesc, nu-l vom uita“ [118].

Presa și în general mediile de informare în masă din Portugalia, Spania, Vatican și Turcia au făcut o notă aparte față de concernul presei occidentale prin informarea corectă a opiniei publice din țările respective, cît și prin solidaritatea cu România, cu cauza ei dreaptă, dar neîndreptățită la masa verde a mai marilor timpului.

În Portugalia, ziarul „Novidades“, informîndu-și cititorii despre ultimatumul sovietic dat României, arată că „Rusia n-are nici drepturi istorice, nici etnice“ [119] asupra provinciilor românești anexate.

Despre lupta românilor dintre Prut și Nistru pentru unirea Basarabiei la patria mamă și tragedia prin care treceau locuitorii acestei provincii scriau „Diario de Lisboa“ și „Republica“. Aici menționăm articolul generalului Ferreiro [120], un mai vechi prieten al României.

Revista spaniolă „Semana“ a publicat un amplu studiu despre Basarabia [121], în care arăta că argumentele istorice și etnice în Basarabia și mai ales în Bucovina erau covîrșitoare în favoarea României, însă „părăsită de toți, ea nu putea imita gestul eroic al Finlandei“ [122]. Jurnalul oficial al Vaticanului „Osservatore Romano“ publica în numerele sale din 1 și 2 iulie 1940 [123] date de ordin istoric, demografic și etnografic despre Basarabia, relevînd că dominația rusească instituită în 1812 în această provincie n-a putut s-o deznaționalizeze, „ea a rămas o provincie locuită în majoritate de români“ [124], și concluzionînd că această pretenție de anexare a ei cît și a Bucovinei de către Uniunea Sovietică sînt „în afara celor istorice, în afara tratatelor și în afara rațiunilor etnografice“ [125].

Presa turcă, în acele ore tragice, și-a arătat întreaga ei simpatie față de România care pierdea o însemnată parte a teritoriului său. Ziarul „Içdam“, în editorialul său semnat de deputatul Abidin Daver, scria : „România n-a putut acționa în felul Finlandei. Luînd armele, Finlanda se bizuia pe ajutorul Societății Națiunilor, pe ajutorul Angliei, Franței, Americii și al statelor scandinave. Nici

un ajutor însă nu i-a venit. După o rezistență eroică ea a trebuit să accepte a negocia cu Rusia «dîndu-i» mai mult decît ea ceruse la început. România se află însă într-o situație mult mai grea decît aceea a Finlandei : «Nu numai că era izolată, dar era înconjurată de țări ostile» [126].

Sfărîmarea unității statului român de către Uniunea Sovietică a trezit pofta vecinilor. La sugestia imperativă a Berlinului, s-a organizat conferința româno-maghiară de la Turnu-Severin (16—24 august), care a eșuat. La 19 august au început tratative româno-bulgare la Craiova, în cursul cărora delegația română a satisfăcut cererile teritoriale ale Bulgariei, granița între cele două state urmînd a fi stabilită pe linia trasată înainte de 1913. La 30 august 1930, Germania hitleristă și Italia fascistă au impus României, prin „arbitrajul" de la Viena, să cedeze o parte a Transilvaniei în favoarea Ungariei. Astfel, sub presiunea marilor puteri totalitare, românii și-au văzut din nou țara amputată, frații risipiți și căzuți sub dominații străine.

NOTE

1. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1940, dosar 91, f. 202
2. Ion Șișcanu, *Ocuparea Basarabiei, Herței și a nordului Bucovinei*, în „Revista de istorie militară", nr. 4 (10), 1991, p. 18.
3. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 136, 1940, p. 27-31.
4. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 408, 1940, f. 25-27.
5. Ibidem, f. 32.
6. Ibidem, f. 33-34.
7. Ibidem, f. 55.
8. Ibidem, fond Microfilme, rola P. II. 2.1142, c. 110-112.
9. Ibidem.
10. Ibidem, rola P. II. 2.653, c. 500.
11. Ibidem, fond 5417, dosar 256, f. 4.
12. Ibidem, fond Microfilme, rola P. II. 2.611, c. 157.
13. Ibidem, c. 158.
14. Ibidem.
15. Ibidem, fond Microfilme, rola P. II. 2.1142, c. 116.
16. Al. Cretzeanu, *The Lost Opportunity*, London, Jonathan Cape, 1957, p. 29.
17. Ibidem, p. 28.
18. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91, 1940, f. 171.
19. Ibidem, f. 201.
20. Ibidem, f. 181-185.
21. Al. Cretzeanu, *op. cit.* p. 47.
22. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91, 1940, f. 184.
23. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.612, c. 392
24. Stelian Popescu, *Basarabia și Bucovina* (art. cenzurat în „Universul", din 29 iunie 1940, cf Arh. M.Ap.N.; fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 504.
25. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 50-52.
26. Arh. Ist. Centr., fond Cabinet Militar Ion Antonescu, pachet nr. 179, dosar 122.
27. Raoul V. Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, apud M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1128.
28. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 315, f. 212; Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 52.
29. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presă Internă, dosar 500/1940, f. 84.
30. Arh. Ist. Centr., fond Casa Regală, Carol al II-lea, *Note zilnice*, p. 673-674, în continuare se va cita : Carol al II-lea, *Note zilnice*,
31. Ibidem, fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 816/1940, f. 12.

32. Ibidem, fond Microfilme S.U.A,. Arh. de război germană, rola T. 120-308, c. 224917.
33. Raoul V. Bossy, *op. cit.*, p. 632.
34. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 814/1940, f. 13.
35. Carol al II-lea, *Note zilnice, loc. cit.*, f. 667-688.
36. Al. Cretzeanu, *Op. cit.*, p. 59 ; Grigore Gafencu, *Préliminaires de la guerre de l'Est de l'accord de Moscou (21 Aóut 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Editura Egloff, Traducere din lb. franceză de Anne-Marie Codrescu, 1984 (București), manuscris, Bibl. C.M.B., p. 334.
37. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 814/1940, f. 13.
38. Ibidem, f. 14.
39. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 54.
40. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 500/1940, f. 96.
41. Ibidem, dosar 84/1940, f. 15-16.
42. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 55.
43. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 814/1940, f. 18.
44. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91/1940, f. 314 bis.
45. Ibidem, f. 220.
46. Ion Șișcanu, op. cit., p. 18-19.
47. Gh. Tătărăscu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de nord*, Editura Scrisul Românesc S.A., Craiova, 1940, p. 244 și urm.
48. Arh. Ist. Centr., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 318/1940, f. 96.
49. Ibidem, fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 814/1940, f. 4.
50. Ibidem, f. 23-26.
51. „Curentul", din 5 iulie 1940.
52. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presă Internă, dosar 500/1940, f. 96.
53. „Curentul", din 5 iulie 1940.
54. Ibidem.
55. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Presă Internă, dosar 500/1940, f. 109.
56. „Neamul Românesc", din 4 iulie 1940.
57. Ibidem.
58. Ibidem.
59. „Curentul", din 5 iulie 1940.
60. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 814/1940, f. 37.
61. Ibidem.
62. Ibidem, f. 39.
63. Ibidem, f. 38.
64. „Neamul Românesc", din 2 iulie 1940.
65. Ibidem.
66. Ibidem, din 11 iulie 1940.
67. Ibidem, din 2 iulie 1940.
68. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 814/1940, f. 23.
69. Ibidem.
70. Ibidem.
71. Ibidem, Presă internă, dosar 500/1940, f. 91-112.
72. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 504-505.
73. Ibidem.

74. Ibidem.
75. Ibidem.
76. Ibidem.
77. Ibidem.
78. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 18.
79. Ibidem, dosar 1810, f. 24.
80. Arh. Ist. Centr., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 318/1940, f. 96-97.
81. „Neamul Românesc", din 3 iulie 1940.
82. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.652, c. 652 ; 657.
83. Ibidem, fond 1, inv. 8, dosar 167, f. 1718, Apud M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 470-471.
84. „Revista de istorie militară", nr. 4 (10). 1991, p. 18.
85. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.611, c. 158.
86. Ibidem, rola P.II. 2.652, c. 680-681.
87. Ibidem, c. 679.
88. Arh. Ist. Centr., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 317/1942-1943, f. 21.
89. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.612, c. 382.
90. Ibidem, rola P.II. 2.652, c. 687.
91. Ibidem, rola P.II. 2.653, c. 592.
92. Ibidem, rola P.II. 1.537, c. 404-491.
93. Ibidem, rola P.II. 2.652, c. 583 ; 662.
94. Ibidem, rola P.II. 2.653, c. 152.
95. Ibidem, rola P.II. 1.537, c. 531.
96. Ibidem, fond 5417, dosar 971, f. 14.
97. Ibidem, fila 318.
98. Ibidem, fila 408.
99. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 536 ; „Curentul", din 5 iulie 1940.
100. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 537.
101. „Curentul", din 3 iulie 1940, p. 8.
102. Ibidem.
103. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 536.
104. Ibidem, fond 4, dosar 941, f. 139.
105. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presă Externă, dosar 1117/1940, f. 116.
106. „Curentul", din 5 iulie 1940.
107. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naţionale, Presă Externă, dosar 1116/1940, f. 44 : una din reclame avea următorul text : „există în istorie evenimente care nu se repetă niciodată. Există fapte epocale şi date, care sînt la fel de instructive pentru fiecare. Un astfel de eveniment reprezintă şi fapta fără seamăn săvîrşită în vremurile de astăzi — eliberarea Basarabiei — realizată de întreg poporul sovietic şi de armata sovietică. Intrarea Armatei Roşii în Basarabia a fost prima lovitură decisivă care a distrus lanţurile robiei naţionale de pe cursul de jos al Dunării, cîntată în poezii. Arta filmică în persoana maeştrilor sovietici, a imortalizat aceste file mărețe de bucurie spontană a poporului în filmul «Marşul spre Dunăre». Acest film va fi proiectat pentru prima dată la Teatrul modern. Realizarea aspiraţiilor naţionale provoacă entuziasm şi bucurie în inimile tuturora".
108. Ibidem, f. 39.
109. Ibidem, f. 40.
110. Vezi pe larg Victor Cornea, *Mişcarea revizionistă din Anglia şi chestia Transilvaniei,* Ed. Cultura Poporului, Bucureşti, f.a., p. 14 şi urm.

111. „Curentul“, din 2 iulie 1940.
112. „Neamul Românesc“, din 3 iulie 1940.
113. Ibidem.
114. Ibidem.
115. Ibidem, din 5 iulie 1940.

* Pseudonim sub care soția ilustrului antropolog Pittard de la Universitatea din Geneva a semnat mai multe lucrări privind primul război mondial. Dintre acestea N. Iorga se referea doar la *Carnete ale unei infirmiere*.

116. „Jurnalul“, din 4 iulie 1940.
117. „Neamul Românesc“, din 27 iulie 1940.
118. Ibidem, din 6 iulie 1940.
119. „Curentul“, din 8 iulie 1940.
120. „Neamul Românesc“, din 7 iulie 1940.
121. Ibidem.
122. Ibidem.
123. Ibidem, din 7 iulie 1940.
124. Ibidem.
125. Ibidem.
126. „Curentul“, din 3 iulie 1940, p. 1.

ZILELE DRAMATICE ALE RETRAGERII ARMATEI ŞI ADMINISTRAŢIEI ROMÂNEŞTI DIN BASARABIA ŞI NORDUL BUCOVINEI

Concomitent cu acceptarea de către Germania hitleristă şi Italia fascistă a pretenţiilor teritoriale sovietice faţă de România [1], guvernul de la Moscova finaliza pregătirile militare pentru realizarea acestora cu orice preţ. Pregătirea agresiunii împotriva ţării noastre s-a desfăşurat conform unui plan politico-militar elaborat din timp. Potrivit acestui plan, Basarabia şi nordul Bucovinei puteau fi anexate în două variante. În prima variantă se prevedea că, dacă „România nu cade de acord să părăsească benevol Bucovina şi Basarabia şi să-şi retragă trupele peste r. PRUT, Armata Roşie, printr-o ofensivă vertiginoasă, executată de pe linia Nistrului, urma să *elibereze* (s.n.) cu arma în mînă Bucovina şi Basarabia“ [2]. Varianta a doua prevedea o rezolvare pe cale „paşnică“, preconizîndu-se o „introducere rapidă în Bucovina şi Basarabia doar a unei părţi a trupelor sovietice concentrate pe Nistru, în scopul ieşirii neamînate pe traseul r. PRUT, pentru a controla retragerea românilor“ [3].

Variantele de agresiune împotriva României au avut un caracter strict secret şi au fost aduse la cunoştinţa executanţilor doar în ziua de 19 iunie 1940, în cadrul unei şedinţe speciale a Consiliilor Militare ale Armatelor şi comandanţilor Corpurilor de Armată de sub comanda generalului Jukov, ce s-a ţinut la Proskurovo.

Deşi acest plan n-a putut fi cunoscut imediat de factorii politico-militari din România, intenţiile de atunci ale Uniunii Sovietice erau evidente. La Bucureşti se căutau soluţii. Soluţia optimă nu putea să fie alta decît rezistenţa armată în faţa oricărei pretenţii teritoriale pe seama statului român.

Ordinele şi directivele date Armatelor a 3-a şi a 4-a române care aveau trupe dislocate în Basarabia şi nordul Bucovinei au avut în esenţă pînă la 26 iunie 1940 cererea ca aceste trupe să se bată la frontiera de est cu toate forţele de care dispun, dacă teritoriul ţării ar fi invadat [4]. Ideea rezistenţei armate a afirmat-o în luna mai 1940 însuşi şeful statului, regele Carol al II-lea, la Chişinău. „Am încins ţara — menţiona cu acest prilej Carol al

II-lea — cu un stăvilar de foc, de fier și de beton peste care nimeni nu va putea trece" [5].

Această idee directoare a fost reafirmată comandanților și șefilor de state majore ale trupelor din Basarabia și Bucovina la Consfătuirea de la București din 22 mai 1940. Ministerul apărării naționale arăta că necesitățile de ordin politic și național nu pot impune acestor trupe altă linie de conduită [6]. Propunerile comandantului Armatei a 4-a de a se elabora o serie de studii și organiza exerciții privind o eventuală retragere sub presiunea inamicului de la est au fost respinse, pentru a „nu se semăna îndoială în sufletele comandanților care trebuiau să se bată pe Nistru" [7]. Această atitudine s-a dovedit, din păcate, a nu fi realistă. O analiză lucidă a evoluției evenimentelor politico-militare din centrul și sud-estul Europei și a raportului de forțe pe un eventual teatru de operațiuni militare care putea să se deschidă la granițele României, ca urmare a refuzului de a ceda pretențiilor sovietice, maghiare și bulgare, recomanda factorilor de decizie politico-militară necesitatea de a pregăti armata și pentru o variantă mai tragică pentru neamul românesc — evacuarea vremelnică din unele teritorii, ca unică soluție de salvare a ființei naționale. Astfel de variante dramatice au fost aplicate în istoria neamului și și-au dovedit viabilitatea.

Cu toate că pînă la declanșarea agresiunii sovietice asupra României, în 28 iunie 1940, nu s-a dat o „indicație oricît de vagă asupra unei eventuale retrageri" [8], Comandamentul Armatei a 4-a a luat în calcul și o asemenea posibilitate. În acest sens, la 10 aprilie 1940, a înaintat eșalonului superior (Grupul de Armate nr. 1) studiul „Trecerea Armatei a 4-a din Basarabia pe Prut, sub presiunea inamicului, contînd pe forțele disponibile" [9]. După o săptămînă, în 17 aprilie, intervine cu cererea „de a se începe de îndată sporirea numărului trecerilor de pe Prut în vederea unei eventuale retrageri" [10]. Grupul de Armate nr. 1 a intervenit la Marele Stat Major român, pentru a se da curs unei asemenea inițiative. Acesta, la rîndul său, a luat legătura cu Ministerul Lucrărilor Publice pentru a discuta o eventuală colaborare pentru sporirea numărului de treceri peste Prut. Practic nu s-a întreprins nimic, numărul a rămas același. Ulterior s-a dovedit cîtă nevoie au avut de ele unitățile și formațiunile ce s-au retras din Basarabia la nici două luni mai tîrziu.

Grupul de armate nr. 1 ordona, la 18 aprilie 1940, Armatei a 4-a să execute recunoașteri [11] în vederea organizării de capete de pod la est de Prut, pentru a ajuta retragerea Armatei în caz de necesitate. Acest ordin bazat pe informațiile alarmante cu privire la concentrarea masivă de trupe la frontiera de est a României [12] a fost executat cu promptitudine. În ziua de 1 mai 1940 s-a înaintat rezultatul rcunoașterilor [11] Grupului de armate, pentru analiză și decizie. Pe 25 mai Armata a 4-a a convocat la sediul său din Tecuci

comandanții Corpurilor de armată din subordine, pentru a-i informa asupra modului de retragere a marilor unități din subordine într-un caz de presiune din partea inamicului [14]. Deoarece Ministerul Lucrărilor Publice nu a întreprins nimic în legătură cu repararea și execuția unor noi poduri pe Prut, s-a ordonat comandantului geniului Armatei a 4-a să înceapă repararea podurilor umblătoare și să pregătească poduri pe plute [15].

Avînd în vedere evoluția nefavorabilă a evenimentelor la granițele României, Comandamentul Armatei a 4-a a elaborat un plan de acțiune în caz de agresiune la frontiera de est [16]. Planul prevedea evacuarea teritoriilor în 2 faze : prima, în perioada de tensiune politică și a doua, în perioada mobilizării. În ambele faze evacuarea era prevăzută a se face pe jos, cît și pe căile ferate. Comandamentele teritoriale și Cercurile de recrutare erau organele răspunzătoare de pregătirea și execuția tehnică a evacuării și se subordonau direct Marelui Stat Major și Armatei a 4-a. Pentru pregătirea și executarea evacuării, Comandamentele teritoriale și Cercurile de recrutare trebuiau să fie ajutate de către autoritățile administrative (prefecturi, posturi polițienești, jandarmerii). Elementele de pază, organele administrative, polițienești, jandarmeria, parte din unitățile de pompieri, organele C.F.R., S.M.R., P.T.T. și altele necesare pentru asigurarea nevoilor de orice fel a transporturilor operative din zonă se prevedea să rămînă pe loc, atît timp cît era nevoie de ele. Familiile funcționarilor respectivi se puteau evacua anticipat. Evacuarea populației civile începea la ordin și avea prioritate față de evacuarea materialelor, pe itinerariile stabilite.

Marele Stat Major a furnizat analize pertinente și realiste privind evoluția evenimentelor politice și militare în această parte a Europei. Precipitarea evenimentelor în vest prin ocuparea de către trupele hitleriste a Danemarcei, Norvegiei în aprilie și declanșarea în mai a ofensivei asupra Belgiei, Luxemburgului și Franței, agravarea situației generale l-a determinat pe Carol al II-lea ca în zilele de 27 și 28 mai [17] să-și convoace persoanele apropiate pentru consultări. În urma discuțiilor s-a ajuns la concluzia că era „iminentă și urgentă necesitatea schimbării liniei politice externe" [18] datorită marii primejdii de la granița răsăriteană și „a faptului că țara se afla în situația de a nu primi nici un ajutor de nicăieri" [19]. S-a hotărît să se adreseze Reichului un memorandum. În prezența lui Gafencu și Urdăreanu, Tătărăscu a remis, la 28 mai, lui Fabricius, o notă în care se exprima neliniștea guvernului român în legătură cu masiva concentrare de trupe străine la granițele țării. Răspunsul primit la 2 iunie din partea guvernului german a spulberat orice speranță de ajutor pentru a salva granița de răsărit. Reichul a cerut discutarea și rezolvarea de către România a litigiilor teritoriale cu vecinii ei din răsărit, apus și sud și a refuzat să arate vreun interes față de conținutul memorandumului român [20].

Cu toate acestea regele Carol și guvernul lui Gh. Tătărăscu au impus organului de decizie al armatei, Marele Stat Major, o singură variantă — REZISTENȚA LA HOTARE, și a interzis orice acțiune prin care s-ar fi putut „avertiza populația civilă asupra metodelor folosite de trupele sovietice, pentru a nu fi surprinsă (a nu intra în panică n.n.) și a ajuta armata în cazul unei retrageri" [21] și orice activitate a unităților din Basarabia, care ar fi putut să depășească „starea normală" [22]. Astfel, n-a fost aprobată cererea Armatei a 4-a din 12 iunie 1940 ca familiile ofițerilor, subofițerilor și funcționarilor, averea instituțiilor culturale și bisericești, parte din valorile bănești și materiale aflate în stoc și depozitele fabricilor din teritoriile amenințate de U.R.S.S. să fie retrase în interiorul țării [23].

În pofida unei asemenea stări de lucruri, în momentul în care Armata a 4-a anunță (ora 4.30/28 iunie 1940) prin curier [24] că Basarabia trebuie să fie evacuată, comandamentul acesteia nu era întru totul surprins ; dăduse deja unele ordine pentru „pregătirea materială a retragerii" [25]. Se ordonase „executarea de către Grupul de detașamente de lucrători pe Prut a digurilor carosabile pentru trecere ; constituirea a 9 poduri improvizate și dublarea celor existente și în construcție ; începerea organizării de capete de pod ; punerea la dispoziția Armatei a tuturor elementelor care puteau să asigure spatele, în cazul unei eventuale retrageri (aceste insistențe nu s-au materializat n.n.) ; eșalonarea foarte mult în adîncimea dispozitivului, a depozitelor și a serviciilor pentru a se putea face față unei eventuale retrageri" [26].

La ora 7, în dimineața zilei de 28 iunie, vestea ce avea să zguduie de durere întreaga suflare românească a fost confirmată oficial prin ordinul nr. 6006 al Marelui Stat Major adresat Armatei a 4-a, în care se preciza : „1. Guvernul român a hotărît evacuarea Basarabiei și ducerea rezistenței pe Prut ; 2. s-a convenit cu guvernul U.R.S.S. ca în decursul zilei de 28 iunie să fie predate sovieticilor orașele Chișinău, Cernăuți și Cetatea Albă ; 3. pînă la orele 19 orașele vor fi complet evacuate de trupe, stabilimente și depozite militare și autoritățile civile ; 4. orașele vor fi predate de primari fără nici un amestec militar, cu începere de la ora 20.00 ; 5. nu se execută nici o distrugere de căi ferate, poduri, instalații, depozite, aerodromuri, întreprinderi industriale, uzine electrice, telegraf, telefon, gări, locomotive, vagoane ; 6. luînd legătură cu comandanții sovietici de față, se va stabili ritmul mișcării și al evacuării pentru a nu se produce vreo întîlnire între trupele sovietice și cele românești ; 7. trenurile de evacuare prevăzute la punctul 3 se vor dirija astfel :

— cele de la Cernăuți pe porțiunea dintre Piatra Neamț și Bacău ;

— cele de la Chișinău pe porțiunea dintre Vaslui și Bacău ;

— cele din Cetatea Albă spre Brăila"[27].

Ordinul mai preciza că, în vederea evacuării, unitățile să fie gata de deplasare către Prut în 2-3 ore, conform ordinelor în detaliu ce vor fi primite. Pînă la primirea noilor instrucțiuni, Armata a 4-a a ordonat trupelor din subordine să înceapă operațiunea de evacuare conform ordinului general de operații nr. 32561 transmis la 28 iunie ora 7.30. Din cauza unor defecțiuni tehnice nu s-a putut lua legătura cu toate marile unități. Aceasta s-a realizat prin avion cu destulă întîrziere. Astfel, Corpul de cavalerie și Corpul 11 armată au fost anunțate aproximativ către orele 10[28], ceea ce a produs din start multe greutăți, care s-au amplificat ulterior la dimensiuni inimaginabile.

Fixarea de către sovietici a unui timp atît de scurt pentru evacuarea provinciilor răpite a făcut ca și puținele măsuri prevăzute din timp să devină practic inoperante. Acest lucru nu se poate imputa nici unui eșalon din conducerea armatei, deoarece distanțele dintre Nistru și Prut, variind între 120 și 250 km, n-ar fi îndemnat pe nimeni, avînd în vedere mijloacele și posibilitățile tehnice de care dispunea armata, să studieze posibilitatea evacuării acestui teritoriu în numai 4 zile[29]. Un calcul sumar indică faptul că soldatul român, echipat de război, trebuia să parcurgă în 24 de ore între 30 și 60 km în condiții deosebit de grele de teren și comunicații. Un asemenea scenariu al unei posibile retrageri, în mod normal, nu putea fi acceptat, deoarece „spărgea" tiparul normelor desfășurării acțiunilor de luptă valabile în epocă.

Întrucît cererea guvernului român de a se prelungi termenul de evacuare datorită ploilor și inundațiilor care au deteriorat căile de comunicație[30] și făceau imposibil respectarea lui n-a fost satisfăcută de guvernul de la Kremlin, Marele Stat Major a fixat trupelor ce se retrăgeau aliniamente și etape de evacuare. Pentru Basarabia se prevedea ca : „pînă la 29 iunie ora 12.00, se va evacua pînă la linia : sud Cernăuți, Chișcăuți, Vărticauți, Ianăuți, Lipnic, Mândoc, Câinarii-Vechi, Florești, Răutul, Orhei, Vest Chișinău, Sălcuța, Căușanii-Vechi, Volintiri, Lacul Albinei (toate exclusiv) ; pînă în ziua de 30 iunie ora 12.00, se va evacua pînă la linia : Ravancea, Dinăuți, Nastoria, Brînceni, Edinița, Bălți, Telenești, Cobotcea, Cărbuna, pîrîul Valea Seacă, Berezina, rîul Gogîlta, Tătar-Bunar (toate exclusiv) ; pînă în ziua de 1 iulie ora 12.00, se va evacua pînă la linia : Prutul în Moldova, pînă la Lipcani, Zegăiceni, Falești, Cornești-Tîrg, Vărzărești, Lăpușna, Sarata-Galbenă, Comrat, Valea Ialpug ; pînă la 2 iulie ora 12.00, se va evacua pînă la Prut"[31].

Pentru evacuarea părții de nord a Bucovinei s-au prevăzut a se atinge succesiv următoarele aliniamente: „pînă la 29 iunie ora 12.00, se va evacua pînă la linia: Ialovicioara (pe Ceremuș), Storojineț, Putila, Kinoszka-1089, Kicera-187 (N.V. Berconeț), Lipoveni, N. Slobozia, Mihalcea, Ceahar; pînă la 30 iunie ora 12.00, se va evacua linia: Ialovicioara, Borhenia-1142, N. Sipot, Mega, N. Storojineț, N. Velova, V. Molodia; pînă la 1 iulie să se evacueze: Iarovse11580, Stojce-1470, Vipnița, Ciumîrna, N. Crasna, Putna, Budenița, Iordăchești, Chiceva, V. Păsatul, V. Mamornița Moldovenească; pînă la 2 iulie ora 12.00 se va ajunge pe linia: de la punctul extrem S-V fost polon, adică triunghiul Zabic spre Șipotele în lungul r. Suceava pînă la întorsătura rîului spre sud, apoi la N. Frătăuții-Noi, în direcția N-E pînă la frontiera Basarabiei în regiunea Herța"[32], ocupată de sovietici „prin simplul hazard al liniei groase de creion trasată pe o hartă absurd de mică"[33]. Dispoziții asemănătoare au primit și organele administrației de stat care conform ordinului nr. 2100/1940 al Marelui Stat Major au intrat în subordinea Comandamentului Armatei a 4-a.

Trupele sovietice din compunerea Frontului de sud, comandate de generalul Jukov, primind ordin să treacă la îndeplinirea celei de a doua variante a directivei Comisariatului Poporului pentru Apărare nr. 04/583 referitoare la ocuparea Basarabiei și Bucovinei de nord[34], au depășit frontiera româno-sovietică prin cinci puncte încă din noaptea de 27/28 iunie, respectiv ora 3.00, și au înaintat rapid pentru a ocupa principalele orașe basarabene și ieșirile imediate pe aliniamentul rîului Prut. Concomitent au început să acționeze trupe specializate în diversiune și terorism, pentru a crea panică în rîndul populației civile și a dezorganiza operațiunea de evacuare a trupelor și administrației românești. Au fost lansate zvonuri alarmiste[35], și au fost activate celulele comuniste formate, în special, din minoritari[36].

Într-o asemenea stare de panică și dezordine provocată de minoritari[37] și alți simpatizanți ai regimului comunist sovietic, unitățile armatei române și organele administrației de stat, poliției și jandarmeriei își începeau activitatea de evacuare. Prima dimineață din calvarul zilelor de evacuare a fost relatată de corespondentul ziarului „Universul" din Chișinău, dar acele impresii nu au apărut în presă din cauza cenzurii instituite de regimul carlist. „Vestea dureroasă a venit pe neașteptate și atît de fulgerător încît nimeni nu a mai putut să-și păstreze calmul și sîngele rece. Joi, la 6 dimineața, (28 iunie 1940 — n.n.) mă găseam la Comandamentul Corpului 3 armată. Se anunțase de cu noapte că trupele sovietice vor intra în capitala Basarabiei la ora 10 în aceeași zi. Timp atît de scurt pentru o evacuare totală a elementului românesc.

La ora 7.00 s-a anunțat oficial: «Trupele sovietice vor intra la ora 2 d.a.». În oraș nu se mai putea găsi cu ușurință nici un fel de mijloc de transport la gară, la o depărtare de 4 km de centrul orașului. Coloane de refugiați fiecare cu cîte o legătură, mame purtînd copii în brațe și ținînd pe alții, ochi împrejmuiți de lacrimi, pași grăbiți cu o singură țintă: gara. Suflete zdrobite cu o singură dorință: salvarea vieții.

În grădinile publice și-au făcut apariția bandele teroriste. Nucleele comuniste au intrat să înfigă steaguri roșii. Comandamentul militar desfășoară patrule pentru a pune pe fugă pe acei care, înarmați, opresc autobuzele și în special trăsurile, smulgînd bagajele și poșetele din mîna femeilor. Cuiburile locale de comuniști, în majoritate alcătuite din evrei, au ocupat în chip de simpli spectatori centrele și colțurile străzilor, gata spre a da semnalul începerii devastărilor și executării fruntașilor români, care nu vor mai avea timpul să părăsească orașul, în timpul intrării trupelor sovietice" [38].

Această atmosferă de nesiguranță și panică s-a instaurat în toate orașele și localitățile din Basarabia și din Bucovina de nord. Într-o notă informativă trimisă Marelui Stat Major în ziua de 30 iunie de organele specializate ale armatei ce acționau în sudul Basarabiei se menționa că la Reni s-au format așa-zise comitete revoluționare care au arborat steaguri roșii pe clădirile instituțiilor de stat [39]. Primăria din acest oraș a fost ocupată de un „comitet cetățenesc" în frunte cu I. Kasaranța [40]. „Populația civilă — menționa nota — este cuprinsă de panică și maltratată de către comitetele comuniste". Situația era asemănătoare în orașele Chilia și Ismail unde autoritățile și organele administrative încă nu începuseră să evacueze (29 iunie 1940) și astfel „au suferit de pe urma indivizilor certați cu justiția, transformați peste noapte în comuniști și revoluționari" [41]. Cu ocazia evacuării din Ismail, operațiile de îmbarcare a trupelor au fost împiedicate de elemente civile înarmate ce au deschis focul asupra trenurilor de evacuare [42]. A fost necesară intervenția trupelor de marină care au restabilit ordinea în oraș și s-a putut continua operațiunea de evacuare.

„Cu ocazia evacuării orașului Cernăuți, — se consemna într-un raport informativ al statului major al Corpului grănicerilor, trimis Secției a II-a din Marele Stat Major în ziua de 30 iunie 1940 — cu începere din ziua de 28.06.1940, ora 10.30, organizațiile comuniste și evreii s-au dedat la acte de terorism în special contra ofițerilor, împiedicînd orice revenire a mijloacelor de transport pentru evacuare. Au pus stăpînire pe toate instituțiile din oraș. Capii acțiunilor de debandadă și terorism au fost în special deținuții" [43]. Tot în această zi, în unele orașe și localități din Basarabia și Bucovina de nord, elemente fanatice comuniste și o parte din populația minoritară a acestor orașe, care „s-au bucurat întotdeauna de un trata-

ment omenos sub administrația românească"[44], comit crime împotriva organelor de ordine și administrative ale armatei, ultragiază autoritățile militare și civile, profanează însemnele de stat ale unor instituții culturale și de artă. În Cernăuți, astfel de elemente au împușcat preotul bisericii catolice și cîțiva gardieni de la penitenciar[45]. Tot aici „un grup de evrei între 15 și 16 ani — după cum mărturisea mai tîrziu un martor ocular al tragicelor evenimente, Mihai Podleșiu din comuna Carapciu[46], județul Storojineț — au comis acte de barbarie, dezarmînd pe soldații români, pe ofițeri și pe polițiști, înfingînd baionetele asupra lor". În Soroca, bande comunisto-evreiești conduse de avocatul Michael Flexer, după ce au ocupat clădirea primăriei și a poliției, au asasinat în fața statuii generalului Poetaș pe comisarul Murafa și ajutorul său Eustațiu Gabriel[47]. În capitala Basarabiei, Chișinău, elemente diversioniste antiromânești săvîrșeau atentate pe stradă, în plină zi. Așa au fost agresați comisarii Pascal, Nicolae, Mateescu Constantin, Severin și Stol[48]. Numeroase incidente sîngeroase soldate cu morți și răniți au avut loc în această tristă zi de 28 iunie la Reni[49] și Tighina[50].

În Chișinău[51], Bălți, Ismail, Soroca[52] a fost dat jos de pe clădirile instituțiilor de stat, de către evreii comuniști, tricolorul și arborat steagul roșu. „La Cernăuți, de îndată ce s-a dat ordinul de evacuare — informa Corpul grănicerilor Secția a III-a din Marele Stat Major — evreii s-au dedat la manifestațiuni antiromânești rupînd și scuipînd tricolorul și suindu-se pe monumentul Unirii au arborat steagul roșu"[53], iar comuniștii au dat jos crucea de la Catedrală și au pus steagul roșu cu fotografia lui Stalin[54]. Asemenea fapte au fost comise practic în aproape toate localitățile basarabene și bucovinene deoarece au fost infiltrați din timp agenți bolșevici și provocatori, iar armata română, organele de poliție și jandarmi n-au intervenit, respectînd cu rigoare ordinul de a nu se lăsa provocate.

Deoarece nu se încheiase un protocol româno-sovietic privind retragerea din aceste teritorii, guvernul român a propus la 30 iunie, ora 12.00, prin reprezentanții săi în Comisia de la Odessa, un plan de evacuare în care se cerea să se lase o etapă de marș între cele două armate și să nu se împiedice plecarea trenurilor cu refugiați, iar trupele sovietice să nu stînjenească retragerea armatei române[55]. Deși, formal, Uniunea Sovietică a fost de acord cu propunerea română, protocolul n-a mai fost semnat deoarece, la acea dată, trupele sovietice atinseseră deja noua linie de frontieră[56].

Cu toate greutățile întîmpinate, uneori aproape imposibil de surmontat, trupele române au dovedit nu numai un moral ridicat, ci și o pregătire militară deosebită. Evacuarea orașelor menționate în nota ultimativă s-a făcut într-un termen deosebit de scurt. Chișinăul, în după-amiaza zilei de 28 iunie, orele 18.30, era părăsit

de ultimele elemente ale armatei și administrației române. De la Tighina, ultimul tren de evacuare a plecat la ora 15.10 [57], în condiții deosebit de grele. Evreii, conduși de un oarecare Mesleanca, aruncau cu pietre, huiduiau și strigau că „pleacă țiganii din Basarabia" [58].

În dimineața zilei de 29 iunie, marile unități se găseau cu majoritatea forțelor pe linia de evacuare, prevăzută a fi atinsă pînă la orele 12.00 în ziua de 30 iunie [59]. Divizia 12 infanterie rămăsese ceva mai în urmă, dar și ea depășise aliniamentul care trebuia atins pe data de 29 iunie orele 12.

Neîntîmpinînd nici o rezistență și fără a respecta vreo convenție scrisă sau nescrisă, Armata Roșie înainta vertiginos. De fapt era în plan să captureze cît mai multe provizii, arme, muniții și materiale.

„Spre sfîrșitul zilei de 29 iunie 1940 — primul eșalon al trupelor de intervenție sovietice ajunsese la r. PRUT și au ocupat următoarele localități : Bg. 5 tancuri, MAMĂLIGA și LIPCANI ; Bg. 23 tancuri, CAMENCA ; C. 4 cav. și D. 34 cav., STOROJINEȚ ; D. 16 cav., CUCIURUL MARE, aceasta avînd un detașament înaintat pînă la aliniamentul CRASNA-IOSCHI, TIRABLEȘTI ; C. 2 cav. și Dv. 5 cav., HOTIN ; D. 3 cav., NOUA SULIȚA. Un batalion de tancuri din Bg. 24 tancuri, HERȚA ; Bg. 49 tancuri, LIPCANI și BADRAGII NOI ; Bg. 36 tancuri, BADRAGII VECHI și PROSCURENI ; D. 15 infanterie moto — CORNEȘTI și PÎRLIȚI ; Bg. 4 tancuri — GRAUCEȘTI ; C. 5 cav. și D. 9 cav., PETROVCA" etc., devansînd trupele române pe întregul front de retragere [60].

Tot în această zi, potrivit „Planului de operații pentru ocuparea Basarabiei și Bucovinei de nord", — care atribuia atît în varianta 1 cît și în varianta 2 o importanță deosebită „desantului aerian" — au fost lansați circa 1 300 parașutiști la Bolgrad, pentru „desăvîrșirea încercuirii operative a inamicului și a-i dezorganiza serviciile" [61]. Parașutiștii ajutați de populația minoritară și-au făcut cu prisosință „datoria", comportîndu-se incalificabil cu populația și trupele române ce se retrăgeau.

În dimineața zilei de 29 iunie, Marele Stat Major a ordonat ca mari unități ale Armatei a 4-a să treacă la executarea mobilizării în baza Înaltului Decret 21.135 din 27 iunie. Grupul de Armate nr. 1 a făcut cunoscut Armatei a 4-a că ordinul de mobilizare n-are nimic comun cu operațiile de evacuare în curs de desfășurare, care trebuie continuate în ritmul ordonat [62]. Acest lucru a complicat mult retragerea trupelor române. Dar, ceea ce a agravat situația unităților și marilor unități române în retragere a fost atitudinea ostilă și pe unele locuri chiar agresivă a trupelor sovietice.

Pretextul unei asemenea comportări pe întreaga lungime a liniei de evacuare din Bucovina și pînă în sudul Basarabiei erau

așa-zisele reclamații ale populației civile (evrei și alți minoritari) la adresa armatei române [63].

La protestele repetate ale guvernului român față de o asemenea comportare, delegații sovietici în comisia de la Odessa aveau pregătite dinainte dosare cu formulări tip pe care le prezentau părții române [64]. Potrivit unei telegrame trimisă din Odessa, în iulie 1940, de șeful delegației române, generalul Aldea, șefului Marelui Stat Major român, aceste dosare cuprindeau: „1. n-au provocat nici o agresiune ; 2. nu au stînjenit retragerea trupelor și evacuarea armamentului, munițiilor și depozitelor militare și că au intervenit numai cînd se evacuau materialele cerute și materialele ce nu aparțineau armatei ; 3. nu au dezarmat trupe, părăsirea armamentului și trenurilor se datora indisciplinei trupei, a refuzului de a se refugia din partea basarabenilor și a părăsirii unităților de către unii ofițeri" [65].

Localitățile Căușani și Ialoveni au fost ocupate de trupele sovietice încă din ziua de 29 iunie orele 9 dimineața [66], din care cauză depozitul de muniții de la Ialoveni nu a putut fi evacuat în întregime. Către orele 10, gara din Bolgrad a fost ocupată de circa 80 de parașutiști sovietici [67], pentru a împiedica evacuarea trenurilor cu refugiați. Către prînz, unități motorizate sovietice au ocupat și orașul Bălți, fără ca organele administrației de stat și de pază să se fi evacuat.

În timp ce ministrul român la Moscova, Davidescu, încerca să-l convingă pe Molotov că, datorită impreciziunii frazei „în regiunea Herța" inserată în prima notă sovietică, a făcut să i se ceară României o porțiune de teritoriu care nu avea nici o legătură cu pretențiile sovietice și să obțină „o reexaminare a chestiunii prin rectificarea liniei la est de Mamornița" [68], tancurile sovietice pătrundeau și ocupau Herța (29 iunie 1940). Deschizînd focul asupra subunității comandate de căpitanul Boroș ce apăra această localitate, sovieticii au ucis doi soldați și pe comandantul acesteia și l-au rănit pe sublocotenentul Dragomir [69]. Astfel, unele unități motorizate și blindate ale Armatei Roșii, deși din punct de vedere juridic nu acționau în contextul unui conflict armat, devansînd sistematic unitățile românești, s-au dedat la acte de terorism ce sfidau cele mai elementare principii umanitare. Tot în Bucovina de nord, în ziua de 29 iunie 1940, în localitatea Ștefănești, județul Cernăuți, a fost arestat un ofițer de grăniceri care, torturat de către sovietici, în scopul obținerii de date militare, a decedat [70]. În comuna Bărboești, județul Storojineț, elemente înaintate ale armatei sovietice au împușcat pe șeful de post și trei jandarmi care refuzaseră să predea armele [71]. Ofițerii Regimentului 54 infanterie au fost arestați, dezbrăcați și maltratați, iar soldații — după cum se arată

într-un raport contrainformativ al Marelui Stat Major din 2 iulie 1940, orele 19.00 — după ce au fost dezbrăcați și dezarmați au fost lăsați liberi"[72]. Aceeași soartă au avut-o și cadrele Batalionului 2/R. 39 infanterie, dezarmat în gara Bălți[73], și ale Regimentului 28 dorobanți ajuns din urmă de unitățile sovietice în localitățile Geaga și Manziriu. Trupele sovietice, după ce au scos din formație soldații basarabeni cu armament cu tot, s-au ocupat în mod special de ofițeri. În raportul prezentat eșalonului superior, comandantul acestui regiment arăta: „...ofițerii și subofițerii au fost dezarmați, degradați și jefuiți. Populația civilă formată mai mult din evrei manifesta o mare bucurie de cele întîmplate și fotografia pe ofițerii dezarmați, degradați și batjocoriți. Unitatea a fost în întregime dezarmată și risipită, iar mulți jefuiți de acești civili"[74]. În comuna Salbona, compania de cercetare a Regimentului 7 vînători a fost dezarmată, ofițerii arestați și trimiși la Chișinău[75]. Locotenentul Ionescu Cicerone, comandantul companiei armament greu, din aceeași unitate, a fost legat la ochi și amenințat cu moartea pentru că a cerut în fața subordonaților săi[76] să fie lăsat liber. Asemenea scene tragice s-au petrecut cu zecile și sutele în satele și orașele basarabene. Din rațiuni de stat și în această situație deosebit de gravă, comandantul Armatei a 4-a română, generalul Nicolae Ciupercă, a ordonat trupelor din subordine să nu răspundă provocărilor, să păstreze calmul și să nu recurgă la acțiuni de luptă, „care nu se poate ști unde se opresc și ce consecințe pot avea"[77]. Pentru a împiedica distrugerea podurilor de peste Prut de către sovietici, s-a ordonat Corpului 1 armată să instaleze în fața fiecărui pod permanent și de vase cîte un batalion de pază cu armament anticar și să pregătească inundarea luncii Prutului în caz că sovieticii ar fi intenționat să depășească linia indicată în ultimatum[78].

Repetatele intervenții ale comandantului Armatei a 4-a la eșaloanele superioare, pentru a se interveni pe toate canalele diplomatice la Moscova în scopul curmării incidentelor provocate în Basarabia și nordul Bucovinei[79], au determinat o nouă luare de poziție din partea guvernului român. „Noi, la Ministerul de Externe — își amintea peste ani Alexandru Cretzeanu — primeam un val continuu de proteste din partea Șefului de Stat Major, raportînd un număr sporit de incidente, numeroase cazuri de moarte și răniți, chiar cazuri de sinucideri printre ofițerii care trebuiau să se supună fără apărare ilegalităților armatei roșii"[80]. Dar ca și la precedentele intervenții, în comisia de la Odessa, reprezentanții sovietici au negat existența acestora și au apreciat ca exagerate informațiile primite de la trupele române, afirmînd că „s-au dat ordine pentru neamestecul trupelor sovietice la trecerile peste Prut"[81]. În după-amiaza zilei de 29 iunie, ministrul român la Moscova reușește să fie primit din nou de Molotov căruia i-a făcut cunoscut că „evacuarea sectoa-

relor cedate de trupele române nu se poate face într-un ritm atît de rapid cum este înaintarea trupelor motorizate sovietice"[82]. Molotov a răspuns că: „1. aprobă prelungirea termenului de ajungere pe noua frontieră pînă la 3 iulie, orele 13 (ora Moscovei); 2. va da dispoziție imediat ca: a) trupele sovietice să respecte ritmul mișcării; b) să pună în libertate pe toți cei opriți; c) că va ordona cercetări pentru cazurile semnalate"[83].

Luînd în considerare aceste promisiuni date guvernului român de Molotov, Marele Stat Major nu a aprobat cererea Armatei a 4-a de a se revoca ordinul care interzicea să se deschidă focul în caz de agresiune din partea sovieticilor și a ordonat ca, „ori de cîte ori unitățile sovietice depășesc ritmul ordonat, să se protesteze și să li se arate că nefiind în stare de război, am convenit ca această operație să se facă pe cale pașnică, în timp de 4 zile"[84]. Ulterior, s-a făcut cunoscut prelungirea termenului de evacuare pînă la 3 iulie 1940, ora 12[85]. Statul major al Armatei a 4-a a dispus tipărirea și difuzarea cu ajutorul aviației pe teritoriul basarabean și al Bucovinei de nord a unor materiale cu noile promisiuni făcute de Molotov, în dimineața zilei de 30 iunie 1940. Acțiunea nu a avut nici un rezultat pozitiv pentru trupele române, deoarece Armata Roșie n-a fost informată de aceste promisiuni care și așa erau tardive. Un comunicat al Marelui Stat Major din ziua de 30 iunie informa că „operațiunile de evacuarea Basarabiei au continuat conform programului. Pe unele direcții, elemente rapide ale forțelor U.R.S.S., depășind ritmul de evacuare convenit, au întrecut trupele noastre în retragere, dînd naștere la incidente locale"[86].

Comunicatele erau seci și lapidare. Termenul de „incidente locale" nu spuneau aproape nimic, în timp ce între Prut și Nistru se consuma o dramă națională pentru români. Încleștarea trupelor române cu reaua credință a invadatorilor și a uneltelor lor, cu adversitățile naturii a mers în acele zile pînă aproape de limita superioară a ceea ce poate suporta un soldat, un om, o armată. Aprecierile lui Alexandru Cretzeanu, că ceea ce i s-a pretins ostașului român „s-a dovedit a fi fost mult mai mult decît se putea cere în mod rezonabil oricărei trupe să îndure"[87], sînt confirmate de documentele de arhivă. Comandantul Cavaleriei Corpului 3 armată raporta la sfîrșitul zilei de 30 iunie superiorilor săi: „am avut ciocniri cu trupe motorizate sovietice și cu bande armate jidovești în regiunea Călărași, jud. Lapușna. Am pierderi în ofițeri, subofițeri, trupă și mult material. Timp de 50 de ore am mers în continuu fără ca trupa și caii să mănînce. Sînt în imposibilitate de a continua marșul (...). Caii nu se mai pot mișca"[88].

În zilele următoare, situația din Basarabia și Bucovina de nord a continuat să se agraveze. Actele agresive la adresa armatei și administrației românești au continuat cu și mai mare intensitate,

atît din partea unităților sovietice, cît și a populației minoritare ruse și evreiască rămasă în teritoriile răpite [89].

Potrivit unui comunicat al Armatei a 4-a, din 30 iunie, orele 11.40, „Trupele sovietice nu au respectat convenția și au înaintat mai repede, trecînd cu mult la vest de liniile stabilite. La Reni s-au dedat la acte violente, ajungînd la maltratarea ofițerilor și a refugiaților ; au dezarmat unitățile, au reținut ofițeri și soldați, au împrăștiat materialele. Divizia 15 este dezarmată la Ialoveni ; Divizia 12, în regiunea Comrat, este înconjurată de trupe sovietice care încearcă să o dezarmeze.

Între Bolgrad și Românești sînt 9-10 trenuri cu familii de ofițeri și refugiați care sînt maltratate de trupele sovietice și populația răzvrătită“ [90].

În gara Bolgrad, a fost atacată de către elemente găgăuze și bulgare înarmate Compania a 8-a grăniceri-pază „Tălmaz“, care se îmbarcase la Căușani. Militarii au fost dezarmați și prădați de bocanci, bluze și alte materiale [91]. Două autocamioane aparținînd Diviziei 21 infanterie cu 80-100 de militari au fost interceptate de un detașament sovietic între Etulia și Frecăței. După ce i-au dezarmat și huiduit, le-au permis militarilor să continue retragerea [92]. În apropierea stației C.F.R. Frecăței, o grupă de diversioniști a deraiat linia ferată, blocînd un tren militar cu 10 vagoane. Asemenea acțiuni făcute în scopul întîrzierii evacuării au mai avut loc și în alte regiuni. Între Bolgrad și Etulia circa 500 de cetățeni din rîndul populației găgăuze și bulgărești au atacat un tren militar [93]. În urma schimburilor de focuri a fost grav rănit mecanicul locomotivei, care a reușit doar cu eforturi supraomenești să conducă trenul pînă la Galați [94]. O garnitură cu vagoane militare și civile a fost sechestrată în gara Reni de către elemente ale armatei sovietice echipate în civil [95].

Ciocniri între trupele române și populația evreiască ce voia să sechestreze trenurile de evacuare au avut loc și la Ungheni, soldate cu morți și răniți. Sovieticii, intervenind, au arestat mai mulți ofițeri români, și pe șeful stației C.F.R. Ungheni [96].

La îndemnul trupelor sovietice unii militari minoritari din cadrul Armatei a 4-a și a 3-a române au dezertat cu armamentul și muniția din dotare. Ulterior, aceștia au fost organizați în bande înarmate și au acționat împotriva fostelor unități. Aproximaitv 300 de soldați minoritari, din Cercul de recrutare și părțile sedentare din Ismail, au dezertat în ziua de 30 iunie 1940 [97]. Din Regimentul 24 infanterie, un soldat dezertor s-a alăturat bandelor diversioniste care ulterior au atacat regimentul. În urma unor schimbări de foc rezultate cu morți și răniți, dezertorul rănit a fost capturat și predat autorităților militare pentru a fi cercetat și judecat [98]. De asemenea,

în satele Ialoveni, Lăpușna, Hâncești, Băicoi bandele diversioniste au atacat coloanele de retragere ale Regimentului 25 infanterie [99].

Postul de radio Moscova și presa centrală sovietică au ascuns opiniei publice fărădelegile săvîrșite de Armata Roșie în Basarabia și Bucovina de nord: „Forțele motorizate sovietice au ajuns pînă la Prut. Orașele Reni și Bolgrad au fost ocupate de parașutiștii sovietici. În nordul Bucovinei trupele sovietice au pătruns trecînd r. Ceremuș. Populația i-a primit cu trandafiri roși și cu cuvintele: «V-am așteptat 22 de ani și ați venit în sfîrșit» [100]. Într-un document cu caracter secret la vremea respectivă *Raportul asupra acțiunilor trupelor Frontului de sud la eliberarea Basarabiei și Bucovinei de nord*, în același mod, faptele erau prezentate deformat și apologetic. Armata Roșie a fost primită cu un entuziasm nemaiîntîlnit, oamenii „îi sărutau și-i săltau pe comandanții și ostașii roși și își exprimau bucuria de nedescris“ [101].

Avînd în vedere situația în care se găseau trupele din subordine, Comandantul Armatei a 4-a a transmis unităților ce se aflau în marș să mențină cu orice preț linia de evacuare fixată și să recupereze materialele și armamentul pierdut prin orice mijloace; să găsească noi posibilități de ușurare a trecerii peste Prut, concomitent cu întărirea pazei la poduri și să se ia măsuri pentru menținerea ordinii interne în spațiul de evacuare [102].

S-a ordonat marilor unități să-și organizeze ariergărzi puternice [103] cu cîte un ofițer superior sau general împuternicit a trata cu trupele sovietice care încearcă să depășească sau să agreseze unitățile române în retragere. Generalului Rașcu, comandantul diviziei 21 infanterie ale cărui unități au fost dezarmate la Cimișlia [104], i s-au subordonat 2-3 batalioane infanterie întărite cu artilerie și armament anticar pentru a trece la est de Prut și a recupera materialele și tehnica de luptă abandonate de ostașii basarabeni siliți de sovietici să-și părăsească unitățile și subunitățile [105]. Deși „au fost ostași români care, după plecarea basarabenilor, în dorința de a nu lăsa, în special, armament automat au dus în spate 3-4 puști mitralieră“ [106], după datele pe care Marele Stat Major le deținea la acea dată, rămăseseră cantități mari de armament și trebuiau recuperate.

Două batalioane aparținînd Diviziei 11 infanterie au fost trimise la Comrat și au pus capăt dezordinilor și incidentelor provocate de o parte a populației civile minoritare.

O măsură foarte importantă pe care comandantul Armatei a 4-a a luat-o, avînd în vedere că trupele sovietice ajunseseră deja cu majoritatea forțelor pe Prut, a fost aceea de a se întări dispozitivul de apărare a podurilor la principalele treceri peste Prut, respectiv cele de la Giurgiulești, Oancea și Fălciu [107]. De fapt întreaga regiune

Bolgrad-Reni era ocupată de unități sovietice de parașutiști, fiind în mare pericol Divizia 3 cavalerie și trenurile cu materiale blocate la Bolgrad și Reni. Concomitent, s-a preconizat și o intervenție ofensivă pe direcția Bolgrad-Reni, în cazul în care sovieticii n-ar da dovadă de moderație [108]. Misiunea a fost încredințată lt. col. Pădureanu, șeful Secției operațiilor a Armatei, căruia i se pusese la dispoziție suficiente forțe (infanterie, marină și aviație) pentru a o putea îndeplini [109].

Pentru a se evita complicațiile politico-militare, greu de anticipat, Marele Stat Major a interzis cu desăvîrșire orice acțiune de forță și a ordonat prin telegrama 5989/C din 30 iunie, să se numească ofițeri din statul major al Armatei, pentru a parlamenta orice chestiune în litigiu cu comandanții sovietici [110]. Comandantul Armatei a 4-a a trimis pe principalele direcții de afluire a trupelor române spre Prut pe generalul Son pe direcția Ungheni; generalul Carlconț și colonelul Mardari, șeful de stat major al Armatei, pe drecția Leușeni-Lăpușna; generalii Glogojanu și N. Ionescu, pe direcția Fălciu-Comrat și pe șeful Secției operațiilor Armatei, lt. col. Pădureanu, pe direcția Galați-Reni [111].

Din întreaga desfășurare dramatică a zilei de 30 iunie și, mai ales, din concluziile raportate în urma acțiunilor întreprinse de detașamentele generalului Glogojanu pe direcția Fălciu-Comrat și lt. col. Pădureanu pe direcția Galați-Reni, comandantul Armatei a ajuns la concluzia că procedînd cu mînă forte s-ar fi putut recupera majoritatea materialelor sechestrate de sovietici sau de bandele înarmate ale minorităților, s-ar fi impus sovieticilor respectarea ritmului de ocupare a teritoriilor răpite [112] și s-ar fi obținut intimidarea instigatorilor și a bandelor teroriste, cît și remontarea moralului ofițerilor și trupelor noastre care în continuare erau supuși vexacțiunilor inamicului [113].

Interesant că o asemena părere circula în rîndul soldaților și ofițerilor români care erau nevoiți să părăsească, fără să se bată, teritoriile naționale, dar mai ales în rîndul refugiaților care cu lacrimi în ochi și sufletul greu luau drumul bejeniei, fără să poată ști dacă vor mai vedea vreodată locurile natale. Astfel, oficiantul superior P.T.T. Silindaru, din Centrala Cernăuți, declara ulterior: „trei ofițeri sovietici, crescuți de mici copii sub regimul comunist, i-au declarat separat, ferindu-se de comunicare colectivă, că ordinele superioare ale comandamentului sovietic au prevăzut ca trupele sovietice să se oprească acolo unde armata noastră (română — n.n.) opune rezistență și că misiunea armatei sovietice a fost bolșevizarea armatei noastre și că au fost surprinși că trupele noastre n-au opus rezistență“ [114]. Acesta era nivelul de informare al unor ofițeri sovietici, dar, așa cum atestă documentele, sovieticii pregătiseră și varianta în care românii ar fi opus rezistență armată. Posibil că

aceste afirmații să fi fost lansate de serviciile de diversiune sovietice sau să fie făcute de unii ofițeri care nu erau de acord cu acționarea Armatei Roșii în teritoriile românești și astfel calificați, în Raportul prezentat lui Timoșenko după ocuparea Basarabiei și Bucovinei de nord, ca avînd „atitudinile cele mai negative, cu amenințări teroriste la adresa cadrelor de comandă" și care au făcut „enunțuri ostile în ceea ce privește relațiile U.R.S.S. și României" [115]. Dintre aceștia, 28 de ofițeri au fost acuzați și conform acestui raport, pînă la data de 10 iulie, 8 au fost condamnați la moarte prin împușcare [116]. Comportarea lor dovedește că nu trebuie etichetată în bloc comportarea minorităților și a trupelor sovietice în provinciile luate silnic, deși componenta generală a comportamentului a fost atestată de faptele concrete în timp și spațiu.

Bazat pe această impresie, comandantul Armatei a 4-a va încerca să schimbe atitudinea față de ocupantul sovietic începînd chiar cu 1 iulie 1940. În care scop a ordonat, încă din seara zilei de 30 iunie, Corpului 3 armată să riposteze ofensiv în cazul în care trupele rusești ar continua să agreseze unitățile române care se deplasează pe direcția Hîncești–Albița. Corpului de cavalerie i s-au dat, în noaptea de 30.06/01.07, întăriri de la Regimentul 46 infanterie, pentru a asigura direcția Reni-Galați [117]. O bună legătură între eșaloanele subordonate și cele superioare a făcut ca, în general, Armata a 4-a să nu depășească linia de conduită ordonată în relațiile cu trupele agresoare. Pentru ziua de 1 iulie, Armatei a 4-a i s-au fixat ca obiective de maximă importanță în realizarea evacuării : păstrarea capetelor de pod cu orice preț, pentru a se putea trece într-un ritm ridicat cît mai multe materiale și trupe, și consolidarea apărării pe malul de vest al Prutului, pentru a împiedica o eventuală agresiune sovietică în vestul rîului [118]. În acest scop au fost instalate piese anticar pentru apărarea podurilor de la Albița, Leova, Fălciu, Bogdănești și Oancea, cu ordin categoric de a deschide focul, în cazul în care trupele sovietice ar încerca să treacă la vest de Prut.

Măsurile s-au impus nu atît datorită zvonurilor lansate în rîndul populației civile de către elementele de diversiune [119], cît mai ales a amenințărilor, uneori voalate, alteori directe, făcute de sovietici prin comisia de la Odessa [120]. S-a încercat și uneori s-a reușit să se sechestreze materiale, armament și tehnică de luptă chiar în punctele de trecere peste noua linie de demarcație — Prutul. În urma unei asemenea sechestrări de materiale făcută de sovietici la Albița, a fost necesară deplasarea însăși a comandantului Armatei a 4-a române pentru a rezolva acest abuz. Aici generalul N. Ciupercă a tratat cu un maior sovietic și un agent al N.K.V.D. [121], care s-au „scuzat" pentru acțiunile lor, puse pe seama schimbării, la 30 iunie, a comisiei sovietice din punctul respectiv de trecere

peste Prut și „care nu știa“ despre cele tratate de colegii lor cu partea românească. Cei doi au promis că vor respecta înțelegerea de la Odessa din 30 iunie 1940, permițînd să se facă evacuarea în termenul fixat.

Ulterior, sovieticii și-au sporit agresivitatea. Astfel, în ziua de 1 iulie a fost amenințat comandantul Armatei a 4-a că, dacă pînă la orele 15.30 acesta nu-și retrage trupele din capul de pod de la Giurgiulești, trece la represalii. Acesta nu s-a lăsat intimidat și după obținerea avizului favorabil din partea Marelui Stat Major a răspuns ferm sovieticilor că, dacă pînă la orele 16 nu evacuează localitatea Reni — care conform înțelegerii nu trebuia să fie ocupată la această dată —, va declanșa o acțiune ofensivă pentru a impune respectarea înțelegerii. Astfel, generalului Pantazi, însărcinat cu executarea unei asemenea misiuni, i s-au pus la dispoziție următoarele forțe : 2 batalioane de infanterie ușoară, 2 batalioane de infanterie din R. 46, tanchetele și artileria diviziei 3 cavalerie ; artileria de pe monitoare ; compania care de luptă a Regimentului 2 infanterie ; un grup de vînătoare de la Armată ; un grup de bombardament aprobat de Grupul de armate la cererea Armatei a 4-a. Forțe suficiente pentru a-și îndeplini misiunea, mai ales că în localitatea Reni, potrivit informațiilor ce le deținea Marele Stat Major, nu erau decît două companii de parașutiști sovietici. Acțiunea preconizată a fost strict interzisă printr-un ordin special (nr. 6305 din iulie, ora 23.00) de către Marele Stat Major, din considerentele arătate anterior, deoarece în acest mod se putea face jocul Moscovei [122].

Sovieticii căutau să producă orice fel de incident care, ulterior, să fie folosit drept pretext pentru o eventuală agresiune, dincolo de linia Prutului. Această atitudine coroborată cu misiunea primită la 25 iunie de Comandamentul Forțelor Aeriene ale Frontului de Sud, de a lansa trupele aeropurtate în apropierea orașului Tîrgu-Frumos (jud. Iași), arăta foarte clar că U.R.S.S. nu considera, în iunie 1940, Prutul drept graniță cu România. Intenția era o apropiere de Siret sau chiar de Carpații Orientali, aspect sesizat de conducerea politico-militară a României [123]. Nu întîmplător trupele sovietice ajunse la Ungheni, încă din dimineața zilei de 1 iulie, au somat ultimativ Corpul 11 armată să scoată minele de la podul de peste Prut din localitate [124]. Același lucru s-a cerut și trupelor române ce asigurau podurile de la Fălciu, Giurgiulești și Leușeni. La Leușeni, colonelul Mardari, șeful de stat major al Armatei a 4-a, a avut o discuție foarte aprinsă cu generalul sovietic Jegarov pe tema incidentelor produse de unitățile sovietice și a materialelor confiscate abuziv în mai toate localitățile basarabene și în special la Chișinău. Avînd în vedere importanța pe care o aveau pentru noi materialele și tehnica de luptă rămasă la inamic, colonelul Mardari a hotărît să plece la Chișinău [125]. Discuțiile purtate cu generalul Avacunov

din Comandamentul trupelor de ocupație s-au soldat cu unele rezultate pozitive. Cîteva camioane au ajuns pînă la Leganești și Bardar și au ridicat ce s-a mai putut recupera din materialul de război rămas aici. La întoarcere, pe șoseaua Chișinău-Hîncești, colonelul Mardari a întîlnit aproape 100 de ofițeri și subofițeri „care suferiseră batjocora populației evreiești instigatoare"[126], ceea ce arată clar că, deși oficial autoritățile sovietice promiteau mereu că „vor lăsa liberă scurgerea trupelor noastre și a materialelor" [127], în mod practic actele de barbarie au continuat nestingherit. Astfel, în ziua de 1 iulie se puteau vedea trecînd pe la Albița, la vest de Prut, doar ofițerii și subofițerii Regimentului 25 artilerie, deoarece la Nănceşti sovieticii au forțat toți soldații să iasă din rîndurile subunităților și să plece cu caii și căruțele regimentului acasă [128].

După cîteva zile de calvar pentru trupele și administrația românească, care se retrăgeau la intervențiile diplomatice ale autorităților române, sovieticii au promis din nou o atitudine corectă. Dar drama acestor ostași și a populației care se refugia continua. Coloanele Regimentului 25 infanterie au fost în permanență însoțite de unități de tancuri sovietice și survolate de avioane ce evoluau la joasă altitudine. Caporalul Hăulică Constantin din acest regiment „a fost bătut de evrei", fiindcă a încercat să ia dintr-o căruță a unității sechestrate o lunetă goniometrică [129]. Un alt soldat român bolnav, transportat într-o căruță, a fost împușcat, după relatarea unui martor ocular : „«Lăsați-ne măcar o căruță să ducă pe acest bolnav că nu poate merge. O luați după ce-i trece criza. Îl prind frigurile», au cerut ofițerii regimentului civililor care-i agresau, care au răspuns : «A bolnav ! Nu trebuie bolnav» și într-o clipă cîteva gloanțe sfarmă țeasta nefericitului soldat" [130].

La toate aceste agresiuni trupele noastre au fost cu greu stăpînite să nu răspundă cu foc [131]. Marele Stat Major s-a simțit obligat să transmită, din nou, în noaptea de 1 spre 2 iulie, ordinul „de a nu se recurge la acțiuni de luptă, întrucît directiva politică este de a se păstra calmul" [132]. Comunicatul Marelui Stat Major pentru ziua de 1 iulie 1940, reluat de întreaga mass-medie românească, arată că „operațiunile de evacuare a Basarabiei au continuat potrivit programului stabilit pînă la linia : nord Seletin-nord Cuidei-Adîncata-Boian-Dinăuți-Briceni-Edinița-Recea-Chișca-Reni-Călărași-Ciuciuteni-Românești-Lacul Chitai. Acolo unde din pricina depășirii trupelor noastre de către unitățile rapide sovietice s-au produs unele incidente, ele au fost, în general, soluționate satisfăcător, în urma tratativelor duse între șefii militari ai celor două părți" [133].

Marile noastre cotidiene, cu cîteva excepții [134], n-au putut, datorită cenzurii carliste, să se informeze asupra condițiilor în care armata și administrația civilă se retrăgeau din teritoriile românești răpite. De exemplu, cotidianul „Curentul", abia în ziua de 11 iulie,

în articolul „O oră pînă la expirarea unui termen ultimativ. Vești din Bucovina" arăta că „au fost incidente în aceste 5 zile de grea încercare pentru țară și armata noastră"[135] și, în continuare, anunța că „Un comunicat ofical va da toate precizările (referitoare la incidentele sîngeroase din Herța — n.n.), dar pînă atunci să-mi fie îngăduit să mă ridic cu indignare împotriva alarmiștilor și zvonurilor lansate în ultimul timp"[136]. Această tăcere și linie de conduită impusă de cenzura regimului carlist o păstrau în general și celelalte cotidiene.

Presa internațională abia dacă făcea o aluzie la retragerea dramatică a românilor din Basarabia și nordul Bucovinei. „Messaegro" din Italia, descriind exodul populației din Basarabia și nordul Bucovinei în fața trupelor sovietice, releva și incidentele de la Cernăuți, „unde evreii ieșiți pe străzi au aruncat cu pietre în două autocare românești, care transportau trupe"[137]. Această știre a fost preluată și de postul de radio Roma care afirma despre aceleași evenimente, în plus că au fost răniți cu pietre cîțiva soldați români[138]. Deci, în general, tragedia evacuării se consuma în liniște. Multe dintre dramele individuale ale soldaților și ofițerilor români au rămas necunoscute pînă astăzi.

Pentru a limita pe cît posibil agresiunile ulterioare din partea sovieticilor, Comandamentul Armatei a 4-a, în dimineața zilei de 2 iulie, a comunicat marilor unități ordinul Marelui Stat Major român, prin care reafirma modul de comportare a unităților române față de trupele sovietice : „atitudine fermă, tratative și amintirea continuă față de comisiile sovietice a angajamentelor luate" și „la orice încercare de dezarmare să se riposteze cu foc"[139]. Analizînd situația creată în urma încercării sovieticilor de a controla principalele treceri de pe Prut, s-a hotărît ca în sectoarele cele mai amenințate să se constituie detașamente înaintate cu artilerie și armament anticar în măsură a respinge orice încercare de a se trece la vest de Prut, iar la nevoie, distrugerea podurilor[140]. Zona considerată a fi cea mai expusă — Barboși, Galați — datorită deselor incidente ce aveau loc la Reni și a ostilității nedisimulate a trupelor din nordul Basarabiei a fost încredințată Diviziei 3 cavalerie, comandată de generalul Pantazi. Divizia a fost întărită cu : unitățile din capul de pod Giurgiulești ; unitățile Diviziei 32 infanterie ce se găseau în zonă ; unitățile din garnizoana Galați ; apărarea A.C.A. din regiune ; unitățile de aviație și marină la cerere[141].

Analiza și măsurile luate de Comandamentul Armatei a 4-a s-au dovedit a fi întemeiate. În după-amiaza zilei de 2 iulie, intențiile agresive ale sovieticilor s-au concretizat în capetele de pod organizate de unitățile române la trecerile peste Prut, în scopul asigurării unei bune afluiri a trupelor, materialelor și a refugiaților.

Către orele 13.00 trupele sovietice au forțat și au pătruns în capul de pod de la Oancea [142]. Pentru a limita pătrunderea inamicului, s-a ordonat Diviziei 32 infanterie să constrîngă pe inamic chiar cu forța, să se retragă pe liziera vest Cahul și la ordinul Armatei a 4-a să fie în măsură a distruge podul de la Oancea [143]. Concomitent cu acțiunea de la Oancea, un alt detașament de care de luptă sovietic a încercuit una din companiile dispuse în capul de pod Giurgiulești. Atacul a fost respins și aici, însă cu prețul rănirii cîtorva soldați români [144]. Deoarece Grupul de Armate nr. 1 aprobase încă din dimineața zilei raportul comandantului Armatei a 4-a, prin care propunea să se retragă prin surprindere toate trupele la vest de Prut în cursul nopții 2/3 iulie și să distrugă podurile din inițiativa comandanților de mari unități, Pantazi a hotărît distrugerea podurilor de la Giurgiulești [145]. La ora 18.30 ambele poduri au sărit în aer. Acțiunea a fost aprobată ulterior și de șeful Marelui Stat Major, generalul Tenescu, care a comunicat : „în cazul că rușii vor să treacă Prutul, să se procedeze întocmai ca la Galați, după aprecierea comandanților locali, care au libertatea să execute distrugerile“ [146]. În seara aceleiași zile au fost informați atît sovieticii despre aruncarea în aer a podurilor, precizîndu-li-se în termen politicos că a fost „o greșeală regretabilă“, cît și unitățile care afluiau către Prut în această zonă, pentru a putea fi dirijate spre Ungheni.

Potrivit comunicatului zilei de 2 iulie 1940 difuzat de Marele Stat Major român, trupele române evacuaseră sub presiune și continue amenințări teritoriul basarabean pînă la linia : Mt. Lungu-Crasna Ilschi-Adîncata-nord Sulița-nord C.F. Sulița-Lipcani-Corjești-Gordănești-Zaicani-Sărata-Gălbănești-Comrat-Bolgrad [147].

Dacă prin măsuri ferme Comandamentele Armatelor a 3-a și a 4-a au reușit să înlăture neajunsurile în coordonarea și chiar organizarea evacuării în primele zile, un alt factor care a marcat moralul trupelor a fost oboseala acumulată în urma unor marșuri efectuate în condiții deosebit de grele. În ziua de 3 iulie, prin Ungheni a pătruns în țară o parte a trupelor noastre, după calvarul primelor zile de evacuare ; „Elementele armatei române care se refugiază arată o înfățișare jalnică — îndeosebi ofițerii —, fiind desculți cu epoleții rupți, fără șapcă sau purtînd cîte o șapcă rusească. Aceasta se datorează faptului că ofițerii și soldații români au fost atacați și maltratați de populația minoritară și de bandele înarmate“ [148].

Au continuat în aceste ultime zile descompletarea efectivelor, prin scoaterea din front a ostașilor basarabeni care au fost trimiși (prin intervenția sovieticilor) sau au fugit acasă cu armament, cai și atelaje, sub pretext că trăsurile și caii ar fi fost rechiziționate din Basarabia și Bucovina [149].

În felul acesta, o parte din averea trupelor noastre a rămas de-a lungul drumurilor. Această tristă realitate pentru noi a fost relatată chiar într-un articol apărut în „Izvestia" din 7 decembrie 1940, pe un ton ironic și disprețuitor : „Cu cinci luni în urmă, am făcut același drum. Atunci am văzut soldați români rătăcind desculți în uniformele lor verzi dintr-un postav de calitate inferioară. Buruienile de pe marginea drumurilor erau pline cu armament și lăzi cu cartușe"[150]. Ofițerii care au protestat „au plătit cu viața acest lucru"[151].

În cursul nopții de 2/3 iulie, la linia de contact a trupelor române cu cele sovietice, nu s-a mai petrecut nici un incident notabil. Comandamentul Armatei a 4-a a hotărît ca în acea noapte toate unitățile aflate în capetele de pod să fie retrase pe malul de vest al Prutului și să fie întărită apărarea antiaeriană de-a lungul noii linii de demarcație.

Constatîndu-se că în ritmul de aproximativ 1 km/oră în care se putea trece peste rîul Prut, din cauza obstrucțiunilor ce le făceau comisiile sovietice instalate la punctele de trecere cu sarcina de a verifica ce materiale se scot din Basarabia și Bucovina și numărul încă mare de unități și formațiuni ce trebuiau să fie trecute pînă la ora 12 a zilei de 3 iulie, s-a hotărît să se înceapă parlamentări cu aceste comisii, „în scopul de a se mai putea efectua evacuări de trupe și materiale din cele rămase la est de Prut"[152]. Discuțiile n-au condus la nici un rezultat, deoarece sovieticii tărăgănau cît mai mult lucrurile, pentru a se ajunge în această situație la orele 12.

Condiția cea mai des pusă în discuții era de a se efectua deminarea podurilor de-a lungul Prutului, ceea ce demonstra foarte clar că sovieticii aveau intenția să trăiască la vest de Prut și să-și asigure capete de pod pentru o eventuală nouă agresiune. Văzînd că românii nu cedează la șantajul făcut pe seama celor ce n-au putut să depășească linia de demarcație pînă la ora 12.00, timp limită în unele puncte, s-a trecut la amenințări. Astfel, comandantul Corpului 11 armată raporta eșalonului superior că la orele 12.00 i s-a cerut de către generalul Sorocin să demineze podul Ungheni, iar în cazul în care acesta ar fi distrus, vor răspunde prin bombardament aerian[153].

Marele Stat Major a comunicat Armatei a 4-a să se execute distrugerea podurilor în caz de amenințare, iar generalului Sorocin și tuturor celorlalți comandanți sovietici, care ar pretinde același lucru, să li se răspundă următoarele : „1. Statul român înțelege să întrețină raporturi de bună vecinătate cu U.R.S.S. ; 2. Podul de la Giurgiulești a fost distrus pentru că unități de care de luptă sovietice au atacat trupele din capul de pod ; 3. Cum atacul cu care de luptă nu se încadrează în noțiunea raporturilor de bună vecinătate, ofițerul român a fost nevoit să ia această măsură ; 4. Comandamentul

sovietic trebuie să știe că sîntem hotărîți să ne apărăm țara ; 5. Nu vom distruge podul de la Ungheni, dacă trupele sovietice nu vor încerca să treacă podul"[154]. Amenințările au continuat să curgă și în zilele următoare, deoarece sovieticii nu erau mulțumiți de stabilirea zonei de demarcație la poduri[155]. Pentru a nu li se da nici un pretext de agresiune, comandanții români, după ce au precizat în scris sovieticilor că nu este de competența lor stabilirea frontierei, au retras santinelele pe firul apei la toate podurile de peste Prut. La ora 14, în ziua de 3 iulie 1940, fără să admită nici o derogare măcar de cîteva ore, sovieticii au închis granița.

Deși mai rămăseseră importante cantități de materiale și oameni la est de Prut, Comunicatul zilei de 3 iulie al Marelui Stat Major preciza : „În ziua de 3 iulie ora 12.00, operațiunile de evacuare militară a nordului Bucovinei și Basarabiei au fost terminate. Se mai continuă cu evacuarea populației. Trupele noastre au trecut la sud și vest de linia generală : Șipotele — rîul Suceava — Frătăuții Noi — regiunea Herța-Prutul"[156]. Așadar, drama evacuării trupelor și administrației civile se consumase pentru marea lor majoritate. Continua însă cu o intensitate sporită pentru acei ofițeri, subofițeri, polițiști, jandarmi sau funcționari care n-au reușit, și nu din vina lor, să ajungă la timp la Prut. Astfel, potrivit unei note informative din 23 iulie, „peste Prut sînt mai mulți locuitori și soldați care vor să vină în țară și nu li se dă voie"[157]. Toți aceștia au fost arestați. Ofițerii, subofițerii, polițiștii, jandarmii statului român au fost băgați la închisorile din Chișinău, Cernăuți, Bălți și alte orașe. Soldații au fost internați în lagăre[158] alături de o parte a populației civile care voia să se refugieze.

Au fost reținuți ilegal de autoritățile militare sovietice în Basarabia și Bucovina de nord un număr de 282 ofițeri[159], din care aproximativ 100 erau activi[160]. Aceste cadre ale armatei române au fost făcute prizonieri de război, „au fost arestate, conduse între baionete, expuse batjocorii populației civile minoritare care în văzul armatei sovietice le-a rupt gradele și le-a scuipat. Ulterior, ofițerii au fost grupați de autoritățile sovietice sub stare de arest și supuși la corvezi, cărînd materiale prin gări și depouri"[161], deși România nu se afla, de jure, în stare de război cu U.R.S.S.

Ofițerilor, polițiștilor și funcționarilor statului român, în închisori, li s-a aplicat tratamentul deținuților de drept comun, cu ură și desconsiderare[162]. Li s-au rupt gradele, insigna și alte însemne de pe ținută ; li s-au luat banii și confiscat bunurile. Au fost închiși cîte 3 ofițeri în celulă, lipsiți de pături și rogojini, dormeau pe jos pe ciment ; ulterior au fost înghesuiți cîte 16 sau amestecați cu lideri politici sau chiar delicvenți. Din lipsă de spațiu se dormea pe rînd. Ca hrană li se servea ciorbă de orez și zarzavat.

Unul din „beneficiarii" acestui tratament în închisoarea din Chișinău, cpt. Grigoriu din Regimentul 3 vînători, arestat pe data de 30 iunie 1940 pentru că s-a opus dezarmării subordonaților săi de către sovietici, avea să scrie mai tîrziu : „Celula arestului era din piatră cu ferestre prevăzute cu gratii groase. Pe jos erau rogojini pline de păduchi. Eram băgați atît de mulți în celulă încît nici nu puteai să te miști, dar să mai și dormi. Nu eram scoși afară în curte, astfel că după cîteva zile înțepeneam în celulă"[163]. Tortura fizică era îmbinată, în aceste locuri de infern, cu tortura psihică efectuată de ofițerii N.K.V.D.-ului, pentru a stoarce cît mai multe date cu caracter militar. Li s-au făcut dosare penale în care erau acuzați că „erau ofițeri români, că ar fi bătut și maltratat ostașii, că sînt anticomuniști, că au făcut propagandă anticomunistă în unitățile lor". Unii dintre ofițerii supuși unor asemenea „tratamente" n-au putut să reziste și au decedat.

Cpt. Georgescu M. Marin din Regimentul 3 vînători declara cum a fost arestat și tratat de autoritățile sovietice începînd cu data de 29 iunie 1940, deci cu cîteva zile înainte de expirarea termenului de evacuare : „În dimineața zilei de 29 iunie după ce ni s-au luat declarații asupra motivelor pentru care am rămas la Soroca, cu toate justificările noastre am fost declarați spioni. Am fost puși sub pază puternică de 20 soldați înarmați cu puști și ne-au dus la parohia din oraș unde luaseră ființă biroul N.K.V.D. În drum și-n fața poliției manifestanții evrei strigau să fim împușcați, am fost scuipați, înjurați și batjocoriți cu cele mai murdare cuvinte"[164].

În aceeași zi de 29 iunie a fost arestat și plutonierul de administrație Făgărășanu P. Constantin aparținînd Cercului de Recrutare Soroca : „La ora 16.15 am ieșit în stradă să plec. N-am făcut 200 metri și am fost înconjurat de un grup de 50-60 de tineri înarmați cu diferite arme și revolvere ; s-au repezit asupra mea, trîntindu-mă la pămînt, rupîndu-mi epoleții, petlițele, precum și pajura de la capelă, lovindu-mă și înjurîndu-mă și adresîndu-mi fel de fel de cuvinte murdare la adresa mea, a țării și a armatei. În acest grup majoritatea erau evrei. La un moment dat s-a oprit un alt grup și nu știu cine din acel grup s-a adresat lor spunîndu-le «luați-l și duceți-l la Prefectură și luați seama să nu fugă, dacă încearcă să fugă să-l împușcați». După spusele acestui necunoscut m-am sculat și mi s-a ordonat să ridic mîinile în sus, m-au percheziționat de revolver. Așa cu mîinile în sus, m-au dus la Prefectură, predîndu-mă la Armata Roșie"[165].

Protestele ofițerilor români ce le adresau sovieticilor în momentul în care erau arestați, „arătînd că este un abuz din partea armatei sovietice și o încălcare a unei convenții stabilite între două guverne"[166], erau tratate cu aroganță și total dispreț.

Autoritățile române, în nenumărate rînduri, au cerut repatrierea acestora și „au comunicat sovieticilor că ofițerii, subofițerii și soldații români nu pot fi ținuți ca prizonieri, ostateci sau zălog pentru satisfacerea cererilor actuale și viitoare".

Ca urmare a eforturilor deosebite depuse de partea română în comisia de la Odessa, dar și a faptului că statul român a satisfăcut aproape în întregime pretențiile guvernului sovietic cu privire la materialul rulant și navigabil cerut, au fost repatriați aproape toți ofițerii, subofițerii și soldații pînă către sfîrșitul anului 1940 [167].

Pînă ajungeau să treacă granița la Prut li se făceau tot felul de greutăți, șicane. Un fapt fără precedent prin ciudățenii și încălcare a normelor de drept internațional s-a petrecut pe 13 august 1940, cînd la cererea guvernului horthyst autoritățile militare sovietice au predat Ungariei un număr de 640 soldați români rămași în nordul Bucovinei „după evacuarea acestui teritoriu" [168]. Un act nu numai de rea credință față de România, dar și de sfidare, chiar dacă printre cei 640 de soldați predați horthyștilor au fost și minoritari maghiari din România. În primul rînd aceștia erau cetățeni ai statului român.

În acest război ciudat, pe care trupele române din Basarabia și nordul Bucovinei l-au purtat pe parcursul a 6 zile de infern, cît a durat evacuarea, s-au înregistrat numeroase victime. Potrivit unei statistici întocmită de Marele Stat Major la 6 iulie 1940, trupele ce s-au retras din aceste teritorii au suferit pierderi deosebite. Au fost uciși sau dați dispăruți 356 de cadre și 42 876 soldați și gradați [169].

La aceste pierderi trebuie adăugate și cele ce s-au înregistrat în rîndul poliției, jandarmeriei, gardienilor publici și ai funcționarilor statului român ce s-au evacuat în această perioadă. Regimentul 10 jandarmi raporta eșaloanelor superioare : „Legiunea jandarmi Cernăuți, care a fost evacuată la Rădăuți, are următoarele pierderi : plutonierul Iacob, șeful postului jandarmi Bărăuți-Cernăuți, omorît de evrei ; 10 jandarmi militari în termen dispăruți ; Legiunea jandarmi Rădăuți, din care au fost evacuate 9 posturi din secțiile Seletin și Vicov la Dornești, are următoarele pierderi : șeful postului Iablanița, mort în luptele cu evreii comuniști ; 1 jandarm soldat dispărut" [170]. Iar în „comuna Barboești, județul Storojineț, elemente înaintate ale armatei sovietice au împușcat pe șeful de post și trei jandarmi români care refuzaseră să predea armele" [171]. Alții au fost „torturați în mod bestial de către bandele comuniste minoritare".

Aceste manifestări ale trupelor de ocupație și populației minoritare, în special evreiască, au provocat sentimente de indignare și chiar dorință de răzbunare la unii din ostașii supuși la un asemenea tratament. Relevante din acest punct de vedere sînt scrisorile a 4 soldați din Regimentul 2 cavalerie găsite de poliția orașului Zimnicea asupra femeii Oprea M. Covete din comuna Măldăieni, jud. Teleorman [172]. Soldatul Traian Spătaru scria tatălui său, după

ce ajunsese la noua zonă de dislocare: „Tată, aflați că am scăpat din Basarabia bine, alții au rămas acolo morți, chiar au rămas și din Divizia noastră și din Regiment, pe unii i-au bătut sau dezarmat, le-au luat caii cu harnașament cu tot, eu am scăpat foarte bine“ [173]. Soldatul Costică Delea din aceeași unitate își informa părinții despre scenele dramatice ce se întipăriseră profund în sufletul soldatului român. „Ce am văzut am să spun și la morți și ce am pățit numai noi știm“; așa își începea acest ostaș scrisoarea. Povestind în continuare cum „li s-au luat caii, căruțele cu bagaje și cu arme“, cum au fost batjocoriți ofițerii cărora „le-a rupt treselc, i-au dezbrăcat și le-au dat drumul“ [174], se arată foarte revoltat de faptul că „mai mult civilii au făcut rău la soldați. Soldații ruși n-au făcut nimic, dar civilii veneau cu pietroaie și ciomege și ne trăgeau de picioare de pe cai, mai ales femeile“. Tonul devenea amenințător la adresa acestor vînduți. „Dar o vrea bunul Dumnezeu și o să fie vai de mama lor, că poate ați auzit ce s-a întîmplat cu jidanii“ [175].

Starea de tensiune și de revoltă contra evreilor, ca urmare a faptelor comise de o parte a acestora, a fost sesizată încă din primele momente de comandanții de unități și mari unități și a fost raportată organelor superioare pentru a se lua măsuri. Armata a 4-a, printr-un raport contrainformativ cu nr. 21117 din 2 iulie 1940, informa Marele Stat Major că: „În general armata și populația evacuată din Basarabia își manifestă revolta contra evreilor. Nu sînt excluse manifestațiuni antisemite mai grave din partea armatei“ [176]. Totodată propunea, ca o măsură urgentă pentru a se evita noi drame, recuperarea ostașilor care rătăcesc răzlețiți între Prut și Siret [177].

La rîndul său, Grupul de Armate nr. 1 informa Secția a II-a din Marele Stat Major prin telegrama cu nr. 11307 despre faptul că „în ziua de 1 iulie s-a observat la unii ostași o stare de spirit foarte agitată contra evreilor, stare de spirit care a degenerat în bătăi și chiar omoruri. De asemenea s-a constatat în gările Cucuteni și Podul-Iloaei (jud. Iași — n.n.) și alte gări noduri de cale ferată, că soldații ce-și caută unitățile dislocate din Basarabia și Bucovina sînt lăsați să staționeze în gări discutînd între ei și cu civilii. Din atitudinea și discuțiile auzite s-a desprins hotărîrea acestora de a se răzbuna pe evrei din cauza exceselor conaționalilor lor din Basarabia și Bucovina“ [178].

Pentru a preîntîmpina actele necugetate, Comandamentul Grupului de Armate nr. 1, cu aprobarea Marelui Stat Major, a hotărît să ia următoarele măsuri: „În toate gările nod de cale ferată să se înființeze birouri de informații care să îndrume ostașii ce nu-și găsesc unitățile; Gărzile militare din gări să fie întărite și comandate de un ofițer activ din garnizoana respectivă sau din cea mai apropiată; Fiecare tren de persoane sau accelerat să fie însoțit de

o gardă comandată de un subofiţer care va face poliţie în trenuri şi va preveni eventualele acte îndreptate împotriva evreilor“ [179].

Din păcate, cu toate măsurile ordonate de Marele Stat Major, n-au putut fi stăpînite peste tot impulsurile primare de răzbunare şi s-au petrecut o serie de fapte reprobabile, atacuri asupra populaţiei de origine evreiască în unele părţi, ajungîndu-se chiar la crime. Primele manifestări individuale antisemite s-au înregistrat în ziua de 1 iulie cînd au fost distruse o serie de case şi avutul unor evrei [180]. Multe incidente s-au petrecut în trenurile care purtau evreii ce doreau să se stabilească în Basarabia. Soldaţii rătăciţi de unităţile lor îi dădeau jos pe evrei din trenuri sau îi molestau. Acolo unde au fost respectate ordinele Ministerului de Interne, Marelui Stat Major, ale Grupului Armatei nr. 1, s-au putut evita actele de violenţă. În trenul 71 care sosise din Bucureşti la Iaşi, în ziua de 3 iulie orele 21.30, au fost evitate dezordinile prin intervenţia promptă a organelor militare. „La Vaslui — se menţiona într-o notă informativă — un grup de ostaşi au încercat să se urce într-un vagon pentru a căuta evreii. Jandarmul C.F.R., patrula acestui tren, a scos pistolul şi i-a somat pe ostaşi să nu intre în vagon. Ostaşii s-au supus şi au plecat înjurînd“ [181].

Starea de spirit a revenit încet, încet, la făgaşul normal. A fost stabilit de urgenţă un plan concret de colaborare între Ministerul de Interne şi al Apărării pentru a stopa orice act sau intervenţie de vendetă în Moldova. În baza acestui plan, Ministerul de Interne transmitea organelor de Poliţie şi Jandarmerie din subordine ordinul nr. 9221/8 iulie 1940 de a colabora strîns cu Marile Unităţi din zonă [182], pentru a întări controlul tuturor militarilor ce circulau izolaţi şi a se înăspri sancţiunile pentru diferitele abateri. Organele de poliţie şi judecătoreşti, în măsura în care au cunoscut şi au fost sesizate de asemenea abateri, au aplicat legea şi pedepsele de rigoare. Documentele de arhivă arată limpede că statul român a depus eforturi considerabile pentru evitarea unor acţiuni antisemite din partea armatei şi a populaţiei, pentru respectarea drepturilor, libertăţilor şi demnităţii populaţiei evreieşti, deşi contextul concret-istoric era extrem de dificil. Într-o scrisoare de răspuns a lui Ion Antonescu la intervenţia din aprilie 1941 a preşedintelui „Federaţiei Uniunii Comuniştilor Evreieşti“ în favoarea evreilor, se arăta : „Ce-aţi făcut d-voastră, anul trecut, cînd aţi auzit cum s-au purtat evreii din Basarabia şi Bucovina faţă de trupele româneşti care se retrăgeau şi care pînă atunci apăraseră liniştea şi belşugul acelor evrei ? Vă reamintesc eu : Înainte chiar de apariţia trupelor sovietice, evreii din Basarabia şi Bucovina au scuipat ofiţerii noştri, le-au smuls epoleţii, le-au rupt uniformele şi cînd au putut au omorît cu bîtele soldaţii. Avem dovezi. Aceiaşi ticăloşi au întîmpinat venirea trupelor sovietice cu flori şi au sărbătorit-o cu exces de bucurie. Avem

fotografii doveditoare (...) sînt fapte ce se cunosc și pe care le cunoașteți desigur și dumneavoastră și pe care le puteți afla oricînd în amănunt"[183].

Analiza impresionantului volum de documente de arhivă conduce la concluzia că totul s-a desfășurat după un scenariu bine organizat. Forțe oculte în slujba regimului stalinist de la Kremlin, pentru a pune stăpînire pe Basarabia și nordul Bucovinei, au reușit să înșele și să atragă o parte a populației minoritare — ruși, ucraineni și evrei — și să o opună populației românești majoritare. Aceasta este și concluzia la care ajunge un evreu originar din România, Z. K. Gr. Vindeleanu, participant direct la evenimentele tragice din vara anului 1940 *. Într-o scrisoare trimisă revistei „Basarabia", el se întreabă retoric : „Cine era vinovat în toate aceste cazuri tragice" ? Își dă singur răspunsul. „Oare nu agenții ocupanților, din strada Armenească, etajul II ?"[184].

Și după ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei, ostașii români au continuat să suporte presiunea trupelor sovietice pe întreaga linie a frontierei de est, dar mai ales în regiunea Herța și brațul Chilia unde s-a reușit să se ocupe 4 ostroave[185]. Mulți din ei au căzut la datorie, ca urmare a atacurilor trupelor sovietice. Prin forță, U.R.S.S. dorea să-și extindă zona de influență mult dincolo de frontierele pe care singură și le fixase prin ultimatumul din 27 iunie 1940. Erau vizate în special gurile Dunării și controlul traficului fluvial pe Dunărea inferioară.

Pentru poporul român, dar mai ales pentru armata sa, evacuarea Basarabiei și nordul Bucovinei a fost un episod dureros.

Președintele Consiliului de Miniștri, Gheorghe Tătărăscu, referindu-se la modul cum armata s-a comportat în aceste împrejurări dramatice pentru întreaga națiune română, afirma : „Aduc în numele țării un omagiu de recunoștință armatei care a vegheat pînă ieri la hotarele Nistrului și căreia i-am impus cea mai dureroasă jertfă : să se retragă fără de luptă și să cedeze pămînt românesc. Recunoștință ofițerilor și trupei, care și-au înfășurat cu strîngere de inimă drapelele și stindardele și care au executat fără de murmur ordinul dureros dat în numele rațiunii superioare a conservării Statului"[186].

NOTE

1. Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europa in the Second World War*, London, 1976, p. 72.

2. *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui...*, p. 26.

3. Ibidem.

4. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 4.

5. Arh. Ist. Centr., fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 318/1940, 1942, f. 96.

6. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 4.

7. Ibidem.

8. Ibidem, f. 5.

9. Ibidem, f. 1.

10. Ibidem.

11. Ibidem, f. 2.

12. Ibidem, fond 5417, dosar 408, f. 22-34.

13. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 2.

14. Ibidem.

15. Ibidem.

16. Ibidem, fond 5417, dosar 408, f. 85-86.

17. Carol al II-lea, *Note zilnice*, f. 641.

18. Ibidem.

19. Ibidem.

20. „Drapelul", din 18 ianuarie 1945.

21. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 3.

22. Ibidem.

23. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.652, c. 209.

24. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 5.

25. Ibidem, f. 4.

26. Ibidem, f. 5.

27. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.1645, c. 399.

28. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 7.

29. Ibidem, f. 5.

30. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91/1940, f. 220.

31. Arh. M.St.M., fond 5417, dosar 948, f. 98.

32. Ibidem, f. 96-97.
33. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 55.
34. *Pactul Molotov-Ribbentrop*... p. 26-29.
35. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.652, c. 255-562.
36. Ibidem, rola P.II. 1.537, c. 517-685.
37. Ibidem.
38. Ibidem, 551-552.
39. Ibidem, c. 542.
40. Ibidem.
41. Ibidem.
42. Ibidem, c. 569.
43. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 64.
44. R. Bossy, *op. cit.*, p. 635.
45. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 494.
46. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 106.
47. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 509.
48. Ibidem.
49. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 68.
50. Ibidem, f. 139.
51. Ibidem, f. 71-72.
52. Ibidem, f. 141.
53. Ibidem, f. 188.
54. Ibidem.
55. Ibidem, fond 950, dosar 706, f. 410.
56. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99/1940, f. 148.
57. „Curentul", din 9 iulie 1940.
58. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 948, f. 186.
59. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 7.
60. *Pactul Molotov-Ribbentrop*..., p. 75.
61. Ibidem, p. 74.
62. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 7.
63. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.1646, c. 143.
64. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99/1940, f. 157.
65. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.1646, c. 42.
66. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 8.
67. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.583, c. 485.
68. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91/1940, f. 237.
69. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.583, c. 485.
70. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 140.
71. Ibidem.
72. Ibidem.
73. Ibidem, fond Microfilme, rola P.I. 1.537, c. 343.
74. Ibidem, rola P.II. 1.1646, c. 54.
75. Ibidem, c. 63.
76. Ibidem, c. 64.
77. Ibidem, rola P.II. 2.1645, c. 543.

78. Ibidem.
79. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 7-9.
80. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 50.
81. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, P.II. 2.1645, c. 564.
82. Arh. M.A.E,, fond 71/U.R.S.S. dosar 91/1940, f. 236.
83. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1851, f. 122.
84. Ibidem, dosar 1833, f. 11.
85. Ibidem.
86. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul Propagandei Naționale (în continuare se va cita : M.P.N.), Presă Internă, dosar 5003/1940, f. 93.
87. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 57.
88. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.1644, c. 110.
89. Ibidem, rola P.II. 1.537, c. 586.
90. Ibidem, rola P.II. 2.1644, c. 104.
91. Ibidem, rola P.II. 1.537, c. 393.
92. Ibidem.
93. Ibidem, c. 528.
94. „Neamul Românesc", din 3 iulie 1940.
95. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, P.II. 1.537, c. 528.
96. Ibidem, c. 343.
97. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 67.
98. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 139.
99. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 16.
100. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 535.
101. *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p. 75.
102. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 12.
103. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.645, c. 607.
104. Ibidem, c. 608.
105. Ibidem, rola P.II. 2.646, c. 64 ; 75.
106. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 75.
107. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 14.
108. Ibidem.
109. Ibidem.
110. Ibidem, f. 15.
111. Ibidem.
112. Ibidem, f. 16.
113. Ibidem, f. 17.
114. Ibidem, fond 5417, dosar 982, f. 168-169.
115. *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p. 26.
116. Ibidem.
117. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 17.
118. Ibidem.
119. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.1644, c. 98.
120. Ibidem, rola P.II. 2.653, c. 40.
121. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 18.
122. Ibidem, f. 19.

123. Vezi pe larg, *1940. Vara dramatică a poporului român*, în „Revista de istorie militară", nr. 5, 1991, p. 11-12.

124. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 19.

125. Ibidem, f. 20.

126. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.1645, c. 496.

127. Ibidem, c. 537.

128. Ibidem, rola P.II. 1.537, c. 586.

129. Ibidem, rola P.II. 2.1646. c. 69.

130. Gheorghe Munteanu, *Jidanii — însemnări din tragedia evacuării Basarabiei*, Mediaș, 1940, p. 31.

131. Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 57.

132. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 21.

133. Ibidem, fond 5417, dosar 948, f. 3.

134. „Neamul Românesc", din 3-11 iulie 1940.

135. „Curentul", din 11 iulie 1940.

136. Ibidem.

137. Ibidem, din 1 iulie 1940.

138. Ibidem.

139. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 22.

140. Ibidem, f. 21.

141. Ibidem.

142. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.645, c. 616.

143. Ibidem.

144. Ibidem.

145. Ibidem, fond 5418, dosar 1833, f. 23.

146. Ibidem.

147. Ibidem, fond 5417, dosar 948, f. 6.

148. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 588.

149. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 3.

150. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 1117/1940 f. 58.

151. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99/1940, f. 168.

152. Ibidem, f. 234.

153. Arh. M.Ap.N., fond 5418, dosar 1833, f. 24.

154. Ibidem, f. 24-25.

155. Ibidem.

156. Ibidem, fond 5417, dosar 948, f. 7-8.

157. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 500.

158. Ibidem, fond 5417, dosar 982, f. 48.

159. Ibidem, dosar 912, f. 48.

160. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 3.

161. Ibidem.

162. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 118/1940, f. 192.

163. Arh. M.Ap.N., fond Secretariat General, dosar 2783, f. 42.

164. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 118/1940, f. 157.

165. Ibidem, f. 164.

166. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, P.II. 2.2064, c. 703.

167. Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 160.

168. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 982, f. 36.

169. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 1447, f. 195 ; Microfilme, rola P.II. 1.1552, c. 159-273.

170. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 69.

171. Ibidem, f. 142.

172. Ibidem, dosar 948, f. 143-147.

173. Ibidem, f. 143.

174. Ibidem, f. 145.

175. Ibidem.

176. Ibidem, dosar 941, f. 45.

177. Ibidem.

178. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 458.

179. Ibidem.

180. Ibidem, fond 5417, dosar 948, f. 124.

181. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 483.

182. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 443/1940, f. 27.

183. „Tribuna Avîntenilor", anul VI, nr. 8, p. 27-29.

* Vezi textul integral în anexă.

184. „Basarabia", Revistă literară şi social-politică a Uniunii Scriitorilor din Moldova, nr. 6/1991, p. 90.

185. Arh. Ist. Centr., P.C.M., dosar 95/1942, f. 16.

186. Ibidem, dosar 1264/1943, f. 180.

ROMÂNI PE DRUMURI DE BEJENIE

Invadarea rapidă a Basarabiei și nordului Bucovinei a declanșat o adevărată tragedie pentru românii din aceste teritorii. Cei care au avut posibilitatea să afle la timp despre gravele evenimente ce s-au abătut asupra țării și mai ales cei care au dispus de mijloacele necesare au luat drumul bejeniei. Marea masă a populației românești rămînea însă la bunul plac al ocupantului sovietic.

Surpriza a fost generală și a avut un efect dezastruos, atît asupra cetățenilor de rînd, cît și asupra administrației la toate nivelele. Deși exista un plan de acțiune și evacuare în caz de necesitate pentru toate localitățile [1], în foarte multe comune și orașe autoritățile politico-administrative și militare, primind ordinul de evacuare, într-un termen așa de scurt, au intrat în panică și au căutat să-și pună la adăpost mai întîi propriile familii și averi [2]. Dacă populația orașelor a cunoscut într-o oarecare măsură derularea evenimentelor prin intermediul mijloacelor de informare în masă, populația satelor s-a trezit pur și simplu cu tancurile și cu alte mijloace rapide de luptă ale armatei sovietice peste ea. „În ziua de 28 iunie 1940 ora 9.30 — declara ulterior autorităților române refugiatul Constantin Constantinescu — m-am trezit cu armata sovietică în fața oficiului poștal unde funcționam fără ca să știu ceva, întrucît circulara primită pentru evacuare s-a primit de la oficiul rezidențial abia la ora 11.30. În acest timp s-a prezentat în oficiu un evreu și cu un ofițer rus care a sigilat și verificat casa de bani, iar subsemnatul am fost arestat și toată mobila confiscată“ [3]. Aceleași fapte relata unui reporter al cotidianului ieșean „Opinia“ starostele mănăstirii Căsălanca, din apropierea Nistrului: „Eram la slujbă. Locuitorii satelor se duseseră la cîmp. Nu știau nimic. Cînd citeam liturghia (în dimineața zilei de 28 iunie n.n.) intră un copil al lui Ivan Capcenco și strigă tare: «Părinte Mihai, m-a trimis tata să vă spun ca să fugiți că vin rușii. Au început să treacă Nistrul». Am cetit liturghia mai departe. Cînd am terminat a venit și Ivan. «Hai părinte repede. Au trecut rușii Nistrul. Sunt cu căruța, hai

că te prinde aici»"[4]. Din aceleași motive, preotul Sergiu Pacichievici nu și-a putut anunța enoriașii din parohie — Pripiceni, județul Orhei — decît la ora 12.00, cînd a început retragerea postului de jandarmi din comună[5].

În această situație de surprindere generală, au început acțiunile grupurile diversioniste formate din minoritari ruși, evrei și de alte naționalități și elemente specializate din Armata Roșie. Acestea au debutat cu lansarea de zvonuri și răspîndirea manifestelor cu caracter antiromânesc. Potrivit unor surse provenite din documentele de stat major ale trupelor sovietice care au invadat Basarabia și nordul Bucovinei, numai în zilele de 28-29 iunie au fost răspîndite în teritoriile ocupate : 700.000 de exemplare dintr-un număr special al gazetei „Krasnaia Armia" ; 1.800.000 de exemplare cu Comunicatul agenției Tass privind „cedarea" de către statul român a provinciilor cerute de Rusia Sovietică ; 700.000 diferite afișe și lozinci ; 270.000 exemplare din „Raportul tovarășului Stalin la Congresul VIII extraordinar al Sovietelor" și 156.000 portrete ale conducătorilor sovietici în frunte cu Stalin[6]. Acestea au contribuit la sporirea stării de teamă, derută și panică care au pus stăpînire pe majoritatea românilor din teritoriile anexate. Mulți și-au lăsat în voia soartei bunurile agonisite cu trudă o viață și au fugit din calea invaziei doar cu ce aveau pe ei[7].

O femeie, ajunsă în Brăila în după-amiaza zilei de 28 iunie cu primul transport de refugiați, declara că „în teama de a nu rămîne sub dominație străină, a înfundat în geamantan o pernă în loc să-și așeze hainele pe care le scosese din șifonier"[8]. Refugiatul Chirilă Corleciuc din Cernăuți declara autorităților din București : „am venit în capitală într-o cămașă și desculț ; tot ce-am avut mi-a rămas în gară la Cernăuți. Și ce-am mai luat cu noi au rămas pe drum că n-am putut duce în spate din Cernăuți pînă la Dorohoi nimica, c-am avut un băiat de 7 ani cu mine și n-am putut să las băiatul și să iau bagajul"[9].

Atmosfera de panică și derută a primelor ore trăite de populația românească după acceptarea de către guvernul român a evacuării Basarabiei și nordul Bucovinei a fost surprinsă de un reporter al ziarului „Universul" la Chișinău, în articolul *Exodul refugiaților basarabeni spre Capitala țării* : „Exodul populației n-a întîrziat să se producă și aceasta cu atît mai mult cu cît răgazul de evacuare a fost fixat la un termen atît de scurt, adică numai 4 zile. Astfel că fiecare n-a mai putut să plece decît cu ceea ce a fost pe el și cu strictul necesar luat în geamantan sau boccele. Bătrîni, femei, copii îmbrăcați cît se poate de sumar, deprimați peste măsură au pornit la drum. Cu orice mijloc de locomoție ce-au avut la îndemînă, îndreptîndu-se unii spre Iași, cei din nord, iar cei din sud spre

Galați“ [10]. Același tablou sumbru și sfîșietor l-a prezentat mai tîrziu și scriitorul Iorgu Tudor în „Viața Basarabiei : „Ostași și civili, bătrîni și tineri, femei și copii, pe jos, în căruțe, în mașini, cum puteau ; cete și coloane s-au întins pe șoseaua colbăită a Hânceștilor. Alte șuvoaie de bejenari au pornit spre gară unde nerăbdătoare așteptau trenurile. Pe tot parcursul bulevardului Alexandru cel Bun năvălise lumea curioasă, gloata din jurul orașului, de la mahalale. Unii ne compătimeau, ne invidiau și regretau că rămîn să împărtească cu alții soarta celor părăsiți. Alții nu-și puteau ascunde disprețul, bucuria și chiar batjocora ; erau renegații“ [11].

Deoarece forța de muncă este una din principalele surse de bogăție ale unui teritoriu, sovieticii au căutat prin toate mijloacele posibile să împiedice exodul populației peste Prut. Mai întîi s-au inițiat acțiuni de intimidare a celor care voiau să plece. Prin grupuri de presiune s-a trecut la manifestări ostile și de violență contra românilor ; s-au ocupat străzile și ulițele satelor ; „au barat drumul spre gară pentru a nu permite refugierea funcționarilor români și a familiilor lor“ [12], astfel că „oamenii speriați stăteau închiși în casă ziua și noaptea“ [13].

Mijlocul cel mai uzitat pentru descurajarea celor care doreau să se refugieze a fost răspîndirea de zvonuri alarmante privind situația din România. Astfel se vehicula zvonul că „în România este revoluție și că ungurii au ocupat Transilvania, bulgarii au ocupat Dobrogea“. Despre familia regală se afirma că „regele Carol al II-lea a fugit în Germania, iar pe Mihai l-ar fi împușcat“ [14], și Hitler este la București [15]. Propagandiști pregătiți în școli speciale afirmau cu prilejul a diferite adunări și mitinguri că „pînă în toamnă Armata Roșie va fi la București“ [16]. În multe situații, asemenea zvonuri bine ticluite și colportate de specialiștii Armatei Roșii au dat roadele scontate, în sensul că a împiedicat o serie de cetățeni de a se evacua.

În arsenalul propagandistic al invadatorului, pentru liniștirea pe moment a populației românești, un loc important l-a avut prezentarea „avantajelor“ și „binefacerilor“ regimului sovietic. Informațiile din arhivele românești cu privire la activitatea de propagandă a unor ofițeri ruși, care cunoșteau limba română, în rîndurile populației sînt confirmate și de unele surse sovietice. În una din acestea, se afirma : „După ce am primit comunicatul agenției TASS despre soluționarea pe cale pașnică a conflictului, pentru munca în sînul populației au fost completate 8 redacții...“ [17] care au fost trimise în Basarabia și nordul Bucovinei. În rîndul unor categorii ale populației mai defavorizate, săracilor, au prins promisiunile de „un trai mai bun“ și prosper. Duplicitatea caracteristică regimului sovietic a mers pînă acolo încît, pentru a convinge pe români de adevărul celor propagate și „de corectitudinea Armatei Roșii“, s-au

luat o serie de măsuri drastice față de unii minoritari, mai ales evrei, care au excelat în a săvîrși crime și jafuri. S-au dat ordonanțe prin care se preciza : „că se vor sancționa cu moartea jafurile și crimele“ [18]. Din păcate aceste ordonanțe n-au împiedicat actele de violență săvîrșite contra românilor.

Asemenea idei și materiale tipărite pentru a dezinforma au fost difuzate și în dreapta Prutului. Astfel, în noaptea de 28/29 iulie 1940, la Iași a fost răspîndit un număr din gazeta „Basarabia și Bucovina Sovietică“, în care se afirma : „Ziua cea mare a venit. Ziua în care populația muncitoare și exploatată s-a văzut liberată de jugul boierilor și capitaliștilor români, ziua în care poporul (...) a pășit spre o viață liberă fericită. Este ziua de 28 iunie cînd glorioasa Armată Roșie eliberatoare a pășit pe pămîntul Basarabiei și Bucovinei de Nord. Bucuria populației eliberate a fost de nedescris. *Recunoștința și dragostea frățească s-au manifestat sincer, nesilit și cu foarte mult entuziasm și însuflețire*“ [19] (s.n.)

Atunci cînd asemenea metode n-au dat rezultatele scontate, s-a ordonat trecerea la acțiuni violente pentru a împiedica evacuarea. Analiza documentelor de arhivă relevă faptul că, din motive evident propagandistice, armata sovietică a fost implicată pe față doar în cazuri extreme în acțiunile violente împotriva populației românești. Pentru aceste misiuni au fost pregătite din timp grupe de șoc formate din minoritari, în special evrei care acționau de obicei sub protecția Armatei Roșii. După astfel de scenarii s-au acționat în aproape toate orașele și localitățile din Basarabia și nordul Bucovinei.

În Cernăuți, potrivit martorilor oculari, Bejan Gheorghe și Coțofan Nicolae, încă „înainte de intrarea trupelor sovietice, comuniștii din acel oraș — majoritatea evrei — opreau autobuzele, mașinile și căruțele cu refugiați pe care după ce-i maltratau le luau vehicolele strigîndu-le «nu furați averea, sunt ale noastre». O doamnă care se refugia într-un automobil, opunîndu-se, a fost lovită de un ins cu un cuțit, nu se știe starea ei“ [20]. La Soroca, minoritarii înarmați cu arme albe și de foc au împiedicat plecarea camioanelor care trebuiau să transporte funcționarii și familiile ofițerilor, subofițerilor și polițiștilor. În aceste acțiuni au căzut victime administratorul financiar Gheorghiu și avocatul Stănescu [21]. „Populația rusă și evreiască în stare de beție — se menționa într-un raport informativ din Vâlcov — i-a brutalizat pe refugiați, căutînd să-i linșeze“ [22].

Erau atacate cu predilecție gările și garniturile de tren în care erau refugiați. Cu toate că autoritățile române și regia C.F.R. au luat măsuri urgente pentru a putea face față exodului de populație către interiorul țării, prin sporirea numărului de garnituri

și vagoane ce plecau spre Basarabia și nordul Bucovinei, gările din aceste provincii au devenit locul unor scene greu de uitat, sechestrarea și maltratarea personalului C.F.R. erau fapte curente ; Abunei Constantin, funcționar în depoul C.F.R. Galați, împreună cu alți ceferiști, trimiși să ajute la evacuarea unor trenuri cu refugiați, au fost închiși de evrei în vagoane, în stația Romănești [23]. La Reni, minoritari înarmați au terorizat organele și personalul C.F.R., au dezlegat locomotivele trenurilor de evacuare și le-au condus la depoul local, iar pasagerii au fost dați jos din tren [24].

Lucrătorul C.F.R. Uță Constantin din Taraclia, județul Cahul, relatînd despre atmosfera din gară în ziua de 28/29 iunie 1940, arăta : „îți venea să crezi că este iadul pe pămînt. De-a lungul trenului erau santinele sovietice cu mitraliere, iar în preajma lor bulgari și evrei cu benzi roșii la mînă stăteau de vorbă și rîdeau“ [25].

Nu puține au fost cazurile cînd unii români erau întorși din drum sub diferite pretexte de către armata sovietică, încălcîndu-se astfel cele mai elementare drepturi ale persoanei și cetățeanului respectate în toată lumea civilizată. Sub diferite motive, garnituri întregi de tren erau împiedicate să treacă Prutul și dirijate spre interiorul Basarabiei [26].

Primii refugiați au sosit, în dimineața zilei de 28 iunie, la bordul unor șlepuri în Brăila [27] și cu trenul în Iași [28]. Autoritățile locale, fiind surprinse de evenimente, n-au înregistrat exact numărul refugiaților. S-a apreciat că aceștia au fost de ordinul miilor, după unele informații apărute în cotidienele locale. Astfel, ziarul „Opinia“ din Iași își informa cititorii că „în prima zi, 28 iunie, s-au servit în gara Iași 60.000 ceaiuri, 3.000 ciorbe, 7.000 pîini, 700 kg. zahăr, 300 kg. brînză, zeci de mii de țigări“ [29].

În după-amiaza zilei au sosit și în Capitală primele trenuri aducînd refugiați din Chișinău și Cernăuți [30]. Corespondentul din Chișinău al ziarului „Universul“, care s-a refugiat cu prima garnitură din capitala Basarabiei, relata atmosfera acelor prime ore ale odiseei evacuării populației românești din teritoriile răpite : „De 24 ore mă găsesc sub cerul Capitalei și nu pot să mă desprind de visul groaznic care a fost evacuarea Basarabiei românești. Îmi mîngîi cei trei copilași și nu-mi vine să cred că sînt în viață. Ce caută ei în această oră matinală pe peronul Gării de Nord dormind pe coșul de răchită, singura noastră avere salvată, în care soția a amestecat fără să știe cîtăva rufărie desperecheată ? Nu. Nu este un vis. Este cruda realitate. Sosesc mereu trenuri cu refugiați și din ele coboară fărîme din marea dramă națională care a început să se desfășoare fulgerător, în noaptea de joi, 27 iunie.

S-a făcut dimineață și în zadar aștept să bată clopotele Catedralei din Chișinău în ceasul Primăriei vestind începutul muncii.

În apropiere se aud sughițuri înecate în lacrimi. Se deschid ochii copilașilor privind mirați forfăiala orașului. «Aveți rude ?, Vor copiii lapte ?». Întrebări care măresc durerea dar care aduc mîngîierea. Nu sîntem străini. Nu sîntem între străini. Nu se va apropia nimeni de noi pentru a ne suprima viața. Nu vedem țevile revolverelor întinse. O singură zi și o noapte ne desparte de clipa în care ne aflăm la Chișinău. Atîta doar" [31].

Pentru a nu spori confuzia și haosul în marile aglomerări urbane, autoritățile centrale au stabilit direcțiile de afluire a trenurilor cu refugiați. Populația evacuată din nordul Bucovinei și Hotin a fost repartizată pentru încartiruire în județul Neamț. În județul Bacău și zona Tîrgu Ocna s-a asigurat cazarea pentru refugiații din județele Soroca și Bălți. Cei din Orhei și Lăpușna au fost cazați în județul Buzău. Refugiații din sudul Basarabiei au fost dirijați astfel : cei din Cetatea Albă și Tighina în județul Prahova, iar cei din Cahul și Ismail [32] în județele Dîmbovița, Muscel și Argeș. S-au instituit comitete alcătuite din autoritățile locale, secretari ai Partidului Națiunii, comandanți ai Gărzii Naționale, membri ai Străjeriei și ai unor societăți de ocrotire socială, care să se ocupe de încartiruirea refugiaților și luarea lor în evidență pe bază de tabele. Acestea s-au înaintat apoi Ministerului de Interne pentru a se putea aviza ulterior și de celelalte ministere, în scopul repartizării refugiaților la posibile locuri de muncă.

În Capitală comisia a avut ca președinte pe rezidentul regal al Ținutului Bucegi, prof. G. Alexianu, iar ca membri pe generalii V. Dombrowski, primarul Bucureștiului și R. Modorcea, prefectul poliției Capitalei. Prin grija acestor comitete și a Crucii Roșii din România s-au organizat în gări și alte puncte de tranzit, cantine și puncte medicale pentru acordarea primului ajutor. S-au distribuit alimente, haine și încălțăminte. Pentru cei mai nevoiași s-au acordat și ajutoare în bani [33].

Populația României a răspuns la apelurile Bisericii Ortodoxe Române, Crucii Roșii și altor organizații cu multă căldură și înțelegere pentru frații lor aflați în grea suferință. Astfel, personalul C.F.R. a subscris pentru ajutorarea refugiaților cu cel puțin salariul pe o zi, iar unii au donat sume mult mai mari [34]. Conform unei „Circulare a Arhiepiscopiei Bucureștilor" către oficiile protopopești, toate parohiile din Capitală și suburbane au fost obligate ca în cel mult 24 ore de la primirea circularei să înainteze Arhiepiscopiei pentru fondul refugiaților sume de peste 2.000 lei, iar cele cu averi, peste 5.000 lei. Se menționa ca preoții să organizeze acțiuni în parohiile lor pentru „ajutorarea fraților noștri care pribegesc îndurerați și fără nici un ajutor" [35].

La apelul Patriarhului Nicodim, Biserica Ortodoxă Română a strîns ajutoare din toată țara [36]. De asemenea în apelul Comandamentului General al Gărzilor Naționale pentru ajutorarea refu-

giaţilor români din Basarabia şi nordul Bucovinei se arată că „...guvernul a luat toate măsurile posibile pentru gruparea pe regiuni şi cazarea refugiaţilor, dar întrucît oamenii aceştia s-au salvat doar cu îmbrăcămintea de pe ei şi pînă ce prin braţele lor vor reuşi să-şi cîştige hrana pentru ai lor, au nevoie de ajutor. De un larg şi grabnic ajutor" [37]. La toate primăriile din ţară s-au deschis liste de subscripţii, din puţinul sau multul ce l-au avut, sute de mii de oameni au donat bani, pachete cu hrană şi haine care prin intermediul comitetelor constituite au fost împărţite refugiaţilor. Datorită greutăţilor întîmpinate, uneori insurmontabile, pînă la 3 iulie ora 12.00 cînd autorităţile sovietice de ocupaţie au închis punctele de trecere a frontierei, n-au putut să treacă în România, pentru a scăpa de teroarea ocupantului, decît o mică parte din cei ce au dorit să se refugieze şi 6 390 persoane reprezentînd personalul din administraţie, poliţie şi justiţie [38].

Pentru o parte a populaţiei româneşti din provinciile ocupate de sovietici calvarul evacuării se încheia. Pentru cei care din diferite motive n-au putut să ajungă la Prut pînă la data fixată de sovietici, drama dezrădăcinării continua. Drumurile basarabene şi bucovinene erau pline cu refugiaţi. Jafurile, schingiuirile şi omorurile nu se încheiaseră [39]. Toţi cei surprinşi în apropierea Prutului după 3 iulie 1940 au fost internaţi în lagăre [40] şi supuşi la tot felul de vexacţiuni din partea trupelor de ocupaţie şi populaţiei minoritare.

După data de 3 iulie 1940, ora 12.00 numărul celor care au putut să treacă în România a scăzut drastic ca urmare a măsurilor luate de autorităţile militare de ocupaţie, în schimb creştea numărul celor internaţi în lagăre.

După informaţiile furnizate de consulul francez ce părăsea, ca urmare a situaţiei intervenite, Chişinăul, numai în Ungheni-Tîrg erau 2 500 de români reţinuţi în lagăr, într-o stare deosebit de critică din cauza lipsei de alimente şi medicamente de primă necesitate [41]. Asemenea lagăre au mai existat la Cerepcăuţi, unde erau închişi 700 români [42], Reni, Cetatea-Albă şi Ismail [43]. Prin comisia de la Odessa, guvernul sovietic se angajase să se comporte în spiritul legilor internaţionale faţă de românii ce voiau să se repatrieze. Cei închişi în aceste lagăre erau ţinuţi sub limita condiţiei umane şi jefuiţi de bruma de bani sau obiecte ce le aveau asupra lor. Bahrin Ilie, din Cernăuţi, declara comisiei române de repatriere din punctul Bahrineşti, pe data de 19 septembrie 1940, că la internarea în lagărul Cerepcăuţi i s-au confiscat 28.000 lei ; pînă şi un stilou în valoare de 950 lei, un creion în valoare de 150 lei şi 9 lame de ras în valoare de 118 lei i-au fost confiscate [44]. Cei care reuşeau totuşi să mai salveze ceva la intrarea în lagăr erau jefuiţi la ieşire. Agapie Teofila, funcţionară la spitalul „Regele Carol II" din Cernăuţi, intrată în ţară la 19 septembrie prin acelaşi punct de trecere

Bahrinești, declară : „Înainte de a pleca din lagăr (Cerepcăuți n.n.) ni s-a impus categoric să depunem banii ce-i aveam asupra noastră. Întrucît n-am avut o altă cale de a ne apăra contra amenințărilor rușilor, am fost nevoiți toți care am vrut să fim repatriați să depunem toate sumele ce le aveam asupra noastră. Mi s-a luat suma de 8.000 lei“ [45]. Comerciantului Neculai Răduță, în același lagăr, i s-au confiscat prin forță 133.520 lei, 2 verighete și 5 inele de aur cu pietre prețioase, timbre pentru înzestrarea armatei și aviației în valoare de 1 300 lei și garanția prăvăliei în valoare de 120.000 lei [46]. Unii indivizi, mai ales evrei, au exploatat fără milă situația dramatică în care s-au găsit cei aproximativ 23.000 de români înscriși la diferite autorități sovietice [47] pentru repatriere și care pînă în luna octombrie nu primiseră nici un răspuns. Mai mulți refugiați au relatat cazul lui Dimitrie Necolaevici Rahman și al altora de teapa acestuia care în schimbul a 100 de ruble promiteau că vor interveni pe lîngă comisia de repatriere din Chișinău pentru a grăbi plecarea spre România [48].

Numeroase surse de arhivă evidențiază brutalitatea cu care au fost tratați românii (după ce înduraseră luni de zile de chinuri în lagăre) la frontieră, de către autoritățile vamale sovietice. Aici refugiaților li se confisca totul în schimbul unei chitanțe numită „de păstrare temporară a obiectelor și valorilor“ [49]. În aceasta se preciza că „valuta și valorile indicate în prezenta chitanță se păstrează la vamă 6 luni de la această dată și pot fi înapoiate numai personal proprietarului pe teritoriul U.R.S.S. la prezentarea chitanței. Trecerea valutei și valorilor peste frontieră nu se mai admite. Dacă în termen de 6 luni valuta și valorile nu sînt ridicate, trec în patrimoniul statului“ [50].

În urma acestor acțiuni, statul român s-a văzut confruntat cu o problemă deosebit de dificilă. Mii de persoane au solicitat intervenția pe cale diplomatică la autoritățile sovietice, pentru a li se restitui sumele confiscate în baza unor asemenea bonuri, uneori scrise de mînă, fără ștampila punctului vamal. În multe din asemenea petiții se relatau situații de-a dreptul dramatice. Negrea Despina, funcționară C.F.R., refugiată din Cernăuți, după ce prezenta cu lux de amănunte cum a fost jefuită de sovietici, scria, în septembrie 1940, Ministerului de Interne : „D-le ministru, apelez la mărinimia dumneavoastră, rugîndu-vă să binevoiți a dispune să ni se restituie cel puțin suma confiscată, aceasta fiind tot ce am putut salva, în speranța de a-mi înjgheba un adăpost în localitatea unde va fi să mă stabilesc cumpărîndu-mi cele strict necesare pentru mine și cei 3 copii ai mei, fiind văduvă și neavînd pe nimeni ca să-mi dea o mînă de ajutor. Avînd în vedere că se apropie iarna și anul școlar și neavînd nimic, sîntem amenințați cu cea mai neagră mizerie, în caz că nu se va lua nici o măsură“ [51].

Nu puține au fost cazurile în care organele N.K.V.D. au făcut presiuni fizice și morale asupra celor care voiau să se repatrieze, încercînd să-i racoleze pentru a-și trăda țara și a intra în serviciul spionajului sovietic [52]. Modul de recrutare îmbracă întreaga gamă de forme specifice, de la șantaj la presiune și apoi la amenințare. Plutonierul (r) Popescu I. Radu, arestat în mod abuziv împreună cu alte cadre ale Regimentului 28 Dorobanți „Radu Negru", declara la întoarcerea în țară : „Pe cînd eram la soviete ni s-a propus să mă învețe rusește, să mă căsătorească și pe urmă să o fac pe-a spionul. Eu n-am vrut să primesc această propunere și le-am spus că nu primesc, chiar dacă mor împușcat" [53].

De asemenea, sublocotenentului în rezervă Vasile Negru i s-a propus eliberarea din captivitate în schimbul găzduirii „pe vreun om de-al lor comunist în cazul în care ar veni în satul unde are serviciul și a nu-l arăta autorităților pentru a-l aresta" [54].

Sînt cunoscute sute astfel de cazuri. Spre disperarea organelor de spionaj sovietice, aproape în totalitatea lor, românii, au rezistat acestor mijloace de recrutare, astfel că în ultima parte a anului 1940 și începutul celui următor sovieticii erau foarte preocupați de a-și completa sursele de spionaj prin infiltrarea în România a unor minoritari, în special evrei comuniști, buni cunoscători ai limbii române [55].

Datorită modului inuman în care au fost tratați românii care se repatriau din teritoriile cedate, mulți, în disperare de cauză, au ales soluția extremă : trecerea clandestină a frontierei cu România, punîndu-și astfel viața în pericol. Din iulie 1940 și pînă la jumătatea lunii aprilie 1941 s-au prezentat la punctele de primire a refugiaților și au declarat că au fost nevoiți să treacă clandestin în România aproximativ 1.000 de români [56]. Zeci și sute au fost surprinși de grănicerii sovietici și împușcați, arestați sau deportați. Un grup de tineri din localitățile Pribești-Herța și Lunca, care au încercat să treacă clandestin în România în noaptea de 2/3 februarie, pentru a scăpa de încorporare în Armata Roșie, au fost surprinși de grănicerii ruși și arestați ; dintre aceștia unii au fost chiar răniți [57]. Potrivit datelor cunoscute de organele informative ale armatei și poliției române, pînă în aprilie 1941 numărul celor ce au fost uciși în timp ce încercau să se refugieze clandestin in România se ridică la cîteva sute de persoane, însă, evident, datele de care dispunem sînt departe de a fi complete.

Guvernul și autoritățile militare românești, în ciuda tratamentului la care erau supuși românii ce voiau să se evacueze din teritoriile ocupate și a faptului că n-a permis refugierea celor ce o doreau, au dat dovadă de calm și înțelegere față de minoritarii care au dorit să plece în Basarabia sau nordul Bucovinei, atît din

punct de vedere a ceea ce puteau să scoată din țară, neavînd nici o restricție pînă în aug. 1940 [58], cît și a numărului de persoane ce treceau zilnic frontiera. Un exemplu al raportului între cei ce puteau să intre și să iasă din România, prin punctele de trecere la granița româno-sovietică, este grăitor. În lunile iulie-octombrie 1940 au trecut în teritoriile ocupate 165.089 persoane, pe cînd din Basarabia și Bucovina de Nord au putut să treacă de zece ori mai puțini și cîte șicane și umilințe au trebuit ca aceștia să îndure [59].

În timp ce refugiații români erau împiedicați să vină în țară, jefuiți pe toate căile posibile, unor minoritari, îndeosebi soldați care doreau să plece în teritoriile ocupate, li s-au creat toate condițiile; soldații au fost echipați pe cheltuiala statului român. Ordinul M.Ap.N. nr. 24362, din 4 iulie 1940, obliga toate unitățile militare care aveau soldați minoritari și doreau să plece în teritoriile ocupate să-i echipeze cu haine civile, să le asigure hrană rece pentru 2-3 zile, în raport cu distanța de parcurs pe calea ferată [60].

După ce au ajuns în Basarabia și nordul Bucovinei, cei ce au dovedit tărie de caracter și și-au „afirmat naționalismul lor integral" (cum se exprimau într-un memoriu adresat ministrului afacerilor externe), plecați de la unitățile lor redislocate în țară pentru a-și găsi familiile în teritoriile ocupate, au fost arestați și deportați în interiorul U.R.S.S., fără să poată să-și mai revadă vreodată familia și locurile natale [61].

Timpul extrem de scurt în care a trebuit să se facă evacuarea, paralizarea sistemului de comunicații, precum și exodul de populație din teritoriile răpite de U.R.S.S. au făcut ca numeroase familii să trăiască o cumplită tragedie. Părinți disperați își căutau luni în șir copiii rătăciți în vîltoarea evenimentelor, mame și copii rămași fără nici un ajutor își căutau soții și părinții. Din nefericire unele din aceste familii n-au putut să se mai reunească vreodată. Mediile de informare în masă, în special presa scrisă, erau asaltate de asemenea anunțuri referitoare la cei dispăruți. Unele din aceste anunțuri au un dramatism aparte. Pascariuc Anisia, de numai 13 ani, ajunsă în București, solicita, în ianuarie 1941, directorului ziarului „Gazeta refugiaților", să-i publice următorul anunț: „Pascariuc Anisia refugiată din comuna Bănila pe Siret, județul Storojineț și stabilită în str. Aviator Marcel Andreescu nr. 50, roagă din tot sufletul pe cei ce știu ceva despre soarta părinților Ioan Pascariuc din comuna Bănila pe Siret, cooperativa „Unirea", județul Storojineț și cu toată familia. Cine știe ceva despre ei rog din suflet să-mi indice adresa de mai sus căci sînt foarte îngrijorată de soarta lor" [62].

Funcționarul C.F.R. Iordănescu Alexandru din Galați și subofițerul Nițu Gheorghe din Bîrlad se adresau, în luna iulie 1940, Crucii Roșii din România spre a interveni pe lîngă autoritățile

sovietice, pentru a se permite evacuarea copiilor surprinși de evenimente în sanatoriul din Bugaz. „Rog respectuos a se interveni de dumneavoastră la cei în drept, deoarece mai sunt aproape 100 bolnavi din vechiul regat ai căror părinți sînt îngrijorați și cer cu insistență să fie aduși în țară, neștiindu-se nimic de soarta lor. Din cauza lipsei de comunicații suntem în imposibilitatea de a-i aduce pe lîngă noi" [63].

Cu aceeași durere în suflet se adresa Crucii Roșii și Amalia Zelghin, refugiată din Cernăuți în Galați, pentru a se facilita repatrierea mamei și a două fetițe în vîrstă de 2, respectiv 3 ani și jumătate, aflate în comuna Rapcea, județul Storojineț. Situația acestor persoane era critică, deoarece mama Amaliei Zelghin nu avea nici un fel de sprijin material [64].

Asemenea cereri soseau cu sutele în fiecare zi pe adresa Crucii Roșii din România. Numai în luna august 1940 au fost adresate acestui for un număr de 1.023 de petiții [65] în care se solicita repatrierea membrilor de familie reținuți în mod abuziv de către autoritățile sovietice de ocupație. Numeroase și repetate sînt cererile de repatriere a celor dragi, ale militarilor aflați sub drapel. Acestea n-au fost rezolvate decît în foarte mică măsură, deoarece politica sovieticilor era de a atrage populația românească în provinciile ocupate și nu a-i permite refugierea peste Prut.

Probleme deosebite au constituit, pentru statul român cît și pentru fiecare refugiat în parte, asigurarea locuințelor și a unui loc de muncă. Printr-un ordin al ministrului de interne toți funcționarii publici au fost repartizați pe la diferite primării din țară și capitală [66] (488 de funcționari din Basarabia și 297 din nordul Bucovinei [67]) și li s-au asigurat salariile integral pînă la clarificarea situației. De foarte multe ori posibilitățile financiare ale primăriilor erau totuși limitate și nu puteau asigura refugiaților un salariu conform cu nevoile reale de trai.

Vasile Marin din Cetatea Albă, repartizat la primăria comunei Mânzălești, județul Buzău, ruga autoritățile județene să i se găsească un alt loc de muncă „deoarece cu o leafă lunară de 1.255 în condițiile în care chiar și pentru a mînca modest îți trebuiesc 1.400 lei, alte necesități și îmbrăcămintea rămîn de dorit" [68]. În situații asemănătoare se găseau majoritatea refugiaților, pentru că nu dispuneau de alte resurse. În timpul refugiului au fost jefuiți de valorile și bunurile pe care au încercat să le aducă cu ei.

Mult mai dramatică era situația celor care n-au putut să-și găsească un loc de muncă. Într-o astfel de situație se găseau și soțiile unor concentrați, îndeosebi cele fără o calificare profesională. Dintre sutele de rapoarte adresate ministrului apărării naționale pentru a fi ajutați menționăm cel al soldatului Mălureanu Ștefan concentrat de 13 luni la Regimentul 24 infanterie. „Subsemnatul

am funcționat în calitate de secretar comunal în comuna Dubăsari, județul Lăpușna, primind un salariu de 2.000 lei lunar pînă la ocuparea Basarabiei. De atunci și pînă în prezent nu mai primesc nici un ban de nicăieri. Sînt căsătorit cu soție și doi copii care ne mor de foame, iar eu nu pot cîștiga nici un ban, fiind concentrat și venind și iarna. Cu lacrimi în ochi vă rog să binevoiți a mă ajuta cu ce credeți" [69].

Desigur că statul român a luat măsurile ce se impuneau, însă posibilitățile financiare reduse cît și unele situații neclare privind refugiații, datorită unui continuu du-te-vino dintr-un județ în altul, au făcut ca aceste măsuri să nu poată rezolva situația la fiecare familie refugiată în parte din teritoriile anexate de U.R.S.S. Prin Comisariatul General pentru Populația Evacuată din Basarabia și Bucovina s-au acordat familiilor fără nici un venit sume variind între 1.000 și 12.000 lei lunar [70]. Din nefericire au fost destule familii care n-au primit de la stat nici un fel de ajutor [71], acestea supraviețuind doar cu ceea ce au primit, cu ajutorul oamenilor de bine, din țara liberă. Dar, așa cum subliniau membrii „Cercului basarabenilor" într-un memoriu adresat, în octombrie 1940, generalului Ion Antonescu, ajutorul primit de la stat „a fost cu totul neînsemnat față de numărul și nevoile evacuaților" [72].

Șeful statului român a înțeles că pentru a fi efectiv ajutați acești frați căzuți fără voia lor în nenorocire, soluția era nu să se mărească volumul subvențiilor, ci să se creeze un organism care să se ocupe cu plasarea refugiaților în diferite locuri de muncă. Din ordinul acestuia, la 18 septembrie 1940, s-a înființat Comisariatul General pentru Așezarea și Plasarea Refugiaților [73], care a soluționat în mare parte problemele refugiaților basarabeni și bucovineni. De menționat că acest organism trebuia să se ocupe nu numai de rezolvarea nevoilor celor aproximativ 23.000 capi de familie plecați din Basarabia și nordul Bucovinei [74], ci și de acel al zecilor de mii de refugiați de teroarea horthystă din teritoriul ocupat de Ungaria prin nedreptul Dictat de la Viena.

Exodul de refugiați, zecile de mii de dispăruți, răniți și morți în tragicile zile ale ocupării Basarabiei și nordului Bucovinei au marcat profund opinia publică românească. Plecarea aproape în masă a intelectualilor, preoților și a altor factori care trebuiau și puteau să se ocupe de educație și păstrarea conștiinței naționale în aceste provincii a creat cîmp larg de manifestare a politicii staliniste de deznaționalizare. Această realitate n-a fost sesizată în epocă, dar efectele s-au văzut în timp, mult mai tîrziu.

NOTE

1. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 864/1940, f. 22-25.
2. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 948, f. 117.
3. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7319, f. 10.
4. „Opinia", din 16 iulie 1940.
5. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7319, f. 296.
6. *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p. 64-65.
7. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1 537, c. 339
8. „Cuvîntul" (Brăila), din 5 iulie 1940.
9. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, Serviciul personal, dosar 486/1940, f. 76.
10. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 339 ; Articolul n-a apărut în presă, fiind interzis de cenzura regimului carlist.
11. „Viața Basarabiei", anul IX, nr. 7-8, p. 442.
12. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 517.
13. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7319, f 219.
14. Ibidem, dosar 6342, f. 54.
15. Ibidem, f. 72.
16. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 193.
17. *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p. 64.
18. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 948, f. 140.
19. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6683, f. 236.
20. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 948, f. 140.
21. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 343.
22. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 67.
23. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 293/1940, f. 37.
24. „Neamul Românesc", din 21 iulie 1940.
25. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6243, f. 83.
26. Ibidem.
27. „Cuvîntul" (Brăila), din 5 iulie 1940.
28. „Opinia" (Iași), din 17 iulie 1940.
29. Ibidem, din 21 iulie 1940.
30. „Universul" din 1 iulie 1940.
31. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 551.
32. „Universul", din 1 iulie 1940.

33. „Viața Basarabiei“, anul IX, nr. 9-10, 1940, p. 650.
34. „Neamul Românesc“, din 4 iulie 1940.
35. Ibidem.
36. Ibidem, din 3 iulie 1940.
37. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Internă, dosar 500/1940, f. 214.
38. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 116/1940, f. 3.
39. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6342, f. 14-18.
40. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 948, f. 190.
41. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 8.
42. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, Serviciul Presă, dosar 486/1940, f. 120.
43. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 908, f. 43.
44. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, Serviciul Presă, dosar 486/1940, f. 120.
45. Ibidem, f. 113.
46. Ibidem, f. 91.
47. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 116/1940, f. 3.
48. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6248/1940, f. 41.
49. Ibidem, Serviciul Presă, dosar 486/1940, f. 41-42.
50. Ibidem.
51. Ibidem, f. 62.
52. Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 6342/1940, f. 95.
53. Ibidem, fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 117/1940, f. 12.
54. Ibidem, f. 27.
55. Arh. M.Ap.N., fond 4, dosar 403, f. 166.
56. Ibidem, fond 5417, dosar 948, f. 136-173, fond Microfilme P.II 2.653, c. 158-394.
57. Ibidem, fond 4, dosar 403, f. 169.
58. Ibidem, fond 5417, dosar 982, f. 14.
59. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 116/1940, f. 3.
60. Arh. M.Ap.N., fond 5417, dosar 982, f. 39-40.
61. Ibidem, f. 177, Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S, dosar 131/1940, f. 344.
62. „Gazeta refugiaților“, din 12 ianuarie 1941.
63. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 531/1940, f. 159-160.
64. Ibidem, f. 77.
65. Ibidem, dosar 293/1940, f. 1-307, dosar 866/1940, f. 1-370.
66. Ibidem, dosar 527/1940, f. 67-68.
67. Ibidem, dosar 524/1940, f. 57-70.
68. Ibidem, dosar 542/1940, f. 62.
69. Ibidem, dosar 547/1940, f. 62.
70. Ibidem, dosar 533/1940, f. 2-5.
71. Ibidem, f. 7, 11, 14, 32-35.
72. „Viața Basarabiei“, an IX, nr. 9-10/1940, p. 650.
73. Ibidem
74. Ibidem, an IX, nr. 7-8/1940, p. 531.

PIERDERILE MATERIALE SUFERITE DE STATUL ROMÂN PRIN ANEXAREA DE CĂTRE U.R.S.S. A BASARABIEI ŞI BUCOVINEI DE NORD

Ocupînd Basarabia, Bucovina de nord şi teritoriul Herţa, U.R.S.S. a răpit României, fără nici un temei juridic sau istoric, o suprafaţă de 50.500 km^2 cu o populaţie de 3.700.000 locuitori [1] şi i-a produs uriaşe pierderi materiale. Prin conţinutul notei ultimative, sovieticii n-au urmărit doar rezolvarea unui aşa-zis contencios teritorial, ci şi obţinerea de avantaje materiale pe seama României.

Prevederile punctului patru din ultimatum obliga autorităţile române să ia asupra lor întreaga răspundere în ceea ce priveşte păstrarea şi nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive şi vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului [2], şi să le predea în stare de funcţionare. Planul de invazie în Basarabia şi Bucovina de nord a fost minuţios pregătit şi n-au fost omise nici una din modalităţile practice prin care să se poată captura o cantitate cît mai mare de bunuri materiale din aceste teritorii. Consiliilor militare ale armatelor şi comandanţilor Corpurilor de armată care au invadat Basarabia şi nordul Bucovinei li s-au dat indicaţii concrete asupra particularităţilor pregătirii de luptă a trupelor şi serviciilor în vederea viitoarei operaţii, indicîndu-se „temele şi termenele pregătirii" [3]. Una din aceste „indicaţii concrete" viza „evidenţa, folosirea, stocarea şi evacuarea capturilor" [4]. În acest sens s-au constituit şi instruit celule comuniste formate în majoritate de minoritari. Acestea au fost pregătite special în vederea împiedicării operaţiilor de evacuare a bunurilor aparţinînd instituţiilor de stat şi ale armatei române din Basarabia şi Bucovina. Rapoartele făcute de unităţile armatei române ce s-au retras din aceste teritorii, unele note informative ale organelor specializate arată că, în principalele oraşe şi localităţi din provinciile anexate, grupurile de minoritari au acţionat aproape identic şi au vizat : împiedicarea transporturilor de materiale spre gară prin blocarea străzilor cu mase compacte de aşa-zişi demonstranţi ; refuzul de a efectua transporturi din partea celor ce posedau mijloace de transport ; blocarea gărilor şi a garniturilor trenurilor de evacuare prin orice mijloace, inclusiv folosirea armelor

de foc ; sechestrarea de bunuri în drum spre gară sau de pe peronul gării etc. În ziua de 1 iulie, lt. col. Borş Gheorghe, subinspectorul Pregătirii Premilitare Bălţi şi comandant al Pieţei Bălţi, raporta eşalonului ierarhic : „Ajungînd la gară între orele 6.30 (29 iunie — n.n.) am găsit gara blocată de mulţimea care începuse să se dedea la jaf şi agresiuni. Tot atunci a venit la gară şi individul Bavarovschi, fost şef al serviciului financiar la Primăria Bălţi, care în fruntea unei bande de comunişti şi pe un ton obraznic a cerut să i se restituie autopompa secţiei de pompieri ce se găsea pe rampă gata de urcare, ameninţînd că în caz contrar o vor lua cu forţa şi nimeni din cei aflaţi în gară şi în trenul de evacuare nu vor mai pleca din Bălţi. Tot în acest timp (către orele 6.30) şi-a făcut apariţia pe podul din preajma gării şi o unitate mecanizată sovietică formată din 4-5 care de luptă. În acest moment, mulţimea de manifestanţi comunişti care blocau strada şi gara a devenit extrem de ostilă. Pe străzi nu mai era posibilă circulaţia, comunicaţia cu oraşul era tăiată şi deci evacuarea a fost complet oprită. Tot ce s-a putut salva de către Subsecretariat şi Comenduire ca şi de celelalte instituţii a fost ceea ce pînă la această oră au putut fi aduse în gară şi îmbarcate.

Materialele rămase în cazărmi sau debarcate pe rampă în vederea îmbarcării n-au mai putut fi salvate. Orice încercare de a se mai salva ceva a fost zadarnică, deoarece nu existau mijloace de transport şi nici nu se circula prin oraş din cauza bandelor comuniste şi a unităţilor mecanizate sovietice care puseseră stăpînire pe oraş şi se dedau la acte de terorism“ [5].

După acelaşi scenariu s-a acţionat la Cernăuţi şi Chişinău. Colonelul medic în rezervă Cerchez Nicolae, stabilit în Chişinău în 1938, martor fiind la aceste acţiuni aparent dezordonate şi fără nici un plan ale comitetelor şi bandelor de minoritari, declara autorităţilor române, la Ungheni, cu ocazia repatrierii, în ziua de 9 septembrie 1940 : „Imediat ce a plecat ultimul tren de evacuare din acea seară (28 iunie — n.n.) din Chişinău, a invadat peronul staţiei ca scoasă din pămînt o mulţime entuziasmată de copii, copilandri, oameni maturi — bărbaţi şi femei, care aclamau pe Stalin agitînd steaguri şi panglici roşii. Se aprinsese luminile şi felinarele acelor de la intrarea staţiei dinspre Tighina. Mulţimea a crezut că vine delegaţia sovietică şi s-a repezit cu elan, urale şi aclamaţii spre întîmpinare. Copii de la 16-17 ani, evrei, se agitau nebuneşte. Delegaţia sovietică a venit mult mai tîrziu, în patru tancuri după ce se înoptase de tot“ [6].

În Soroca, evrei înarmaţi au atacat camioanele Centrului de recrutare, împiedicînd evacuarea [7]. În darea de seamă asupra operaţiunilor de evacuare executate de Cercul de recrutare din această localitate se menţiona printre altele : „Al treilea transport în care

s-a pus întreaga arhivă a cercului, toată arhiva subinspectoratului pregătirii premilitare Soroca și tot bagajul și efectele personale ale ofițerilor activi și rezervă precum și tezaurul Administrației Financiare Soroca nu s-a putut efectua din următoarele cauze: La ora 14.30 bande înarmate de evrei au trecut pe malul Nistrului și au înfipt steaguri roșii cu emblema sovietică chiar pe mal pe direcția de acces în oraș; alte două bande de aproximativ 200-300 evrei înarmați cu revolvere s-au adunat în centrul orașului la poarta Centrului de Recrutare; tot în acest timp a trecut Nistrul aproximativ 3 plutoane cavalerie sovietice (...) care înconjurate de bandele de evrei au pus stăpînire pe Prefectura, Primăria și Oficiul P.T.T., iar a patra grupă s-a îndreptat spre depozitul de benzină unde se găsea la alimentare autocamionul din transportul al 3-lea (...). Autocarului i s-au tăiat cauciucurile și tot conținutul lui a fost descărcat și jefuit" [8].

La Cernăuți „chiar înainte de intrarea trupelor sovietice, comuniștii din oraș — majoritatea evrei — opreau mașinile, autobuzele și căruțele cu refugiați pe care după ce-i maltratau le luau vehiculele strigîndu-le: «ne furați averea, sunt ale noastre»" [9].

Devansarea coloanelor de retragere ale armatei și administrației românești n-a avut alt scop decît împiedicarea evacuării depozitelor militare și a averii statului român [10]. Aproape că nu a existat unitate a armatei române care se retrăgea să nu sufere atacuri și să i se încetinească ritmul de marș. Detașamentele blindate sovietice depășeau coloanele, apoi barau drumul cu tancuri sau alte vehicule grele, și astfel acestea trebuiau să găsească alte căi de ocolire pe drumuri impracticabile [11]. În documentele de arhivă sovietice, aceste acțiuni sînt puse pe seama unor fapte săvîrșite „involuntar". În raportul înaintat de generalul Jukov mareșalului Timoșenko, după ocuparea acestor provincii, se specifica: „Serviciul de dirijare a circulației, ziua și noaptea, a fost organizat deosebit de slab, disciplina conducătorilor auto e literalmente primitivă. Pe drumuri se creiau tot felul de ambuteiaje pe la tot pasul. În timpul deplasării toți se grăbeau, se pripeau, se agitau, înjurau și, de regulă, nimeni n-a sosit la timp" [12]. Însă, în fapt, este o recunoaștere indirectă și o confirmare a acțiunilor de împiedicare ordonată a evacuării. „Sistematic, trupele sovietice — se menționa într-un raport al Armatei a 3-a române către M.St.M. — au oprit coloanele pentru verificarea rechizițiilor". Procedeul însă s-a generalizat și era făcut pentru a da posibilitatea populației civile minoritare să poată lua armament și muniții cu care apoi s-a tras în coloanele în retragere [13]. Atunci cînd aceste metode nu erau destul de eficiente, s-a trecut direct la dezarmarea unităților. Au fost dezarmate regimentele 27 artilerie [14], 12 dorobanți [15], 28 doro-

banți[16], 3 vînători, 24 dorobanți și altele, cărora li s-a luat tot armamentul, echipamentul și alte materiale.

Dintre numeroasele rapoarte asupra modului cum au fost dezarmate și jefuite unitățile armatei române în retragere, redăm un fragment din raportul Regimentului 54 Infanterie către Divizia 34 Infanterie, înaintat la data de 10 iulie 1940, în care se arăta: „Batalionul II, în conformitate cu ordinul de retragere al diviziei, a ajuns în dimineața zilei de 29 iunie 1940, ora 6.00 la 1 km nord Storojineț, unde în urma informației primite că rușii sînt la Storojineț și că dezarmează orice trupe, a trimis o delegație compusă din lt. Lazarev Gheorghe și sublocotenent Stan Th. pentru a trata cu comandantul rus. În urma convorbirilor avute, delegații au adus hotărîrea că trupa urmează a fi dezarmată întrucît s-a depășit termenul de 24 ore afectat trupei române pentru evacuarea teritoriilor cedate.

Imediat au apărut 2 tancuri sovietice cu mitralierele gata a intra în acțiune, care s-au oprit în mijlocul detașamentului. Dintr-un tanc a coborît un ofițer care a anunțat că dezarmarea este iminentă. Comandantul detașamentului cu ofițerii au fost invitați să meargă la comandamentul rus care a ordonat cercetarea lor și dezarmarea trupei. Cu tot protestul ofițerilor noștri care au arătat că este un abuz din partea armatei sovietice de a încălca o convenție stabilită între două guverne, ofițerii români au fost arestați și duși la Școala primară nr. 1 din Storojineț, unde au fost închiși“ [17].

În aceeași idee, Cercul de recrutare Orhei raporta Comandamentului 3 Teritorial motivele pentru care n-a putut să evacueze la vest de Prut materialele și averea instituției ajunsă cu mare dificultate pînă la Ungheni. „Către orele 18.00 (30 iunie 1940) autoritățile sovietice din Ungheni au dispus percheziționarea trenului, debarcînd tot ce a fost ca subzistență ale acelei divizii în magazia gării, iar vagoanele cu muniții și alte materiale ale acelei unități precum și vagoanele cercului au fost duse mult înapoi rămînînd în stații numai vagoanele cu refugiați. Către orele 22.00 comandamentul rus a ordonat că nu se poate lua nici un fel de material de război, efecte sau arhivă, decît fiecare să-și ia bagajele strict necesare, ce le poate duce fiecare, restul a trecut sub controlul unui ofițer sovietic ajutat de translatori evrei. În zilele de 1 și 2 iulie, cu toate intervențiile făcute de autoritățile noastre, care au funcționat în acel punct de trecere, nu s-a putut obține nici un fel de material ce fusese luat din acel tren“ [18].

De altfel, în momentul în care trupele române și-au luat măsuri pentru a proteja afluirea unităților la vest de Prut prin organizarea unor puternice capete de pod pe malul de est al rîului, sovieticii au cerut ultimativ retragerea ostașilor din aceste capete

de pod. Raportul Armatei a 3-a către Marele Stat Major, din ziua de 3 iulie orele 15.15, este edificator în acest sens : „În cursul după-amiezei de 2 iulie am stăruit să păstrăm capetele de pod la est de Prut, cu scopul de a evacua cît mai multe materiale. La capul de pod unde acționează generalul Pantazi (Giurgiulești) nu s-a putut ajunge la nici un rezultat cu comandanții sovietici. La orele 16.30 sovieticii au anunțat că, dacă în 30 minute nu ne retragem trupele din capul de pod, vor trece la acțiune. La ora fixată sovieticii au atacat cu aproximativ 40 care de luptă. Față de această situație s-a ordonat retragerea din capul de pod și distrugerea podurilor. La 18.30 ambele poduri au fost distruse cu rezultate foarte bune"[19].

La actele de agresiune asupra unităților române săvîrșite de trupele sovietice și populația minoritară s-au adăugat și adversitățile naturii, ploile torențiale ce au căzut în această perioadă și au desfundat drumurile — terenul greu frămîntat în care s-a făcut deplasarea, posibilitățile tehnice foarte reduse pentru fiecare regiment, dar și faptul că o parte din unități au fost anunțate cu mare întîrziere, unele chiar în după-amiaza zilei de 28 iunie. Toate acestea le-au dat posibilitatea sovieticilor să captureze importante cantități de armament și muniție, materiale militare, echipament și alte bunuri : 61.796 arme tip „Z.B." și alte mărci, 1.223 puști mitraliere, 357 mitraliere, 37.381 pumnale, 5.682 revolvere, 124 tunuri de diferite calibre și aruncătoare, 20.744.799 cartușe pentru diferite tipuri de arme, 55.631 lovituri tun și aruncătoare, 93.179 grenade de mînă ofensive și defensive[20]. Neputîndu-se transporta în timpul acordat de soviete, la vest de Prut, depozitele armatei române, unitățile Armatei Roșii au capturat printre altele o importantă cantitate de tehnică militară și echipament. Redăm, după statisticile întocmite în luna iulie de M.Ap.N., doar unele din aceste categorii : 1.894 atelaje, 7 stații topografice, 242 centrale telefonice cu 6 numere, 797 aparate telefonice, 8 posturi telefoane fără fir, 24 aparate morse ; 34.507 mantale, 29.560 vestoane, 27.083 pantaloni, 21.140 bocanci, 11.923 cizme, 28.032 bonete și capele, 80.707 cămăși și alte articole de îmbrăcăminte mai mici[21]. S-au risipit sute de tone de alimente și furaje[22].care n-au mai fost recuperate decît în mică măsură, deoarece în statisticile Armatei Roșii acestea au fost înregistrate doar simbolic[23].

Ministrul român de externe spera totuși că acea comisie mixtă, menționată de sovietici la punctul 5 al notei ultimative, ar putea soluționa și spinoasa problemă a sutelor de tone de materiale confiscate sau rămase pe drumurile basarabene în timpul retragerii. Comisia și-a început activitatea la 29 iunie și a funcționat, cu intermitențe, din cauza părții sovietice, pînă la 31 octombrie 1940. Partea

română era formată din generalul de divizie Alexandru Aldea, colonelul Hagi Stoica și interpretul Pleșca, iar cea sovietică din generalii Bodin și Cozlov și interpret evreul basarabean Lev Ilici Braunstein [24]. Chiar de la începutul activității acestei comisii, sovieticii au adoptat o atitudine care s-a transformat în sistem de lucru, duritate și extremă vigoare cînd erau în discuție interesele lor, și tergiversare, încetineală exasperantă în rezolvarea problemelor românilor: repatrieri, confiscat, capturat [25]. În concepția sovieticilor, rezultată din planul de agresiune, această comisie trebuia să fie un mijloc și un instrument de presiune pentru a obține maximum de avantaje pe seama României. Era evident că, nu întîmplător, imediat după pătrunderea trupelor de ocupație în Basarabia și Bucovina de nord au început arestările unor foști demnitari și funcționari români, cadre ale armatei noastre, precum și confiscarea unei impresionante cantități de material militar. Cei peste o sută de ofițeri arestați [26] și aproximativ 100.000 de români [27] care voiau să se repatrieze, precum și impresionanta cantitate de armament, tehnică de luptă și echipament rămase în teritoriile cedate, au constituit în permanență calea prin care guvernul sovietic șantaja guvernul român.

La începutul tratativelor, sovieticii au condiționat rezolvarea cererilor românești — repatrierea cetățenilor și înapoierea materialelor confiscate abuziv — de predarea unor cantități exagerat de mari de material rulant pe calea ferată [28]. S-au cerut toate locomotivele, vagoanele de clasă și marfă care erau în circulație în ziua de 27 iunie în Basarabia și Bucovina de nord, indiferent dacă acestea aparțineau sau nu depourilor din aceste provincii. Pentru Basarabia se solicitau: 157 locomotive, 256 vagoane clasă și 4.421 vagoane marfă.

În realitate aparțineau depourilor C.F.R. basarabene: 74 locomotive, 131 vagoane clasă, 1.347 vagoane marfă [29]. Pentru nordul Bucovinei pretențiile erau: 127 locomotive, 240 vagoane clasă și 2.600 vagoane marfă. Și aici, existentul real se reducea la: 63 locomotive, 107 vagoane clasă și 1.024 vagoane marfă [30]. Evident, guvernul român nu putea accepta asemenea pretenții, și după lungi discuții partea sovietică acceptă ca o comisie mixtă să se deplaseze în Basarabia și nordul Bucovinei și să verifice materialul în litigiu, conform inventarelor existente la 27 iunie 1940. O echipă de specialiști români, în frunte cu generalul Carlaonț, a plecat la Chișinău și ulterior la Cernăuți unde împreună cu delegații sovietici au inventariat depourile și bunurile aparținînd C.F.R. Activitatea acestei comisii s-a desfășurat în perioada 3–18 iulie [31] și s-a finalizat cu un raport ce a fost înaintat Comisiei de la Odessa. Delegații guvernului sovietic în comisia de la Odessa n-au ținut cont de concluziile cuprinse în acest document și au continuat să se mențină la tratative

pe aceeași linie de conduită vexatorie față de partea română. Astfel că, în ciuda concluziilor din raportul comisiei care a verificat materialul rulant și starea de fixație C.F.R., după inventarele existente în Basarabia, delegații sovietici, în ședința din 26 iulie 1940, făceau cunoscut că „mențin cifrele stabilite la data de 27 iunie 1940“ [32]. Generalul Aldea comunica, potrivit radiogramei 310/28.07.1940 din Odessa, superiorilor săi: „În cele două ședințe de astăzi a trebuit să luptăm contra incorectitudinii și relei credințe puse în slujba pretențiilor sovietice. Cifre false, pretutindeni sporite, reveniri asupra cifrelor convenite și divergențe de păreri simulate între membrii sovietici la care s-a adăugat atitudinea aproape vexatoare numai pentru a exaspera pe membrii români ai comisiei și a jefui statul român. Pentru a termina odată chestiunea C.F., am admis pentru Basarabia cifrele : 154 locomotive cu 3 mai puțin decît pretențiile lor 256 vagoane clasă și 4.421 vagoane marfă. După-masă au·revenit asupra cifrelor stabilite ieri pentru Bucovina, cerînd un număr de 2.600 vagoane mărfă în loc de 1.280, apoi au întrerupt ședința pentru a se consulta, probabil cu Moscova. Invocînd o telegramă a guvernului lor, au voit să calculeze pentru Bucovina și Basarabia numărul de vagoane și locomotive raportat la km. de cale ferată și întreg parcul de vagoane și locomotive al României, ceea ce ar fi însemnat după calculul lor un număr de 450 locomotive și 7.500 vagoane. M-am opus și la această nouă tentativă de jaf. Ori de cîte ori sînt dispus să închei lucrările și să semnez, sporesc pretențiile“ [33].

Informațiile ce soseau în țară din provinciile cedate în privința tratamentului la care erau supuși cei arestați și închiși de către sovietici erau din ce în ce mai alarmante. Cererea guvernului român privind trimiterea unei comisii de specialiști ai armatei pentru identificarea, strîngerea și expedierea în țară a materialului militar rămas în Basarabia și Bucovina a fost respinsă, răspunzîndu-i-se că „armata sovietică ia asupra sa această operație, urmînd ca totul să fie predat la frontieră prin încheierea de acte“ [34]. Într-adevăr, această inventariere s-a făcut însă la unele materiale, cantitățile înscrise au fost simbolice, în raport cu realul existent pe teren *.

Guvernul de la Moscova a căutat să tragă maximum de folos, speculînd problema umanitară, amenințînd că nu vor mai accepta refugierea în România. De altfel, încă din primele zile de ocupație, sovieticii au început să deporteze din Basarabia și Bucovina de nord „un număr mare de proprietari și de foști oameni politici — după cum avea să noteze mai tîrziu Grigore Gafencu — a căror soartă era necunoscută. Ea (U.R.S.S. — n.n.) întîrzia chiar să elibereze persoanele cele mai neînsemnate din punct de vedere politic, a căror origine română era de necontestat“ [35]. Presat de evenimente, guvernul român a comunicat reprezentanților la Odessa că acceptă cererile sovietice și a semnat „Convenția privitoare la restituirea de

către România față de U.R.S.S. a materialului rulant, utilajului și averii C.F. din Basarabia și Bucovina". Prin această convenție, semnată la 1 august 1940, guvernul român se obligă să predea U.R.S.S. întregul material rulant, utilajul și averea C.F. din Basarabia și Bucovina de nord, potrivit situației din 27 iunie 1940, și să restituie ceea ce lipsea ca fiind retras de autoritățile române cu ocazia evacuării [36]. Tot ceea ce se preda trebuia să fie în perfectă stare de funcționare, apt pentru imediata exploatare și să aibă întregul inventar al pieselor de schimb, potrivit cărților tehnice. Această clauză acceptată de partea română a dat posibilitatea comisiei sovietice de recepție a materialului rulant (care funcționa, potrivit convenției, în stațiile de cale ferată Bahrinești și Vicșani) să facă delegaților români, care predau materialul, numeroase șicane, controlul de funcționare mergînd pînă la refuzarea unor vagoane și locomotive acceptate în traficul internațional, pe motiv că prezentau unele defecțiuni [37]. Ca termen limită pentru efectuarea operațiunii de predare-primire s-a fixat data de 25 august, dată rezultată din ritmul impus de sovietici ; nu mai puțin de 6-7 locomotive și respectiv 160-175 vagoane pe zi [38]. România era obligată, potrivit aceleași convenții, să achite tuturor funcționarilor și lucrătorilor C.F. din Basarabia și Bucovina de nord salariile pe luna iunie, misiile și celelalte forme de îndemnizații de la 1 ianuarie 1940, dacă nu au fost plătite, și să restituie reținerile făcute pentru pensii, împrumuturi și asigurări sociale [39]. În raport cu cererile de material rulant absolut exagerate ale sovieticilor, dacă le raportăm la ceea ce exista real pe teren, delegații guvernului român în comisia de la Odessa au reușit să păstreze pentru țară : 6 locomotive, 183 vagoane clasă și 2.043 vagoane marfă [40]. România a fost constrînsă să accepte acest jaf în schimbul promisiunii (care s-a dovedit mincinoasă) că, îndată ce se vor termina de predat locomotivele și vagoanele, se va înapoia materialul militar și se vor accelera repatrierile celor reținuți în mod abuziv de autoritățile sovietice, în teritoriile răpite. Și de această dată s-a răspuns cu aceeași rea credință și lipsă de loialitate față de România forțată prin natura împrejurărilor să accepte jocul politic al compromisurilor.

Sovieticii au găsit de cuviință că era momentul să pluseze în privința cererilor. Astfel la 3 august, adică la trei zile după semnarea convenției privind restituirea materialului rulant, au informat guvernul român prin delegații săi de la Odessa, cu adresa nr. 169, „că satisfacerea cererilor românești mai depind de repararea stricăciunilor provocate de trupele române cu prilejul retragerii și de restituirea vaselor și materialelor luate din porturile basarabene" [41]. S-a mai găsit încă o cale de a continua jaful asupra statului român. Nu au fost suficiente „capturile", mai trebuiau „plătite" bunuri, proprietate a statului român.

Întrucît și la acest capitol pretențiile sovietice erau exagerate, Marele Stat Major român a ordonat înființarea unei Comisii Tehnice pentru Cercetarea Reclamațiilor Sovietice din Basarabia și Bucovina de nord, care să funcționeze sub directa îndrumare a reprezentantului român la Odessa, generalul de divizie Aldea, și să cerceteze reclamațiile sovietice cu privire la „pagubele" produse de armata și administrația română în retragere [42]. Această comisie și-a desfășurat activitatea în condiții deosebit de grele, deoarece în majoritatea cazurilor reclamate nu se mai găseau actele pentru a se evalua așa-zisele pagube sau, atunci cînd acestea existau, erau dosite, pretextînd că au fost evacuate. Nici cercetarea la fața locului a acestor reclamații n-au condus la rezultate juste, din cauza lipsei de bună credință a unor martori. Cînd se întîmpla ca mărturiile să fie în favoarea românilor, ca în cazul țăranilor din satul Chiperceni, cei care au depus mărturie au fost deportați sub diferite pretexte [43]. Prețurile la care erau evaluate așa-zisele pagube erau de 5-6 ori mai mari decît în realitate [44].

Comisia Tehnică a analizat pretențiile sovietice de despăgubire și le-a prezentat părții române în Comisia de la Odessa pe patru categorii :

a) O primă categorie din așa-zisele despăgubiri au fost acelea asupra cărora n-au existat litigii și s-a căzut de acord de către comisie ca guvernul român să le plătească. Valoarea totală a acestora se ridica la suma de 2.509.590 lei [45].

b) „Despăgubiri" pe care în principiu comisia le-a recunoscut, însă n-a fost de acord cu evaluările făcute de sovietici, atît din punct de vedere cantitativ cît și valoric. În această grupare intrau o serie de bunuri materiale retrase de români, însă acestea făceau parte din dotarea întreprinderilor aduse din vechiul regat, cum ar fi unele materiale militare sau chiar bunuri care nici n-au fost evacuate de armata sau administrația românească ; suma pretinsă de sovietici se ridica la 389.744.024 lei, însă după aprecierea specialiștilor români aceasta nu putea să depășească 46.002.553 lei [46] ;

c) Despăgubiri pentru pagubele produse de bandele de minoritari răsculați pe timpul evacuării armatei și administrației românești, puse pe seama administrației (distrugerea liniilor telefonice și telegrafice, a unor clădiri publice și particulare etc.). Spre exemplu, pentru stricăciunile pricinuite de evrei hotelului din stațiunea Vâlcov, sovietul local cerea suma de 24.128.000 lei, în timp ce valoarea întregului inventar, terenul, împrejurimile, amenajările erau de 21.759.565 lei. Suma totală pretinsă pentru acestea se ridica la 253.759.944 lei [47] ;

d) Alte despăgubiri în valoare totală de 306.152.633,50 lei, asupra cărora comisia a refuzat să se pronunțe, depășindu-i competența [48]

Această comisie condusă de generalul D. Carlaonț aprecia că suma 644.339.958 lei, pretinsă de sovietici cu titlu de „despăgubire pentru daunele produse de armata și administrația română în retragere din provinciile cedate“, a fost cu totul exagerată și abia dacă se ridica la 48.512.143 lei [49].

La numai trei zile după ce s-a semnat convenția privind predarea materialului de căi ferate către U.R.S.S., reprezentanții acesteia în comisia de la Odessa au adus în discuție alte cereri. Prin adresa nr. 169 din 3 august, generalul Kozlov îl înștiința pe omologul său român, generalul Aldea, că repatrierea refugiaților și restituirea materialului militar se va face dacă, în afară de executarea Convenției C.F. și de repararea deteriorărilor provocate de trupele române cu prilejul evacuării, se vor „restitui repede vasele și materialul portuar, luate din porturile basarabene“ [50].

Privind restituirea vaselor și materialului portuar „luate din porturile basarabene“, pretențiile sovietice au fost la fel de exagerate, cel puțin din 2 motive : în primul rînd, față de mijloacele real existente în porturile menționate, — 4 vase de pasageri, 1 remorcher și 1 șlep pentru transport marfă [51], — se solicita predarea a 9 vase de pasageri, 3 remorchere, 12 șlepuri, 2 bărci cu motor și 10 fără motor [52] ; în al doilea rînd, aceste cereri nu aveau ca suport nici un fel de documentație. Se cerea, de exemplu, vasul de pasageri „Bistrița“, menționat ca făcînd parte din vasele ce deserveau porturile basarabene, cînd în realitate acesta aparținea de portul Giurgiu. Pînă la tragicile zile ale evacuării, cînd a făcut o cursă cu refugiați în operațiunile de evacuare, vasul „Bistrița“ nu a atins niciodată porturile basarabene [53].

Față de această situație, guvernul de la București a propus să se constituie o comisie mixtă fluvială. Părțile au căzut de acord, și în ziua de 17 august comisia și-a început activitatea înregistrînd la fața locului materialul portuar fix și plutitor existent în porturile Reni, Ismail, Chilia și Vâlcov pînă la data de 27 iunie 1940, precum și eventualele mișcări de materiale din porturile respective, după această dată.

Era stipulat ca pînă la 24 august comisia fluvială să întocmească un proces verbal, care să fie prezentat, la 26 august, Comisiei centrale de la Odessa.

Delegații sovietici n-au mai așteptat raportul comisiei fluviale de la Reni, și, la 18 august, pentru a mări presiunile, au pretins guvernului român extinderea negocierilor la rîul Prut, pe care, în concepția lor, au existat mijloace de navigație. În ședința din 21 august, [54] a fost adusă în discuție problema flotei comerciale de Dunăre, care a aparținut Rusiei țariste pînă la 1918, introducîndu-se, pe această cale, o nouă pretenție. Nu s-a adus în discuție,

așa cum ar fi fost normal, acea parte a flotei comerciale românești care a fost evacuată în perioada primului război mondial în porturile Odessa-Nicolaev, și care n-a mai fost restituită statului român niciodată, și nici tezaurul României reținut la Moscova fără vreun temei legal.

În aceste condiții dificile de negociere, reprezentanții guvernului român la Odessa au adus în discuție materialul navigant rămas în apele teritoriale sovietice. Ei au cerut să se restituie României șlepul N.F.R. nr. 504, rămas neevacuat, la Cetatea Albă, din pricina unei furtuni pe mare, și care a fost văzut, la 5 august, în portul Chilia Nouă, înmatriculat ilegal sub pavilion sovietic; șalupa nr. 781 și bacul nr. 981 folosite la transportarea unor pasageri în teritoriile ocupate, și care au fost sechestrate ilegal în portul Ismail [55].

Într-un memoriu adresat Uniunii Sovietice în ziua de 2 septembrie, guvernul român menționa: „Deși, la punctul 4 din nota Molotov nu se făcea nici măcar aluzie la mijloacele de comunicație pe apă, ele fiind puse în discuție mai tîrziu de guvernul sovietic, prin analogie cu mijloacele de transport pe uscat, guvernul român înțelege să restituie tot inventarul public al porturilor dunărene ale Basarabiei care s-a evacuat de autoritățile române, astfel cum figurează în actele oficiale ale porturilor" [56]. În același timp cerea reprezentanților Moscovei să țină cont de faptul că vasele menționate, în afara celor existente în inventarul acestor porturi, erau proprietate particulară și aparțineau de portul Giurgiu [57]. Se atrăgea cu acest prilej atenția că „guvernul român își face un punct de onoare în a respecta semnătura și obligațiile ce s-au luat, și că procedeul adoptat de guvernul sovietic, asemănător aceluia ce se aplică unui individ de rea credință, este jignitor și nedrept"[58]. La întrebarea pusă delegaților sovietici dacă pretențiile Moscovei au luat sfîrșit, s-a răspuns că ei nu mai au nimic, „dar poate guvernul să mai aibă ceva" [59]. Se lasă astfel o nouă portiță pentru pretențiile viitoare.

Cu toate aceste vexațiuni, pînă la 2 septembrie 1940, guvernul român își îndeplinise aproape în totalitate obligațiile rezultate din convenția feroviară. S-au predat 104 locomotive, 197 vagoane clasă, 2.624 vagoane marfă și 11 automotoare, rămînînd ca pînă la 4 septembrie, cînd operațiunea s-a încheiat, să se mai predea 11 locomotive, 3 vagoane clasă, 72 vagoane marfă și 4 automotoare [60].

În schimb guvernul sovietic nu-și onorase nici una din promisiunile făcute. Față de această situație, guvernul român adresa reprezentanților guvernului sovietic în Comisia de la Odessa următoarele cereri [61]:

1. să se repatrieze cît mai grabnic cetățenii români din teritoriile răpite, ținîndu-se seama de tabelele înaintate oficial ;

2. să se înceapă, în cel mai scurt timp, predarea armamentului, muniției, harnașamentului, echipamentului, trăsurilor și tuturor materialelor și depozitelor armatei;

3. să se răspundă la intervenția cu nr. 294 privind averea ministerelor și arhivelor;

4. să se predea vasele sechestrate în porturile basarabene;

5. să se acorde despăgubiri ofițerilor și subofițerilor care au pierdut bagaje, îmbrăcăminte, cai, harnașamentul sau automobile din cauza armatei sovietice;

6. să se găsească modalitatea practică prin care ofițerii și subofițerii să-și poată ridica mobilierul și să-și lichideze averile;

7. să se accelereze și să se întocmească lichidarea averilor imobiliare, și să se dea ordin categoric armatei să permită tuturor repatriaților să ducă cu ei banii, valorile și obiectele personale ce le aparțin;

8. să se permită instituțiilor și ministerelor să-și procure actele pentru aranjarea gestiunilor și situației juridice și sociale a supușilor români;

9. să se ia măsuri pentru încetarea agresiunii și acțiunilor dușmănoase care provoacă incidente din partea trupelor sovietice și să se elibereze ofițerii și trupa capturată.

În răspunsul la acest memoriu, partea sovietică preciza că „nota lui Molotov nu exclude chestiuni noi“ [62], deci guvernul român era pus în gardă asupra unor posibile pretenții. Acestea vor avea ca bază juridică tot bunul plac, de vreme ce se afirma în modul cel mai clar că normele internaționale, pe care le invocau în tratative delegații români, erau „depășite“. Se reproșa astfel guvernului român că nu înțelege că „atunci cînd se cedează un teritoriu, se cedează și tot ceea ce face baza economică a lui și că vasele urmează a avea aceeași soartă ca și materialul rulant“ [63], și de asemenea faptul că cererile de vase fluviale și material plutitor au fost „moderate“ ?!

Cererile formulate de guvernul român, în afara celor legate de recuperarea materialului militar și repatrierea cetățenilor români sechestrați în diferite localități din provinciile răpite, nici măcar n-au fost luate în discuție. De altfel, nu ni s-a înapoiat nimic din materialul confiscat, pînă în momentul în care sovieticii au considerat că au obținut de la statul român tot ce și-au propus. Primele transporturi de armament și materiale militare au început să sosească în țară prin Ungheni și Bahrinești, după data de 20 septembrie 1940 [64]. România terminase, la acea dată, de predat către U.R.S.S. tot materialul de cale ferată cerut și a satisfăcut și alte pretenții [65], în schimb aceasta nu înapoiase pînă la 15 noiembrie decît următoarele materiale [66]: 1. armament — 51.644 puști, 130

mitraliere, 1.080 puști mitralieră, 4.648 revolvere, 25 aruncătoare de 81,4 mm, 4 tunuri „Breda", 38 tunuri „Bofors", 15 tunuri de 53 mm, 100 tunuri de 75 mm, 11 obuziere de 100 mm ; 2. muniții — 16.223.524 cartușe pușcă și pușcă mitralieră, 46.929 cartușe revolver, 20.878 grenade cu 40.576 focoase, 20.205 lovituri „Brandt", 3.117 lovituri „Breda", 11.241 lovituri „Bofors", 3.060 lovituri tun 53 mm, 56.056 lovituri tun 75 mm, 11.364 lovituri tun 76 mm, 10.095 lovituri obuzier 100 mm.

De remarcat faptul că armamentul predat a fost descompletat și într-o stare de întreținere mai mult decît jalnică. De la puști și piesele de artilerie lipseau încărcătoarele și în special aparatele de ochire. Mai mult de jumătate din materialul de artilerie și infanterie a necesitat reparații capitale, cu toate că statul român a plătit sovieticilor o sumă enormă — 6.000.000 lei — pentru „păstrarea, îngrijirea și depozitarea acestuia" [67].

Sovieticii au continuat să înapoieze o parte din armament și tehnica de luptă, pînă la data desființării unilaterale a Comisiei de la Odessa, cînd s-au considerat eliberați de obligația de a restitui întreaga cantitate de material militar, așa cum prevedea Convenția încheiată în acest sens. Ministerul Apărării Naționale din România a apreciat, în toamna anului 1940, că valoarea armamentului ce nu a mai fost restituit de Uniunea Sovietică se ridica la circa 250.000.000 lei [68]. La toate acestea se mai adaugă faptul că echipamentul restituit (aproape în totalitate) era complet deteriorat. El se compunea din bocanci reformați, efecte de echipament în proporție de 50% neîntrebuințabile, cazarmament (pături, cearceafuri) în proporție de 75% neîntrebuințabile [69]. Toate acestea întregeau imaginea reală asupra pierderilor suferite de armata română în timpul evacuării provinciilor anexate de U.R.S.S.

După 3 iulie ora 12.00, dată la care U.R.S.S. a închis granița cu țara noastră, a început deposedarea de bunuri a tuturor celor care au părăsit Basarabia și nordul Bucovinei, sau care solicitau să se repatrieze. Au fost întrebuințate toate mijloacele posibile, începînd cu înșelătoria, abuzul, confiscarea banilor și a valorilor la punctele de trecere a frontierei în România și terminînd cu arestarea și deportarea.

O evaluare exactă a pagubelor produse statului român și avutului particular al românilor este greu de făcut, neavînd date din surse sovietice. Dacă luăm în calcul că s-au repatriat aproximativ 13.750 de persoane și că acestea n-aveau dreptul să treacă în România decît cu maximum 2.000 lei și un bagaj ce nu putea depăși 50 kg [70], restul fiindu-le confiscat, rezultă că numai aici au fost pierderi de ordinul a sute de milioane de lei. Într-o singură zi, de la 51 de persoane care se repatriau prin punctul de frontieră Bahrinești, sovieticii au confiscat 4.957.200 lei, 3.700 ruble, un număr

însemnat de obiecte din aur, pietre prețioase și îmbrăcăminte [71]. Aceste acțiuni contraveneau nu numai celor mai elementare drepturi umanitare, ci și propriilor angajamente luate de guvernul sovietic prin reprezentanții lui la Odessa, care au comunicat în scris guvernului român că „toate persoanele care se reîntorc în România au dreptul să ia cu sine banii ce le aparțin, valorile și lucrurile personale, conform normelor stabilite și care au fost aduse anterior la cunoștință“ [72].

Guvernul român a intervenit, prin Comisia de la Odessa, în repetate rînduri, pentru stoparea acestor abuzuri. S-a propus un proiect de Convenție care să reglementeze repatrierea cetățenilor români, dar a fost refuzat de guvernul sovietic. Reprezentanții guvernului român la Odessa aduceau ca argument, în sprijinul unui tratament de bunăvoință față de refugiații români, modul cum au fost soluționate aceste probleme în cazul țărilor baltice. Populația care a părăsit acele teritorii a avut un termen incomparabil mai lung pentru a-și lichida averile, iar, în cazul în care nu s-a obținut un preț corespunzător, statul căruia îi rămîneau proprietățile plătea o despăgubire echitabilă.

Se cerea ca autoritățile vamale și grănicerești sovietice să se comporte cel puțin așa cum se comportau organele similare românești cu cei care se deplasau în teritoriile cedate. Pînă la 9 octombrie 1940, autoritățile române au reținut de la 165.000 expatriați bani și obiecte în valoare de 3.334.380 lei, pe cînd sovieticii au reținut de 22 ori mai mult de la numai 403 persoane [73], cum rezultă din tabelul de mai jos, înaintat Comisiei de la Odessa, pe 26 octombrie 1940, o dată cu protestul față de acest tratament aplicat refugiaților [74].

Punctul de trecere	Suma reținută în numerar (lei)	Valoarea obiectelor reținute (lei)	Total (lei)
Ungheni	34.095.496	7.068.205	41.163.701
Dornești-Bahrinești	16.434.930	1.940.512	18.375.442
Reni	2.434.364	3.877.950	6.312.314
Sume reținute de autoritățile sovietice	1.368.503		
TOTAL	54.337.293	12.886.667	67.219.960

O primă evaluare a dimensiunii jafului făcut pe seama statului român prin răpirea Basarabiei, nordului Bucovinei și a teritoriului Herța a fost făcută în toamna anului 1942 din ordinul mareșalului Ion Antonescu, prin analiza rapoartelor privind pierderile în provinciile răpite, întocmite de instituții și ministere încă din toamna anului 1940 [75]. Potrivit datelor prezentate Consiliului de miniștri în luna octombrie 1942 de către Direcțiunea Inventarului Avuțiilor Publice, valoarea avuției publice acaparate de sovietici a fost de 157.120.000.000 lei, la nivelul prețurilor practicate în economia națională în vara anului 1942 [76]. Valoarea totală a pierderilor este greu de evaluat, datorită faptului că n-a fost posibilă cunoașterea mărimii capitalurilor firmelor particulare existente în aceste teritorii în momentul răpirii lor [77]. Potrivit legislației românești din perioada interbelică, comercianții sau alți agenți economici individuali nu erau obligați să-și declare capitalul în momentul înregistrării firmelor. Nu se cunoaște în mod exact care a fost mărimea averilor aparținînd bisericilor, mănăstirilor și comunelor, deoarece inventarierea imobilelor și a altor bunuri aparținînd acestor instituții, începută la sfîrșitul anului 1939, nu se terminase în momentul ocupării acestor teritorii de către U.R.S.S.

În Basarabia, valoarea bunurilor instituțiilor publice și mănăstirilor rămase în momentul cedării s-a ridicat la suma de 125.400.000.000 lei [78]. La acestea se adaugă pagubele produse în sectorul agricol de aproximativ 161.000.000.000 lei [79]. Mari cantități de produse agricole sau animaliere au luat drumul Moscovei sau al altor mari orașe din interiorul U.R.S.S., astfel că în multe din satele basarabene s-a ajuns la o situație dramatică : țăranii au rămas fără vitele necesare lucrului sau hranei lor zilnice [80].

În domeniul industriei, comerțului și băncilor, pagubele au fost mult mai mari. S-a pierdut un capital investit de 2,5 miliarde lei și o producție anuală de 4,1 miliarde lei [81]. Însă, așa cum sublinia și reputatul economist Virgil Madgearu în lucrarea sa „Evoluția Economiei Românești după războiul mondial", aceste valori s-au ridicat la suma de 26.400 miliarde lei [82], potrivit cursului leului în anul 1942.

Pentru nordul Bucovinei [83], valoarea avuției publice, pierdută în vara anului 1940 s-a ridicat, potrivit acelorași estimări, la suma de 31.720.000.000 lei. La această sumă, ca și în cazul Basarabiei,

trebuiesc incluse și pagubele produse în sectorul agricol de aproximativ 5.578 milioane lei [84], din care 168 milioane lei reprezenta valoarea șeptelului capturat de sovietici și 2.276 milioane lei însumînd valoarea capitalului industrial, bancar și comercial. De remarcat faptul că din această sumă aproximativ 276 milioane lei reprezenta, conform bilanțurilor încheiate la 31 martie 1940, valoarea capitalului social al instituțiilor de credit privat din Bucovina de nord.

Pierderile au fost imense, dacă avem în vedere potențialul economic al țării și ponderea provinciilor răpite în economia românească. Un destin implacabil își urma cursul și românii au trebuit să înfrunte încă o dată nedreptatea istoriei.

NOTE

1. Cf. „Anuarul statistic al României", 1940, p. 30—32 ; *Pactul Molotov-Ribbentrop*, p. 93.
2. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91/1940, 186—188 (telegrama nr. 635, de la Moscova, 27 iunie, ora 247, semnată Davidescu).
3. *Pactul Molotov-Ribbentrop* ..., p. 60.
4. Ibidem, p. 61.
5. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.502, c. 33—34.
6. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 118/1940, f. 188—189.
7. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 343.
8. Ibidem, rola P.II. 1.1552, c. 284—285.
9. Ibidem, fond 5417, dosar 941, f. 140.
10. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99/1940, f. 149.
11. Arh. MAp.N., fond Microfilme, P.II. 2.1646, c. 52.
12. *Pactul Molotov-Ribbentrop* ..., p. 27—28.
13. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II.1.552, c. 157.
14. Ibidem, rola P.II.2.1446, c. 57.
15. Ibidem, c. 70.
16. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 118/1940, f. 26.
17. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.1552, c. 701—703.
18. Ibidem, c. 279.
19. Ibidem, c. 136.
20. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 117/1940, f. 196.
21. Ibidem, f. 198.
22. Ibidem, f. 250—277.
23. Vezi pe larg *Pactul Molotov-Ribbentrop* ..., p. 47—49.
24. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 91/1940, f. 218.
25. Arh. M.Ap.N., fond 950, dosar 706, f. 467.
26. Grigore Gafencu, *op. cit., loc. cit.*, p. 350—359.
27. Arh. M.Ap.N., fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 3.
28. Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 350.
29. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, P.II. 1.1552, c. 174—179.
30. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 4.

31. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.79, c. 626.
32. Ibidem, c. 609.
33. Ibidem, c. 605.
34. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 7.
* Vezi pe larg *Pactul Molotov-Ribbentrop...*, p. 44—50.
35. Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 351.
36. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99/1940, f. 515.
37. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 571.
38. Ibidem, rola P.II. 1.79, c. 631.
39. Ibidem.
40. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 123/1940, f. 17.
41. Ibidem, dosar 99/1940, f. 151.
42. Ibidem, f. 302.
43. Ibidem.
44. Arh. M.Ap.N., fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 8.
45. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99/1940, f. 303.
46. Ibidem.
47. Ibidem, f. 306.
48. Ibidem.
49. Ibidem.
50. Ibidem, f. 159.
51. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 1.79, c. 692—694.
52. Ibidem, c. 694.
53. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 9.
54. Ibidem, f. 8.
55. Ibidem, f. 9.
56. Ibidem, fond Microfilme, rola P.II. 1.537, c. 573.
57. Ibidem, c. 595.
58. Ibidem.
59. Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar 249, f. 10.
60. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 99, f. 151.
61. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, P.II. 1.537, c. 570.
62. Ibidem, rola P.II. 1.79 c. 598.
63. Ibidem.
64. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M. Cabinet Ion Antonescu, dosar 84/1940, f. 16.
65. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, P.II. 1.537, c. 583.
66. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 55/1940, f. 7.
67. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 118/1940, f. 314.
68. Ibidem, dosar 123, f. 276.
69. Ibidem, f. 373.
70. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, Serv. Personal, dosar 486/1940, f. 99.
71. Ibidem, f. 95—97.
72. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 118/1940, f. 47.

73. Ibidem, dosar 99/1940, f. 153.
74. Ibidem, dosar 118/1940, f. 57.
75. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., dosar 134/1941, 1943, f. 80.
76. Ibidem, f. 10—12.
77. Ibidem, f. 47.
78. Ibidem, f. 10.
79. Ibidem, f. 24.
80. Ibidem, f. 25.
81. Ibidem, f. 25.
82. Ibidem.
83. Ibidem.
84. Ibidem, f. 26.

CAPITOLUL 6

REGIMUL SOVIETIC DE OCUPAȚIE ÎN BASARABIA ȘI BUCOVINA DE NORD (28 iunie 1940 – 22 iunie 1941)

Una din consecințele cele mai dramatice ale anexării prin forță a Basarabiei și Bucovinei de nord a fost instaurarea regimului de ocupație în aceste provincii. Ioan Pelivan — unul dintre marii artizani ai Unirii Basarabiei cu România și membru în Sfatul Țării ce-a înfăptuit această operă — cu probitatea omului care a cunoscut foarte bine despotismul țarist, caracteriza prin comparație noul regim ca fiind mai sălbatic decît acesta : „Istoria omenirii nu a cunoscut un regim mai sălbatic și mai diabolic decît regimul sovietelor. Attila, Gingishan, Tamerlan, Timur și alți conducători ai hoardelor tătaro-mongole, au rămas față de fiara monstruoasă apocaliptică care este Stalin, niște simpli huligani" [1].

Impunerea regimului de ocupație, străin românilor prin tot ce avea el mai monstruos, s-a făcut cu aceeași brutalitate cu care s-a produs invadarea acestor teritorii. Este cunoscut că trecerile de la un regim politic la altul sînt dificil de realizat ; există suficiente exemple în istoria universală în acest sens. Pînă și regimul țarist, de esență feudalo-absolutist, a fost nevoit să accepte Basarabiei, din 1812 pînă în 1828, legiuirile ei vechi, pentru ca aceasta să se poată adapta noilor condiții de viață și realităților imperiale. Prin teroare, atrocități, torturi, închisoare, deportări și asasinate [2], sovieticii au reușit un trist record, condamnat de istorie. În doar cîteva luni au schimbat ordinea politică și instituțiile de bază ale statului român, natura proprietății și organizarea economică, au distrus sistemul de norme și valori pe care era alcătuită societatea românească tradițională.

Deși regimul de ocupație sovietic a durat pînă în iunie 1941, prin trăsăturile distincte ce le-a avut în timp, acesta poate fi împărțit în trei perioade. Prima perioadă cuprinde timpul scurs între evacuarea Basarabiei de trupele române și trei zile după ocuparea ei de trupele sovietice. Aceasta este caracterizată prin actele de samavolnicie și banditism comise de diferite bande de minoritari instigate de agitatorii comuniști trimiși înaintea trupelor sovietice [3] pentru a răscula populația minoritară. Agenții infiltrați de

soviete cu mult timp înainte în Basarabia aveau sediul într-un imobil aflat la intersecția străzilor Alexandru cel Bun și Armenească și erau dirijați de „vestita Rosenberg cu părul roșu ca flacăra“, de Bubiș, Klinicikov și Moraru [4]. Aceste bande intitulate „patrule a autoapărării civile“, formate, în principal, din cîte 3 oameni, au terorizat în primele zile populația românească și au deținut practic controlul asupra zonelor din care se retrăgeau armata și administrația română.

A doua perioadă ține în timp pînă la sfîrșitul lunii august și începutul lui septembrie și se caracterizează prin preluarea administrației civile și militare de către autoritățile sovietice cu funcționari aduși din U.R.S.S., încetarea atribuțiilor ce și le asumaseră așa-zisele „comitete de autoapărare“ și preluarea tuturor acțiunilor teroriste, în mod oficial, de către poliția secretă — N.K.V.D.[5]. Au fost arestate toate persoanele socotite suspecte din punctul de vedere al sentimentelor față de noul regim. Erau vizați foștii oameni politici, în special cei din Sfatul Țării care au votat unirea Basarabiei cu România, foști ofițeri din armata țaristă și albă, funcționari ai statului român, bogătași indiferent de naționalitate și religie. Astfel, după informațiile ce le dețineau pînă la 18 iulie 1940 serviciile române de informații, au fost arestați de N.K.V.D. un număr de 5 foști deputați în Sfatul Țării, 1 fost senator, 2 foști ofițeri în Armata Albă și numeroși funcționari civili și militari [6]. Aceștia au fost închiși în Chișinău și apoi transferați la Tiraspol, deoarece în capitala Basarabiei nu mai era spațiu. Au fost transformate în pușcării pînă și clădirile Seminarului și Facultății de Teologie din Chișinău [7]. Consemnăm pentru istorie atitudinea dîrză și plină de demnitate pe care au avut-o foștii membri ai Sfatului Țării — moș Ion Codreanu, Catelli, Leanca, Secară și alții — care, în ciuda tuturor presiunilor și chinurilor la care au fost supuși, au declarat că au votat unirea, fiindcă așa le-au dictat conștiința și convingerile [8]. Toți aceștia erau acuzați de trădare, înstrăinare de teritoriu rusesc și acțiuni contrarevoluționare. Prin declarații luate cu forța și constrîngere, sovieticii voiau să adune „material“ prin care să demonstreze că unirea votată de Sfatul Țării a fost opera unor oameni „plătiți“ de guvernul român, pe care ulterior i-a împroprietărit, și că în nici un caz ei n-au fost împuterniciții populației basarabene. Toate aceste „declarații“ urmau să constituie o așa-numită CARTA ROȘIE, care să arate pe bază de „documente“ modul în care a fost „acaparată“ Basarabia de către români [9]. Autoritățile românești au făcut mai multe intervenții pe lîngă guvernul de la Moscova, pentru a se pune capăt acestor acte ilegale și în flagrantă contradicție cu normele internaționale privind tratamentul la care puteau fi supuși cetățenii străini pe teritoriul acestei țări. Ministrul român la Moscova in-

forma, la 14 aprilie 1941, Bucureştiul că autorităţile sovietice n-au dat răspuns la nici una din repetatele cereri de eliberare a foştilor deputaţi din Sfatul Ţării [10]. Sovieticii condiţionau aceste eliberări de schimbarea lor cu un lot de 246 persoane [11] aflate în închisorile româneşti, condamnate pentru spionaj, trădare şi activitate comunistă. Pînă la urmă s-a ajuns la un compromis ; generalul Ion Antonescu a acceptat să se facă un schimb de deţinuţi politici între România şi U.R.S.S. [12]. Pentru eliberarea acestor eroi ai neamului a fost predat sovietelor un lot de comunişti printre care se aflau Ana Pauker, Emil Bodnăraş şi Liuba Chişinevschi.

Faptul că N.K.V.D.-ul a fost atît de „eficient" într-un timp relativ scurt demonstrează că acesta avea adunate materialele de acuzare dinainte de ocupaţie şi întocmite listele cu adresele celor ce urmau să fie arestaţi. Arestările se făceau noaptea, între orele 1 şi 3, pentru ca efectul moral să fie cît mai mare, să intimideze populaţia. Din cauza terorii exercitate de N.K.V.D., sinuciderile, în rîndul celor chemaţi pentru cercetări, erau frecvente [13]. Nu se cunosc datele exacte ale celor arestaţi, ucişi sau care şi-au pus singuri capăt zilelor din cauza terorii N.K.V.D.-ului, atît timp cît nu avem acces la arhivele acestei instituţii. Pentru ilustrare vom face apel la informaţiile pe care le deţinea S.S.I.-ul în acea perioadă. Pînă la 12 iulie 1940, se cunoştea că numai în Chişinău următorii români n-au mai putut suporta această teroare şi au recurs la soluţia extremă, sinuciderea : profesorul Ouatu, fost director al liceului „Mihai Eminescu", inginerul agronom Bivol, funcţionar la primăria oraşului şi Dumitru Remenco, redactor la ziarul „Timpul" [14].

Paralel cu această teroare declanşată împotriva vîrfurilor societăţii româneşti, autorităţile sovietice de ocupaţie încercau printr-o propagandă ieftină să convingă majoritatea populaţiei din Basarabia şi nordul Bucovinei de „binefacerile şi superioritatea" regimului sovietic. Aceasta este şi explicaţia unei concluzii oarecum surprinzătoare pe care o trage inspectorul de poliţie Constantin Maimuca într-un referat adresat superiorilor săi cu privire la declaraţiile făcute de unii refugiaţi din teritoriile răpite de U.R.S.S., ajunşi în ţară în lunile iulie-august. „Cînd primele trupe sovietice au intrat în Basarabia şi Bucovina — se menţiona în acest referat —, populaţia românească se aştepta ca armata — în continuarea ororilor săvîrşite de populaţia civilă comunistă instigată de comisarii politici — să se dedea la acte de agresiune sălbatică, că tineretul comunist crescut fără credinţă în Dumnezeu va măcelări pe credincioşii creştini şi că setoşi de sînge nu se vor opri pînă cînd nu vor termina opera lor nimicitoare. Nimic din toate acestea nu s-a întîmplat. Groaza populaţiei, terorizată pînă atunci de bandele

evreo-comuniste, s-a transformat într-o uimire sfioasă. Foarte calmi, soldații ruși au ocupat instituțiile de stat și localurile publice, purtîndu-se politicos cu populația"[15]. A fost folosită întreaga gamă a arsenalului propagandistic stalinist, dezinformarea și intoxicarea conștiințelor cu lozinci lipsite de orice suport material, fiind metode ce se găseau la mare cinste în aparatul de partid sovietic. Mai întîi, în toate orașele și localitățile basarabene și din nordul Bucovinei, oamenii au fost obligați să participe la mitinguri și parăzi militare în cinstea „eliberatorilor". Astfel de spectacole s-au organizat la Bălți și Tighina pe 1 și 2 iulie, deci înainte de expirarea termenului de evacuare a administrației românești. La acestea au vorbit și au adus mulțumiri „marelui conducător, părintelui Stalin" lucrătoarea Melnicenko de la căile ferate, învățătorii Bizicol, Bazarov, Bâcicov[16] și alții. Un „mare miting" s-a desfășurat la Cetatea Albă pe 4 iulie. Adunarea a fost „onorată" de prezența pietrarului Șabin, participant la răscoala-diversiune împotriva statului român de la Tătar Bunar[17]. O „grandioasă" paradă militară a fost organizată în Capitala Basarabiei, pe data de 6 iulie, cu participarea unor impresionante forțe armate. Dincolo de aspectul festiv aceasta trebuia să aibă și un rol de intimidare și inhibare a rezistenței românești împotriva ocupantului.

După cum declara un refugiat, „aspectul orașului Chișinău era schimbat cu totul. Monumentul regelui Ferdinand — pe care evreii scriseseră cu cîteva zile în urmă lozinci profanatoare a fost învelit de sus și pînă jos cu roșu și «împodobit» cu portretul tovarășului Stalin. Pe coloanele clopotniței de la Catedrală în fața străzii Alexandru cel Bun s-au pus plancarde roșii cu portretele uriașe ale lui Stalin și Molotov. S-a dat ordin ca la casele tuturor locuitorilor să fîlfîie drapele roșii, iar lumea să aibă la piept panglici ori flori roșii"[18]. Erau de față la această festivitate, în tribuna oficială, N. S. Hrușciov, comisarul Mehlis și mareșalul Timoșenko, cel ce a condus direct operațiunile de ocupare a acestor teritorii. Mai erau prezenți și „reprezentanții" populației basarabene : fratele mareșalului Timoșenko, un țăran analfabet din satul Furmanovka, județul Cetatea Albă, Crilov, primarul Chișinăului, Sviridov, reprezentantul tineretului și alții. Cordoanele de onoare ce străjuiau la o distanță de 5—8 metri unul de altul, de o parte și de alta a străzii Alexandru cel Bun pe care s-a desfășurat parada militară comandată de generalul Bodin[19], erau formate din trupe ale poliției secrete N.K.V.D. și trupe „S.S."[20]. Aproximativ un batalion aparținînd trupelor „S.S." se afla în Basarabia pentru a asigura protecția etnicilor germani și care, în baza protocolului adițional secret al pactului Ribbentrop-Molotov, trebuia să fie evacuată în Germania[21] pentru a nu cădea sub ocupație sovietică. Aceasta era poate expresia cea mai elocventă a faptului că Basarabia și Buco-

vina de nord au căzut jertfă unei prietenii nefaste, hitleristo-staliniste.

Opera de intoxicare a continuat apoi cu mai puţin fast, însă cu perseverenţă şi tenacitate. Satele şi oraşele basarabene au fost împînzite cu propagandişti şi agitatori, printre care mulţi veniţi din Moldova sovietică transnistreană [22], deoarece cunoşteau limba română. Se ţineau conferinţe în care vorbeau invariabil despre aceleaşi teme: „Constituţia stalinistă", „Partidul lui Lenin şi Stalin", „Politica naţională stalinistă" [23] şi altele. De cele mai multe ori aceste conferinţe erau însoţite sau urmate de caravanele cinematografice care prezentau filme gratuit, sub cerul liber, cu un pronunţat caracter politic şi propagandistic, cu tendinţe antiromâneşti şi antireligioase. Douăzeci de asemenea cinematografe prezentau în diferite localităţi, în luna iulie-decembrie, în special filmele: „Lenin în 1918" şi „Eliberarea Basarabiei şi Bucovinei de nord" [24].

A fost suprimată în această a doua perioadă orice posibilitate de informare liberă, s-a suspendat presa scrisă care nu era servită regimului de ocupaţie şi s-au confiscat aparatele de radio. În locul acestora au fost introduse centre de radioficare aflate sub strictul control al aparatului de partid şi al N.K.V.D.-ului. Asemenea centre au fost înfiinţate în: Chişinău, Soroca, Cahul, Ismail, Bolgrad, Cetatea Albă, Tighina [25].

Practic această perioadă se încheie odată cu finalizarea acţiunii de înfiinţare a organizaţiilor de partid în toate localităţile din teritoriul ocupat, cu înlocuirea aparatului administrativ de tranziţie şi cu sancţionarea unor importante legi, care priveau teritoriile anexate, de către guvernul central sau Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice. Unul din actele considerat „fundamental" de către guvernul sovietic a fost adoptarea „Legii cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti Unionale", la 2 august 1940, de Sovietul Suprem al U.R.S.S. Acest act era un monument de ipocrizie, fals şi ilegalitate, deoarece în preambulul legii se afirma: „Venind în întîmpinarea doleanţelor oamenilor muncii din Basarabia, ale oamenilor muncii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească privind reunirea populaţiei moldoveneşti din Basarabia cu populaţia moldovenească din R.A.S.S. Moldovenească" [26]. Faptele demonstrează că iniţiativa creării Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti nu era a populaţiei din cele două teritorii în discuţie, deoarece aceasta n-a făcut o asemenea cerere. Operaţia s-a pregătit şi efectuat în cel mai pur stil stalinist. Centrul a dictat conducerii R.A.S.S. Moldoveneşti şi Basarabiei cu ce anume să fie „rugat". Concludent în acest sens este faptul că organul de presă al Partidului Comunist bolşevic nu a fost la curent cu disputa şi arbitrajul făcut de Kremlin între conducerea moldovenească şi cea ucraineană privind teritoriile şi frontiera între cele două republici. Astfel, din data de 11 iulie cînd „Pravda" anunţă

printr-un articol de fond crearea noii republici unionale cu o suprafață de peste 50.000 km^2 și o populație de 3.700.000 [27], ceea ce reprezenta întreaga suprafață și populație a Basarabiei și a R.A.S.S.M., și pînă la data marcată de știrea că guvernul U.R.S.S. și C.C. al P.C (b) au hotărît să susțină „rugămintea" organelor celor două provincii și să convoace lucrările Sovietului Suprem, au avut loc nu mai puțin de trei propuneri și informări cu privire la stabilirea graniței dintre Ucraina și noua republică unională [28].

Despre aceste lucruri „Pravda" n-a știut și n-a suflat o vorbă ! Organul de presă al partidului a informat doar o dată cu intervenția în Sovietul Suprem a președintelui guvernului R.A.S.S. Moldovenești. Konstantinov, că noua republică nu va avea în compunerea sa Hotinul și sudul Basarabiei [29]. Cine ar putea crede că acest fapt a fost o doleanță a populației din teritoriile cotropite ?

Această lege a fost un fals și o ilegalitate, deoarece conducerea Basarabiei nu avea nici un sprijin din partea populației, fiind o conducere impusă, iar așa-zisa Delegație de 32 de persoane [30], „reprezentînd populația" din teritoriile în cauză, a fost admisă la lucrările Sovietului Suprem, după ce Konstantinov a propus ca o parte organică a Basarabiei să intre în componența Ucrainei. Iată ce declarau aceștia : „Trimițîndu-ne pe noi fericiții la Moscova, muncitorii din Basarabia ne-au rugat să vă transmitem că noi, toți ca unul, dorim doar atît : reunirea cît mai grabnică, frățească cu populația moldovenească. În numele poporului basarabean rugăm Sovietul Suprem să înființeze Republica Sovietică Socialistă Moldovenească" [31].

După adoptarea hotărîrii, delegația a trebuit să „mulțumească" din inimă „părintelui" Stalin. Asemenea spectacole de umilire a populației românești au fost organizate la Kiev, cînd la înapoiere din Capitala U.R.S.S. „delegația" de basarabeni a fost primită de Hrușciov, primul secretar al C.C. al P.C. (b) din Ucraina [32], și la Cetatea Albă, unde a avut loc o adunare a comuniștilor locali, cu care prilej Dobreanschi, unul din participanți a povestit cum au decurs lucrările Sesiunii a VII-a a Sovietului Suprem cu privire la formarea R.S.S. Moldovenești [33].

Au urmat decretele Prezidiului Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice privind naționalizarea băncilor, a întreprinderilor bancare și comerciale, transportului și a fondului funciar din Basarabia și nordul Bucovinei [34]. Aici s-a încheiat cea de-a doua etapă de trecere de la regimul de organizare politico-socială românească la cel totalitar stalinist.

Cea de a treia perioadă s-a sfîrșit prin izgonirea ocupanților din aceste teritorii în iulie 1941 și reinstaurarea suveranității române. În acest timp, regimul de dictatură în Basarabia și Bucovina de nord s-a manifestat în formele sale „clasice" în toate domeniile :

social-politic, economic și spiritual. Ca instrumente de realizare și impunere a unui asemenea regim, s-au folosit în continuare propaganda și teroarea.

Teritoriile răpite, o parte declarată republică unională în august 1940, altele intrate în componența Ucrainei, au fost *organizate administrativ* după modelul sovietic. Republica era formată din mai multe oblostii. Oblostia cuprindea de regulă mai multe județe, corespunzător în oarecare măsură ținutului din organizarea administrativă românească. Oblostia ca și republica erau conduse de un președinte și un comitet executiv. S-a păstrat județul ca o formă intermediară între oblostie și volostea, care grupa mai multe comune. Județul avea în fruntea sa un prim-secretar și un comitet de conducere, iar volostea avea un comisar [35].

În fruntea acestor organe de conducere au fost numiți în marea majoritate ruși aduși din interiorul Uniunii Sovietice sau minoritari [36]. La nivelul satelor și chiar în unele comune populația a primit dezlegare să-și aleagă singură conducerea și au pus în frunte preoții satelor, însă aceștia n-au fost „confirmați" de comitetele județene.

Prin numirea în fruntea organelor administrative a acelor persoane care erau și în conducerea organizațiilor sau organelor de partid de la nivelul cel mai mic pînă la nivelul republicii, întreaga administrație era în fapt sub controlul direct al partidului comunist. În nordul Bucovinei și celelalte teritorii intrate în componența Ucrainei, prin ucazul din 20 august 1940, guvernul Ucrainei a numit organele administrative. Cu foarte puține excepții sînt aceleași persoane pe care C.C. al P.C. (b) Ucrainean, cu sediul la Kiev, le-a confirmat pentru conducerea politică în aceste teritorii. Astfel, I.S. Grușetchi, primul secretar al partidului, și locțiitorul său I.S. Zeleniuc făceau parte din cei 12 membri ai comitetului executiv regional. La rîndul său O.L. Kolucov, președintele acestui comitet executiv regional — organul de administrație — este „confirmat" în comitetul de partid pentru regiunea Cernăuți [37].

R.S.S. Moldovenească era condusă de o „comisie guvernamentală creată de către Sovietul comisarilor Poporului în care au intrat : tov. Ilinschi înlocuitorul președintelui, tov. Săzîchin, comisarul poporului pentru trebile dinlăuntru (ministrul de interne), tov. Orlov șeful Cîrmuirii Republicane, tov. Soracian înlocuitorul Comisarului Poporului la gospodăria comunală a R.S.S. Moldovenești și tov. Melnic președintele sovietului orășenesc Chișinău" [38].

O dată cu înlocuirea legislației și documentelor de administrație românești cu cele rusești, au fost înlocuiți toți românii din conducerea locală sau centrală. Celor care încă n-au fost arestați li s-a recomandat să-și „caute altă muncă deoarece nu sînt în stare să aplice decît legile oligarhice românești" [39]. Românii n-au fost

înlăturați numai din conducerea administrativă, ci din cea economică, socială sau culturală. Mai mult chiar, cei ce au avut capitaluri mai mari sau mai mici și nu au deținut funcții publice nu mai erau primiți în nici un serviciu. Nu același lucru s-a întîmplat cu minoritarii [40], în ciuda faptului că în primele zile de după ocupare agitatorii comuniști declarau că treburile administrative vor fi conduse de moldoveni [41]. Nici un român nu era în conducerea depoului căilor ferate din Chișinău, care avea în frunte pe Iancu Leit Lot. Directoare a fabricii de tutun din același oraș a fost „promovată" o lucrătoare, T. Bulatova. De teatre și cinematografie răspundeau Freilihman și Podvoischi și erau administrate de un oarecare Bernstein [42]. Un fost mecanic, Bulatov, a devenit șeful Serviciului Apelor din Chișinău, Batișev, un fost condamnat la 16 ani închisoare pentru că a fost unul din conducătorii mișcării antiromânești de la Tatar Bunar, era numit șeful N.K.V.D.-ului pentru Capitala republicii [43] și exemplele ar putea continua.

Spre sfîrșitul anului 1940, Kremlinul, dîndu-și seama că starea de spirit a populației din teritoriile anexate este extrem de ostilă noului regim, a căutat o soluție de ieșire din impas. Aceasta a fost organizarea de alegeri în ianuarie 1941. Scopul declarat al alegerilor organizate în Basarabia și nordul Bucovinei a fost completarea Sovietului Suprem cu deputați din teritoriile anexate și alcătuirea Sovietelor în noile republici [44]. În realitate, alegerile au fost un mijloc de legitimizare a unei anexiuni teritoriale și un cadru propice de propagandă internă și externă în favoarea regimului stalinist. Se încerca să se demonstreze că U.R.S.S. este statul în care libertatea individului este garantată, respectată și asigurată pentru toți cetățenii. Prin urmare s-a declanșat o campanie propagandistică de mari proporții în aceste provincii. Au fost împrăștiați prin satele și comunele din regiunea Cernăuțului peste 13.600 de agenți propagandiști ai regimului bolșevico-stalinist și aproximativ 42.000 în regiunea Chișinăului pentru a convinge lumea de superioritatea noului regim [45]. Zeci de mii de discuri cu discursul rostit de Stalin la adunarea electorală din 11 decembrie 1937 au fost trimise pentru a fi ascultate în Basarabia. Ziarul „Izvestia" din 29 decembrie 1940 nota : „Pînă atunci muncitorii n-au putut să-l asculte decît pe ascuns la posturile de radio sovietice. Ascultarea posturilor sovietice a fost strict interzisă, căci ocupanții români se temeau cel mai mult de dreptatea lui Stalin" [46]. Potrivit unei știri apărute în „Pravda", existau la sfîrșitul lunii decembrie 1940 un număr de 320 de coruri populare care „cîntau cîntece sovietice în vederea campaniei electorale" [47].

Presa sovietică centrală și cea din teritoriile românești anexate relata aproape zilnic despre „bucuria" cu care alegătorii se

întîlneau la mitinguri, cluburi și cămine cu candidații propuși a fi aleși în organele de conducere centrale și locale.

„Pravda", relatînd la 14 decembrie 1940 despre încheierea campaniei electorale, arată că au fost înregistrați pentru Sovietul Suprem al U.R.S.S. 13 candidați și menționa printre alții pe: secretarul Comitetului regional al P.C. (b) din Ucraina, Grușețchi, generalul Jukov, comandantul regiunii militare Kiev, plugarul Ciakun și un anume Luca, vicepreședinte al Consiliului municipal Cernăuți. Ca și în Cernăuți, la Hotin, Ismail, Cetatea Albă, Vâlcov, „intelectualitatea, lucrătorii și țăranii au proclamat în unanimitate — scria „Izvestia" — drept candidați în Sovietul Suprem al U.R.S.S. pe Justin Batișev, conducătorul revoluției de la Tatar-Bunar, M. Kuznețov, secretarul Comitetului regional al partidului din regiunea Balta Albă și argata Stepanida Gajeva" [48]. Simpla citire a numelui arată că nu era propus nici un român.

În Basarabia, „în semn de recunoștință pentru cel care a eliberat Moldova de sub jugul boierilor români", cu „mare însuflețire", ședința electorală desfășurată la Uzina electrică din Chișinău a proclamat candidat pentru republica lor pe I.V. Stalin [49]. Adunarea a redactat, în aplauze, următoarea moțiune: „Lucrătorii, personalul tehnic și toți funcționarii Uzinei electrice proclamă drept candidat în Sovietul Suprem al Republicii pe Iosif Visarionovici Stalin, născut în anul 1879, secretar general al C.C. al P.C. (b) din U.R.S.S., domiciliat la Moscova și roagă pe tovarășul Stalin să accepte să candideze la circumscripția leninistă nr. 264" [50]. Asemenea adunări electorale „entuziasmante" au fost organizate de organele de partid și poliția secretă N.K.V.D. la Bălți, pentru a se înregistra tot „în unanimitate" candidatura unui alt „eliberator" al basarabenilor, V.M. Molotov [51] și la Hâncești, unde a candidat Timoșenko [52].

Presa sovietică aprecia că la alegerile din 12 ianuarie 1941 s-a înregistrat o participare la vot de 99,62% ca o „expresie a dragostei și devotamentului pentru puterea sovietică, pentru Partidul comunist" [53].

Mihail Bruhis, în lucrarea *Rusia, România și Basarabia*, demonstrează că atît procentul de participare la vot, cît mai ales „unanimitatea" cu care au fost aleși candidații pentru cele trei organe ale puterii de stat sînt false [54]. Potrivit cifrelor oficiale, în Basarabia, din cei 1.376.432 alegători ce „și-au făcut datoria" față de regimul sovietic, 1.369.717 au votat pentru partidul comunist [55], deci un procent de 99,51%. Acest procent era imposibil de realizat, deoarece însăși presa sovietică relata în campania electorală despre importante „elemente obscure" și „dușmani deghizați" care încercau să strecoare, ca deputați, fii de chiaburi, jandarmi și alte categorii [56]. Ori, dacă luăm în calcul faptul că numai chiaburimea

satelor n-ar fi votat pentru regimul comunist, — în vara anului 1940 erau 15.483 de asemenea gospodării [57] — şi tot ar fi fost aproximativ 30.000 voturi contra regimului, însă la aceste voturi „contra" s-au mai adăugat desigur şi alte categorii sociale. Dar regimul de la Kremlin avea nevoie de o „confirmare" din partea românilor pentru anexarea Basarabiei şi nordului Bucovinei şi instaurarea administraţiei ruseşti în aceste provincii, şi şi-a fabricat-o singur.

În primele două etape ale regimului, acţiunea de distrugere a bazei economice, a rînduielilor româneşti şi a claselor avute a fost moderată din motive de tactică şi propagandă. Sovieticii ştiau bine că ţărănimea era elementul de bază în Basarabia şi nordul Bucovinei, şi acţiunea lor de înstăpînire nu putea să aibă sorţi de izbîndă dacă nu cîştiga această categorie socială. Naţionalizarea pămînturilor şi organizarea colhozurilor şi sovhozurilor au fost aplicate cu prudenţă şi aparent în favoarea ţăranilor cu puţin pămînt sau de loc [58]. Au fost confiscate marile proprietăţi funciare şi ale culacilor *, cărora li s-au lăsat doar 5—6 ha. Au fost trecute în proprietatea statului toate proprietăţile aparţinînd celor refugiaţi. Terenurile rezultate au fost date, o parte, în folosinţă, în loturi mici de 0,5—3 ha., celor lipsiţi cu desăvîrşire de pămînt, altă parte, coloniştilor colhozici aduşi din interiorul Uniunii Sovietice, restul a fost organizat în sovhozuri. Toată atenţia a fost îndreptată asupra culacilor [59] care, în concepţia sovieticilor, reprezentau spiritul de proprietate ori tocmai ideea de proprietate voiau ei să o distrugă. Treptat, prin pauperizarea ţăranilor şi constrîngerea lor prin diferite alte metode, s-a trecut la organizarea colhozurilor [60]. Colhozul era o cooperativă agricolă formată din ţărani, toţi foşti proprietari mici şi mijlocii, care trebuiau să-şi dea întreaga avere : pămîntul, inventarul, vitele de muncă, seminţele şi pe deasupra mai trebuiau să plătească şi o taxă de 50 de ruble la intrare. Ţăranului îi rămînea casa de locuit cu terenul din jur, care nu putea să fie mai mare de 0,5 ha.

Organizarea şi funcţionarea colhozurilor erau în aparenţă simple. În compunerea lui intrau 150—200 de familii. Lucrul se făcea sub conducerea unui comitet, iar repartiţia veniturilor după strîngerea recoltei şi predarea unei cote foarte mari statului se făcea după norme complicate [61]. De obicei cam 30—40% din recoltă se împărţea colhoznicilor. Acest sistem nu avea nimic comun cu simţul atît de dezvoltat al românului pentru proprietate, pentru pămînt.

EXPLOATAREA ECONOMICĂ a teritoriului răpit s-a făcut de către sovietici în sistem colonial. La început, ca şi în celelalte domenii, ea s-a făcut moderat, în forme mascate. Au fost confiscate şi luate în patrimoniul statului averile celor ce s-au refugiat. Ma-

gazinele și prăvăliile au fost închise, iar „inventarul a trecut în patrimoniul statului"[62]. Printr-o abilă politică a prețurilor, au fost determinați țăranii înstăriți să-și vîndă surplusul de produse. Agenții comuniști cutreierau satele. Dacă un țăran cerea pe o vacă 5.000 lei, preț normal, acești „negustori" îi ofereau 30.000 lei[63]. Foarte mulți oameni au căzut în această capcană și au adunat sume importante de bani. Lovitura a fost dată perfid. Printr-un decret emis la 1 septembrie 1940, rubla devenea monedă oficială[64] și de la această dată n-au mai circulat și nici n-au mai fost schimbați leii pe ruble. Țăranii au rămas fără vite și alte produse și cu lăzile pline de bani românești. Astfel, numai în cîteva luni, s-au trimis în interiorul Uniunii Sovietice uriașe cantități de alimente și alte bunuri de consum. Cîteva cifre sînt relevante în acest sens. Au fost expediate 100 vagoane cu prune uscate în centre urbane din Estonia, Lituania și Letonia. De la Tighina și Căușani s-a trimis muncitorilor din Leningrad un tren cu fructe, iar celor din Moscova două trenuri cu fructe și legume[65]. Sătenii din plasa Chițmani au dat statului mai mult de 100 tone sfeclă din producția anului trecut[66]. Potrivit informațiilor din „Izvestia", din producția de 500.000 decalitri de vin obținută în Basarabia, peste 200.000 decalitri au fost expediați în principalele centre ale U.R.S.S., „unde muncitorii au avut o fericită posibilitate să aprecieze calitățile unice ale vinurilor basarabene"[67]. Supuse unui asemenea jaf economic, sistematic, în decurs de 3—4 luni de zile situația populației în aceste provincii a devenit dramatică. Lipsa de alimente a devenit cronică[68].

Îmbrăcămintea și articolele de primă necesitate se găseau foarte greu. Distribuite prin așa-zise cooperative, „pe rații", lumea făcea coadă încă de la ora 3 dimineața pentru 100 grame zahăr sau o pereche de ciorapi[69], la prețuri deosebit de mari pentru puterea de cumpărare a muncitorului sau funcționarului de rînd. Leafa medie era de 450—500 ruble/lună, iar prețurile pentru produsele de strictă necesitate în lunile octombrie-noiembrie erau : 70 copeici — 1 kg. de zahăr (raționalizat !) ; o pereche de ghete — 130—135 ruble ; 1 costum haine — 200 ruble[70] ; în luna ianuarie pentru aceleași produse trebuia să se plătească de patru ori mai mult și nu se mai găseau. S-a generalizat sistemul de rații. O familie avea dreptul la 4 kg. de mălai, chiar dacă uneori aceasta se compunea din 10 persoane[71].

O metodă sigură de exploatare a teritoriilor anexate a fost fiscalitatea. Aceasta, ca și regimul impus de sovietici, a parcurs trei etape[72]. În prima etapă, s-a desfășurat doar sub forma unui regim fiscal provizoriu. Proprietatea era supusă la două feluri de impozite, unul fix (pentru terenuri, între 56—6.310 ruble, în funcție de mărimea suprafețelor), și unul proporțional care varia între 7 și 45% din venit. În județul Soroca, de exemplu, din recolta anului

1940 s-a predat statului sovietic după cum urmează: grîu și porumb, cei ce aveau mai puțin de 2 ha. teren — 90 kg./ha., cei care aveau între 20—25 ha. teren, cîte 500 kg./ha.; floarea soarelui, pînă la 2 ha., o cantitate de 250 kg./ha. și se ajungea pentru cei cu mult pămînt pînă la 700 kg./ha. [73]. Aceleași norme, cu mici deosebiri, s-au aplicat și în celelalte județe pentru toate cerealele cultivate. Țăranii au fost obligați să predea aceste cote indiferent de calitatea terenului sau dacă a scos o producție corespunzătoare la hectar. Cei ce nu au putut să producă atît cît li se cerea trebuiau să cumpere produsele pentru a preda cota fixată [74]. Culacii care nu reaușeau să achite aceste dări erau expulzați din sate [75].

Din ianuarie 1941 și pînă în iunie 1941 a funcționat un regim fiscal legiferat de Sovietul din Chișinău. O caracteristică în plus față de sistemul fiscal provizoriu a fost aceea că diferența de impunere a proprietății private față de cea colectivă era atît de mare incît prima se ruina de la sine. Impozitul fix pentru proprietatea privată era între 7—60% față de 8—24% cît se percepea colhozurilor. Aceeași diferență se păstra și pentru impunerea proporțională [76]. În afară de impozitele percepute pentru producția pămîntului se plăteau impozite și pentru vitele și animalele domestice care erau considerate aducătoare de venituri. Astfel, se percepea pentru: o vacă — 800 ruble, o capră sau oaie — 80 ruble, un porc — 400 ruble, un cal sau catîr — 600 ruble, un bou sau bivol — 400 ruble [77]. Aceste impozite erau insuportabile pentru țărani, deoarece de cele mai multe ori ele întreceau valoarea în sine a animalului impozitat. În luna februarie, cooperativele plăteau țăranilor pentru un porc de 100 kg. doar 200 ruble [78]. Pentru vite erau obligatorii și asigurările care se ridicau la cîteva ruble, însă se adăugau la povara pe care trebuia să o suporte agricultorul. La toate acestea se mai adăugau cotele către stat din produsele pe care țăranii le primeau pentru munca prestată în sovhozuri și colhozuri. În general aceste cote au rămas aceleași ca și înainte, însă prețurile plătite producătorului au devenit derizorii.

Metode spoliatoare se aplicau și altor categorii sociale prin același sistem fiscal. Cei care mai posedau clădiri (nu mai mult de una!) trebuiau să plătească adăugat: 1,50% din valoarea de circulație a imobilului; pînă la 45% din venit dacă o parte a clădirii se închiria; 7 copeici/m.p. pentru suprafața pe care era construită clădirea; 2 copeici pentru fiecare m.p. de curte; 0,4% din valoarea imobilului, ca taxă de asigurare obligatorie [79]. Comercianții erau supuși și ei acelorași biruri: 10% din venit plăteau băcanii; 45% proprietarii de parfumerii; 30% negustorii de textile [80]. Pentru a ilustra mai bine ce a însemnat fiscalitatea pentru țărani sub ocupația sovietică, este de ajuns să amintim doar cifra pe care ziarul „Izvestia“ o prezenta ca fiind impozitul agricol perceput pe

cuprinsul unei singure plase: 100.000.000 ruble[81]. O altă cale de a jefui populația românească din teritoriile anexate a fost lansarea de către Kremlin a unui împrumut de stat care, potrivit presei sovietice, era „benevol" și primit cu „mare entuziasm" de populație. „Pravda" din 4 iunie 1940 scria: Cu mare avînt se fac subscrierile la împrumut în Moldova. Ele au început imediat ce s-a anunțat la radio hotărîrea Sovnarcom-ului de a face împrumuturi. La fabrica de tutun Chișinău a avut loc un miting la care au participat 450 de muncitori, ingineri și funcționari. Numeroși muncitori au salutat călduros de pe tribună lansarea împrumutului. Unii din aceștia vorbesc în numele sectoarelor, atelierelor, echipelor de schimb și al brigăzilor fabricii. Apare la tribună un muncitor în vîrstă, raționalizatorul fabricii, tovarășul Așvit, care spune: «Nu se găsesc cuvinte pentru exprimarea bucuriei. La un astfel de împrumut populația Basarabiei eliberate subscrie pentru prima oară. Acesta este cu adevărat un împrumut popular».

În curtea fabricii erau pregătite mese către care s-au îndreptat după miting sute de muncitori pentru a subscrie. De la una din mese lucrătoarea Ghermanova striga: «Trăiască și înflorească patria regăsită». În scurt timp subscrierea s-a terminat atingînd suma de 102.100 ruble de la 487 muncitori și funcționari»[82]. Deci muncitorul sau funcționarul din teritoriile anexate de U.R.S.S. și-a dat „bucuros" 81% din leafa pe o lună[83] în condițiile în care prețurile la alimente și alte bunuri de strictă necesitate erau deosebit de mari în raport cu veniturile realizate! „În orașele și satele oblostiei, — transmitea din Cernăuți corespondentul ziarului „Pravda" la 3 iunie — au avut loc mitinguri la care muncitorii, funcționarii, studenții și țăranii colhoznici au salutat cu însuflețire lansarea noului împrumut /.../ Majoritatea au subscris salariul pe o lună"[84]. În fapt, aici, presiunile din partea organelor de represiune au fost mai mari și dure, astfel că într-o singură zi s-a reușit să se strîngă numai din oblostia Cernăuțiului suma de 10.000.000 ruble[85] de la oameni ale căror venituri nu depășeau 500 ruble lunar.

Pînă la 10 iunie 1941, deci numai în cîteva zile, numai de la populația basarabeană se adunase peste 70.000.000 ruble, la care țărănimea contribuise cu aproximativ 20.000.000 ruble[86].

Dacă la toate acestea mai adăugăm și distrugerile de bunuri, clădiri sau materiale, precum și cele luate de către trupele Armatei Roșii și unii minoritari la plecare în iulie 1941, putem avea dimensiunea dezastrului economic produs în aceste provincii românești prin cotropirea lor de Armata Roșie și instaurarea regimului stalinist de ocupație.

DEZNAȚIONALIZAREA ȘI DISTRUGEREA CULTURII ROMÂNEȘTI au îmbrăcat în Basarabia și nordul Bucovinei haina unei

politici de stat. S-a urmărit prin școală, propagandă ideologică bolșevică și educație ateistă, distrugerea oricărei vieți spirituale proprii, anihilarea a însăși ființei naționale și pierderea identității poporului român din teritoriile anexate la U.R.S.S. [87].

Prima grijă a regimului sovietic a constituit-o izgonirea limbii române din școli și administrație la „cererea" locuitorilor. „Viața Basarabiei" relata o asemenea „cerere" : „O anumită categorie de cetățeni privilegiați ai noului regim sînt foarte ahtiați să învețe carte. La Tighina, Chișinău și alte orașe ei cer autorităților școli sovietice. Vor să învețe mult și în limba rusă. Astfel de cereri au făcut Șlioma Bereu, Nuhăm Seidman și Volodea Haim" [88]. La aceste „cereri", guvernul sovietic a trimis în Basarabia și nordul Bucovinei 200 de profesori specialiști pentru a introduce în școli învățămîntul sovietic, iar 1.200 de învățători din Bucovina de nord și Basarabia au fost trimiși la Tiraspol pentru a urma cursuri de scurtă durată în același scop. De la 1 august 1940 au fost deschise cursuri de specializare pentru pregătirea corpului didactic din Basarabia [89]. Singurele școli care mai funcționau în limba română, dar cu un număr redus de ore, în comparație cu orele de limba rusă obligatorii, erau cele primare [90]. Insă numărul acestor școli erau cu mult sub nevoi. Potrivit datelor statistice, populația de vîrstă școlară avea următoarea structură etnică în județele centrale ale Basarabiei : români 70%; ruși și ruteni 12%; alte naționalități 18% [91]. Pentru această populație școlară, în Chișinău funcționau — potrivit ziarului „Pravda" din 17 decembrie 1940 — 25 școli rusești, 17 moldovenești și 5 evreiești [92]. Din ordinul autorităților sovietice s-au ridicat din bibliotecile școlare și publice toate cărțile în limba română, pe motiv că erau scrise în spirit burghez [93] și au fost aduse în loc altele rusești. Organizațiile comuniste din Urali au trimis pentru înzestrarea „bibliotecilor populare" din Cernăuți și Cetatea Albă 30.000 de cărți. Alte organizații anunțau trimiterea a încă 16.000 de volume, evident, tot în limba rusă [94].

Din punct de vedere organizatoric, învățămîntul a fost ierarhizat pe trei grade (trepte). Învățămîntul primar, în care copiii erau obligați să urmeze 7 clase pentru cei din mediul rural și 10 clase pentru cei de la orașe. Învățămîntul mediu dura în general 3 ani. Cel superior se desfășura în institute cu diferite specializări : pedagogic, agronomic, filologic, tehnic, istoric [95], cu limba de predare rusă. Deși existau la Cernăuți și Chișinău facultăți de filologie, acestea aveau secții doar pentru limbile ucraineană și rusă [96]. În afară de faptul că prin conținut și structură învățămîntul era puternic ideologiat și aservit regimului bolșevico-stalinist, prin modul de organizare a concursurilor de admitere, se limita drastic accesul pe criterii naționale și de clasă. Pentru a putea fi înscris, de exemplu, la o școală agricolă, candidatul trebuia să întocmească un

dosar care era trimis spre examinare și avizare unei Comisii de completare ce funcționa pe lîngă Comitetul regional de partid [97]. Dosarul trebuia să cuprindă următoarele : cererea de înscriere aprobată de Comitetul raional de partid ; foaia de drum, eliberată de același Comitet raional, cu care candidatul se deplasa la examen ; certificatul prin care se atesta activitatea politică a candidatului ; autobiografia certificată de organizația de partid ; caracterizarea făcută de organizația de partid de care aparținea candidatul ; certificatul de școlaritate ; copia de pe actul privind situația militară ; certificatul de sănătate [98]. Dacă un candidat era admis la concurs, el trebuia să se prezinte, indiferent de profilul facultății, la o probă de limbă și literatură rusă, iar dacă dorea să urmeze filologia sau istoria, obligatoriu mai era examinat la „Istoria popoarelor din U.R.S.S." [99].

Prin structura programelor de învățămînt se urmărea în primul rînd cultivarea convingerilor comuniste și loialitate față de regimul stalinist. Corpul profesoral, la toate nivelele, era strict supravegheat și inspectat de către organele de partid și poliția secretă [100].

De la 1 ianuarie 1941, alfabetul latin a fost înlocuit cu cel chirilic [101]. Eliminarea limbii române și adoptarea ca limbă oficială a dialectului transnistrean, și acela deformat prin introducerea unor cuvinte de neînțeles și a unei gramatici care nu avea nimic comun cu cea română, urmărea în fapt crearea unei grave confuzii în conștiința românilor în privința unității limbii și culturii naționale.

O constantă a activității oficialilor ocupanți, pentru distrugerea ființei naționale, a fost propaganda antiromânească prin toate mijloacele posibile. În acest scop s-au folosit presa și tipăriturile de orice fel, arta cinematografică și diferiți agitatori, special pregătiți. În primul rînd se urmărea îndoctrinarea românilor din Basarabia cu ideea că ei sînt moldoveni și reprezintă un „popor" cu limbă și cultură proprie. Din acest motiv, puțina presă românească apărea într-o limbă pur și simplu pocită. Un exemplu în acest sens era ziarul bolșevic „Moldova Soțialistă" în care, în numărul 33 din 3 octombrie 1940, se puteau citi următoarele cuvinte „moldovenești" : „gheroi", „octiobrî", „mehanicul", „fabrișii", „politișie", „estea", „șere", „șetățenilor", „drum de șer" [102].

S-a încercat înlocuirea culturii românești autentice cu prefabricate ideologice, produse ale așa-zisei „culturi muncitorești", pe motiv că aceasta reprezintă spiritul autentic creator al clasei muncitoare și este superioară „culturii burgheze" românești. Sub masca aducerii la rampă a „forțelor culturale neglijate de regimul românesc", se promova în fapt nonvaloarea. În locul scriitorilor

și poeților „burghezi" români — mari valori ale culturii românești — erau puși în circuitul cultural „scriitori" ca Olga Kobălanska și Robălianski, „poeții" Sofia Castelki, I. Vorobrevici, Maria Prigora [103].

Nicolae Iorga, luînd atitudine față de o asemenea stare de lucruri, nota „caustic" : „Acuma radio sovietic ne dă cîte un nume de al acestor modești iluștri sau iluștri modești. Iată unul. E o doamnă — ucraineană — trăind undeva în Bucovina, un fel de Selma Lagerlöf locală care se cheamă, spune speakerul „Codrienskaia" aceasta ar fi pe moldovenește adică pe românește — Codreanca fiica sau soția unui Codreanu (..) și Codreanca ar fi atît de cunoscută pentru scrierile ei încît șeful Spaniei, generalul Franco i-ar fi închinat o admirație deosebită. Așa spune Comicăria aeriană de peste Prut. Am pierdut pe Codrienskaia, cerem măcar operele sale complete" [104].

Alături de asemenea „valori" erau folosite pe scară largă operele clasicilor marxism-leninismului și ale lui Stalin pentru culturalizarea maselor. Nu numai literatura a fost golită de valorile autentice ale poporului român, ci și artele plastice. La comanda regimului sovietic au apărut „noii" pictori basarabeni care au zugrăvit cu mult meșteșug viața „tristă a poporului basarabean", munca „în silă a plugarului sub regimul românesc". „Acum după 10 luni de cînd trupele sovietice au intrat în Basarabia să elibereze poporul subjugat de stăpînirea nefastă — nota P. Belianski într-un articol apărut la 7 mai 1941 în ziarul central de partid „Pravda" — pictorilor basarabeni le revine datoria să imortalizeze scenele neuitate ca : «întîmpinarea armatei sovietice», «renașterea poporului basarabean — sub partidul comunist» și portretul lui Stalin" [105].

Cunoscînd rolul jucat de biserică în spiritualitatea românească, regimul de ocupație sovietic a făcut tot ce a putut pentru a o distruge [106]. Loviturile i-au fost date pe două căi : una indirectă, prin fiscalitate și școală, alta directă, prin acțiuni de distrugere a lăcașurilor de cult și prigonirea slujitorilor bisericii. Din motive de propagandă n-au trecut la acțiuni dure și fățișe împotriva bisericii de la început. Schimbarea bruscă a stărilor de lucruri, dat fiind sentimentul adînc religios al populației basarabene, ar fi dat naștere la conflicte deschise, ceea ce nu era de dorit pentru regimul de ocupație. Constituția stalinistă recunoștea libera practică a tuturor cultelor, dar interzicea propaganda religioasă. Cu alte cuvinte își propunea desființarea bisericii pe căi „legale". Au condiționat funcționarea locașurilor de cult de plata unor taxe exagerate, pe care de cele mai multe ori enoriașii nu le puteau achita, și astfel se închidea biserica [107].

Propaganda antireligioasă era susținută de regim prin presă, radio și școală. Preoții care încercau să facă propagandă religioasă

erau arestați și deportați conform legilor sovietice, iar bisericile rămase fără preot se închideau [108]. Preoții care s-au refugiat n-au mai putut fi înlocuiți și locașurile de cult au fost transformate în muzee, spitale, școli sau magazii și depozite pentru trupele Armatei Roșii [109]. Duminica și în alte sărbători religioase, credincioșii erau adunați la mitinguri sau obligați să presteze munci voluntare. Ziua de repaus pentru muncitori a fost fixată vinerea în loc de duminică și alte asemenea șicane [110].

TEROAREA, în teritoriile anexate de Uniunea Sovietică în vara anului 1940, a fost cea mai gravă atingere adusă poporului român pentru că ea a afectat însăși ființa sa biologică.

Regimul sovietic a îmbinat cu abilitate propaganda, corupția, intimidarea și teroarea. Atunci cînd constata că alte mijloace nu erau eficiente, se recurgea pe cale largă la violență, ca mijloc ultim și definitiv în zdrobirea oricărei rezistențe românești [111]. Printr-o propagandă abil manevrată și acțiuni ce au îmbrăcat o gamă deosebit de diversificată de căi și modalități, regimul sovietic a izbutit relativ repede că creeze o atmosferă încordată, de suspiciune și nesiguranță, în care viața devenise de nesuportat [112]. Rolul principal l-au avut aparatul de partid și poliția secretă a regimului — N.K.V.D.-ul.

Opera de „epurare" a Basarabiei și Bucovinei de nord a vizat în primul rînd pe toți acei care erau socotiți o piedică în calea regimului sovietic : marii proprietari, comercianții, preoții, intelectualii de tot felul, politicienii și în special cei ce au făurit Unirea din 1918, iar din rîndul țărănimii, culacii. Asupra acestor categorii de oameni s-a dezlănțuit furia terorii roșii, care a îmbrăcat întreaga gamă de procedee posibile : de la închisoare, represiuni administrative, deportare, pînă la asasinatul individual sau în masă [113]. Asemenea procedee s-au aplicat pentru delicte înfăptuite sau numai presupuse față de noul regim. Delictele cele mai grave se considerau a fi cele comise cu mult timp înainte de ocuparea teritoriilor românești de către Uniunea Sovietică.

ÎNCHISOAREA se aplica după un simulacru de judecată.

Pentru a ajunge la temniță era suficient un simplu denunț, sau simplul fapt de a fi îndeplinit funcții politice sau administrative în regimul românesc.

„Vinovații" erau arestați și băgați la închisoare, astfel că pînă la 15 februarie 1941 au fost arestați aproximativ 48.000 de persoane, în majoritate români din teritoriile răpite [114], cifra crescînd continuu pînă în iunie-iulie 1941 [115].

REPRESIUNILE ADMINISTRATIVE se aplicau uneori și fără acel simulacru de judecată. De cele mai multe ori erau făcute pentru a întreține atmosfera de teamă și a înfrînge rezistența față de

regim. Doi țărani din Ialoveni — sat situat la 20 km de Chișinău —, trimiși în judecată pentru bătaie, au fost condamnați la o amendă de cîte 7 ruble fiecare. Suma fiind mică, țăranii au vrut să o achite pe loc. Au fost refuzați pentru că li s-a „ușurat" plata, obligîndu-i să meargă în fiecare zi la Chișinău pentru a plăti cîte o copeică. Cum rubla avea 100 de copeici, acești oameni ar fi trebuit să facă 700 de drumuri la Chișinău [116]. Numărul total al celor care au suferit pedeapsa represiunii administrative s-a ridicat la peste 5.000 de oameni, în majoritate români [117].

DEPORTAREA a fost una din cele mai draconice și inumane forme de represiune folosite pentru a deznaționaliza un grup etnic [118]. Aceasta se hotăra fără nici un fel de judecată. Locuitorii satelor și orașelor erau pur și simplu la discreția noilor stăpîni. Pe data de 15 mai 1941, organul de partid din raionul „Bolgrad" cerea „tovarășului Calcev, președintele Sfatului Sătesc Gubei", să alcătuiască un tabel cu locuitorii din acea comună ce urmau a fi deportați. „Tovarășul" Calcev a comunicat că a hotărît să deporteze 125 capi de familie și 25 de familii în întregime [119]. Cîteodată deportarea se făcea în numele unei „politici înțelepte și a grijii față de om și nevoile lui". Sub masca rezolvării problemei șomajului și a unei griji „părintești" față de populația autohtonă, regimul de ocupație a făcut masive dislocări de populație din Basarabia și nordul Bucovinei în interiorul Rusiei [120].

Deoarece nu dispunem de date statistice complete pentru a elucida complet dosarul deportărilor către ținuturile cele mai neprielnice vieții [121] din U.R.S.S., facem apel la datele furnizate de mass-media sovietică privind rezolvarea „șomajului" în lunile septembrie-decembrie 1940 în Basarabia și nordul Bucovinei. În septembrie 1940 au fost trimiși, potrivit informațiilor apărute în „Izvestia" și „Pravda", 135.000 de muncitori în diferite colțuri ale U.R.S.S. [122]. Astfel, în bazinul minier al Donețului au fost trimise 7.500 de persoane, 5.000 la întreprinderile din Sverdlovsk și 1.000 de inși la uzina de tractoare din Celiabinsk. În lunile octombrie-noiembrie, sovieticii au mărit ritmul deportărilor. Numărul „oficial" al acestora a ajuns la 19.200 de oameni [123], pentru ca în luna decembrie să crească la 27.000 persoane [124]. În ideea că era o „rezolvare" a șomajului, deci a unei probleme economico-sociale, se practica un sistem mascat de deportări ; cei care fugeau din aceste lagăre de muncă forțată erau arestați și trimiși înapoi [125]. În afara acestora mai existau deportările cu așa-zisele „dube negre". Se prezentau noaptea la locuințele „indezirabililor" și la a celor care au cerut repatrierea, îi arestau și duceau într-o direcție necunoscută [126]. Ziaristul Constantin Virgil Gheorghiu, încercînd să redea drama și panica creată de teroarea deportărilor, trăită de acești nefericiți români, scria : „În fiecare săptămînă, plecau din

Chișinău și orașele basarabene trenuri întregi cu români care luau drumul Siberiei. Unii erau ridicați împreună cu familiile, alții singuri. Aproape în fiecare casă era cîte un membru al familiei lipsă. Dacă întrebai unde este îți răspundea : «în Siberia».

Am găsit apoi aproape în fiecare casă din Basarabia lăzi cu pîine uscată. La început nu știam ce e cu această pîine. Mai tîrziu am întrebat care e rostul ei : «Sîntem pregătiți pentru Siberia», ni s-a răspuns. Mi se răspundea că poliția bolșevică descindea în fiecare noapte, la cîteva case în fiecare sat și oraș din Basarabia. Mașina N.K.V.D.-ului se oprea la poartă totdeauna după miezul nopții. Polițiștii intrau în casă și citeau numele celor arestați. Aceștia trebuiau să se îmbrace și să-și ia tot bagajul într-un sfert de oră. Nici o secundă de întîrziere nu era permisă. Nefericiții arestați știau că nu se vor mai întoarce niciodată. Drumul pe care aveau a-l face era lung. De aceea se pregăteau dinainte.

În toate casele basarabene geamantanele erau făcute și lada cu pîine uscată aștepta lîngă ușă“ [127].

Deportații — bărbați, femei și copii, bătrîni neputincioși și bolnavi — erau constituiți în convoaie nesfîrșite și mărșăluiau către gările de îmbarcare, unde erau vîrîți în vagoane de vite, fără hrană, apă, medicamente și fără dreptul de a cere sau reclama ceva. Mulți mureau pe drum datorită îmbolnăvirilor, epuizării [128]. Pe aceste trenuri ale groazei, autoritățile sovietice scriau : „În acest tren se află cîteva mii de muncitori români care au fugit din România de sub jugul boierilor asupritori, venind în raiul sovietic. Ieșiți-le înainte cu flori“ [129]. Multe din trenuri n-au mai ajuns niciodată la destinație. În timpul operațiilor desfășurate de armata română în regiunea Azov a fost găsit un astfel de convoi în care fiecare vagon devenise un mormînt cu 30—40 persoane [130].

Deportarea s-a făcut după un plan elaborat cu mult înaintea ocupării Basarabiei și Bucovinei de nord și „completat“ pe parcurs, astfel că autoritățile sovietice au putut să disloce într-un timp relativ scurt un număr impresionant de persoane. După unii autori cifra totală a variat între maxim 300.000 și minim 25.000 deportați [131]. Numărul exact al celor deportați va putea fi stabilit exact doar după ce vor fi consultate sursele de arhivă sovietice. În locul acestor sute de mii de români „dușmani ai poporului“, trimiși să populeze nemărginita Siberie, regimul sovietic de ocupație a adus pentru a umple golul alte zeci de mii de „internaționaliști“ de peste Nistru [132].

Planul deportărilor vizînd dezrădăcinarea românilor din teritoriile ocupate n-a putut fi aplicat pînă la capăt deoarece în iunie 1941 a început războiul de dezrobire a pămînturilor răpite. Desigur acest plan, așa cum știm, a continuat cu și mai multă înverșunare după 1945.

ASASINATUL INDIVIDUAL SAU COLECTIV a fost folosit pe scară largă de regimul de ocupaţie sovietic, în provinciile anexate. Foarte mulţi deportaţi au fost asasinaţi pe drum sau după ce ajungeau în lagărele de deportare. Asasinarea se făcea după o judecată grăbită, cu sentinţa dinainte ştiută. N.K.V.D.-ul deporta pe cei mai puţini periculoşi, pe cei consideraţi deosebiţi de periculoşi îi împuşca după ce în prealabil li se smulgeau scrisori pe care „le trimiteau din... Siberia“ şi în care spuneau că „sînt sănătoşi şi o duc... foarte bine“ [133].

Astfel de execuţii s-au făcut în toate oraşele Basarabiei şi Bucovinei de nord. În Chişinău, execuţiile se făceau în beciul sediului N.K.V.D. situat pe strada Viilor nr. 97. Cercetările efectuate de autorităţile române, în septembrie 1941, au condus la descoperirea a 85 de cadavre, dintre care 15 aruncate într-o groapă comună aveau mîinile şi chiar picioarele legate [134]. Unele cadavre erau în costume sumare (pijama, cămăşi de noapte), ceea ce denotă că erau arestaţi în timpul nopţii şi împuşcaţi imediat, fără a mai fi judecaţi, nici cel puţin formal.

La Ismail, în subsolul localului din strada General Văitoianu s-au găsit îngropate 6 cadavre (5 bărbaţi şi o femeie) legate cu mîinile la spate [135].

Aceleaşi metode barbare au fost folosite de către poliţia politică şi la Cetatea Albă. În ziua de 14 aprilie 1941 s-au descoperit 19 cadavre ce aparţineau unor locuitori arestaţi de organele N.K.V.D. sub învinuirea că au nutrit sentimente româneşti şi au desfăşurat acţiuni contra regimului comunist. După ce i-au depus la penitenciarul din Cetatea Albă, unii au fost executaţi, iar alţii au decedat în urma torturilor. Cadavrele le-au îngropat noaptea în cimitirul din str. Traian nr. 86, în apropierea penitenciarului [136]. În Cernăuţi, sute de români au fost ridicaţi de poliţia bolşevică, cu cîteva zile înainte de a începe campania din est. Arestaţii erau o povară pentru bolşevicii care se retrăgeau, drept urmare i-au legat unul de altul şi i-au aşezat cu faţa în jos pe pămînt, într-un cîmp de pe malurile Nistrului. Apoi au folosit acest pod viu trecînd cu tancurile peste trupurile oamenilor [137].

După izbucnirea războiului româno-sovietic, execuţiile făcute de N.K.V.D. au luat proporţii şi este greu de precizat numărul victimelor. La Sorotov de exemplu, au executat 15.000 de ostatici şi prizonieri români, ca represalii pentru împuşcarea unor evrei la Odessa [138].

Potrivit datelor pe care le deţineau în toamna anului 1941 organele de anchetă româneşti, au fost asasinaţi prin împuşcare sau omorîţi prin tortură aproximativ 25.000—30.000 de persoane [139]. Din analiza sentinţelor pronunţate de tribunalele sovietice, rezultă că cei condamnaţi la moarte nu aveau altă vină decît că au fost

funcționari ai statului român [140]. Pentru aceste învinuiri, întreg pămîntul Basarabiei și Bucovinei de nord a fost presărat cu cadavrele a mii de români ce s-au opus regimului de ocupație sovietic.

În aceste condiții deosebit de grele, *mișcarea de rezistență* față de regimul de ocupație sovietic a avut mai mult o formă pasivă. Din cauza represaliilor sălbatice, inițiativa organizării unor nuclee clandestine ale studenților români în teritoriile ocupate de către Gh. Ciachir și Gumă [141] au eșuat. Rezistența împotriva ocupantului sovietic a fost mai activă la sate, mai ales în nordul Bucovinei. În ziua de 14 noiembrie, locuitorii comunei Suceveni, județul Storojineț, s-au răsculat, nemaiputînd suporta apăsarea regimului sovietic. Conduși de săteanul Ion Suceveanu, 84 de țărani s-au înarmat cum au putut și au pornit spre graniță pentru a trece în România. Pe drum li s-au mai adăugat 13 săteni din Prisăceni același județ. Descoperiți de organele sovietice de graniță acest grup a angajat lupta. Cu jertfa a 9 săteni împușcați, au reușit să treacă în România [142].

În comuna Adîncata — Cernăuți unde populația era în majoritate românească, aproximativ 5.000 de oameni din mai multe sate s-au adunat în frunte cu învățătorii în fața comandamentului armatei sovietice, cerînd să li se permită să treacă în România. Revoltați de atitudinea arogantă și sfidătoare a comandantului sovietic, sătenii au sfărîmat un bust al lui Lenin ce se găsea așezat în fața clădirii comandamentului și cu tricolorul în frunte au pornit spre frontieră. Alarmate, trupele sovietice i-au ajuns din urmă și i-au masacrat cu tiruri de arme automate [143].

Răscoale înăbușite în sînge au fost și-n stînga Prutului. În satul Peresecina, județul Orhei, țăranii care au refuzat să predea 9 părți din recoltă au fost scoși la marginea satului și împușcați. Răzvrătiri s-au mai produs și la Hâncești, județul Lăpușna, Hârtopul Mic din județul Orhei [144].

În ajunul paștelui din primăvara anului 1941, un grup de 40 de elevi ai institutului Pedagogic nr. 2 din Orhei, conduși de Avramoglu Dumitru, au redactat și răspîndit manifeste împotriva regimului de ocupație sovietic și a dictatorului Stalin. Trădați de o colegă minoritară, elevii au fost arestați și uciși [145].

Deși mișcarea de rezistență împotriva regimului de ocupație sovietic n-a putut să capete amploarea necesară, ea a ținut trează conștiința națională.

NOTE

1. Ioan Pelivan, *Din suferințele Basarabiei sub stăpînirea rusească,* Tipografia „Cartea Românească", Chișinău, 1943, p. 11.
2. Ibidem.
3. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 18.
4. „Basarabia", nr. 6, 1991, p. 90.
5. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 29.
6. Ibidem.
7. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 40.
8. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 78/1941, f. 4.
9. Ibidem, f. 13.
10. Ibidem, f. 14.
11. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 116/1940, f. 586—589.
12. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 78/1941, f. 4.
13. Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 30.
14. Ibidem, f. 31.
15. Ibidem, dosar 7 386, vol. 1, f. 31.
16. „Komsomolskaia Pravda", Moscova, din 3 iulie 1940.
17. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 118.
18. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 72-73.
19. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 115.
20. „Basarabia", nr. 6/1991, p. 91.
21. George Ciorănescu, *Bessarabia. Disputed land between east and west,* Jon Dumitru Verlag, Munich, p. 208.
22. „Boada", din 20 iulie 1940.
23. „Pravda", din 15 iulie 1940.
24. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 119.
25. „Pravda", din 16 iulie 1940.
26. *Pactul Molotov-Ribbentrop...,* p. 93.
27. „Pravda" din 11 iulie 1940.
28. *Pactul Molotov-Ribbentrop...,* p. 82—92.
29. „Pravda", din 3 august 1940.
30. „Visti",din 14 august 1940.

funcționari ai statului român[140]. Pentru aceste învinuiri, întreg pămîntul Basarabiei și Bucovinei de nord a fost presărat cu cadavrele a mii de români ce s-au opus regimului de ocupație sovietic.

În aceste condiții deosebit de grele, *mişcarea de rezistență* față de regimul de ocupație sovietic a avut mai mult o formă pasivă. Din cauza represaliilor sălbatice, inițiativa organizării unor nuclee clandestine ale studenților români în teritoriile ocupate de către Gh. Ciachir și Gumă[141] au eșuat. Rezistența împotriva ocupantului sovietic a fost mai activă la sate, mai ales în nordul Bucovinei. În ziua de 14 noiembrie, locuitorii comunei Suceveni, județul Storojineț, s-au răsculat, nemaiputînd suporta apăsarea regimului sovietic. Conduși de săteanul Ion Suceveanu, 84 de țărani s-au înarmat cum au putut și au pornit spre graniță pentru a trece în România. Pe drum li s-au mai adăugat 13 săteni din Prisăceni același județ. Descoperiți de organele sovietice de graniță acest grup a angajat lupta. Cu jertfa a 9 săteni împușcați, au reușit să treacă în România[142].

În comuna Adîncata — Cernăuți unde populația era în majoritate românească, aproximativ 5.000 de oameni din mai multe sate s-au adunat în frunte cu învățătorii în fața comandamentului armatei sovietice, cerînd să li se permită să treacă în România. Revoltați de atitudinea arogantă și sfidătoare a comandantului sovietic, sătenii au sfărîmat un bust al lui Lenin ce se găsea aşezat în fața clădirii comandamentului și cu tricolorul în frunte au pornit spre frontieră. Alarmate, trupele sovietice i-au ajuns din urmă și i-au masacrat cu tiruri de arme automate[143].

Răscoale înăbușite în sînge au fost și-n stînga Prutului. În satul Peresecina, județul Orhei, țăranii care au refuzat să predea 9 părți din recoltă au fost scoși la marginea satului și împușcați. Răzvrătiri s-au mai produs şi la Hâncești, județul Lăpușna, Hârtopul Mic din județul Orhei[144].

În ajunul paștelui din primăvara anului 1941, un grup de 40 de elevi ai institutului Pedagogic nr. 2 din Orhei, conduși de Avramoglu Dumitru, au redactat și răspîndit manifeste împotriva regimului de ocupație sovietic și a dictatorului Stalin. Trădați de o colegă minoritară, elevii au fost arestați și uciși[145].

Deși mișcarea de rezistență împotriva regimului de ocupație sovietic n-a putut să capete amploarea necesară, ea a ținut trează conștiința națională.

NOTE

1. Ioan Pelivan, *Din suferințele Basarabiei sub stăpînirea rusească*, Tipografia „Cartea Românească", Chișinău, 1943, p. 11.
2. Ibidem.
3. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 18.
4. „Basarabia", nr. 6, 1991, p. 90.
5. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 29.
6. Ibidem.
7. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.553, c. 40.
8. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 78/1941, f. 4.
9. Ibidem, f. 13.
10. Ibidem, f. 14.
11. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 116/1940, f. 586—589.
12. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 78/1941, f. 4.
13. Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 30.
14. Ibidem, f. 31.
15. Ibidem, dosar 7 386, vol. 1, f. 31.
16. „Komsomolskaia Pravda", Moscova, din 3 iulie 1940.
17. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 118.
18. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 72-73.
19. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 115.
20. „Basarabia", nr. 6/1991, p. 91.
21. George Cioränescu, *Bessarabia. Disputed land between east and west*, Jon Dumitru Verlag, Munich, p. 208.
22. „Boada", din 20 iulie 1940.
23. „Pravda", din 15 iulie 1940.
24. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 119.
25. „Pravda", din 16 iulie 1940.
26. *Pactul Molotov-Ribbentrop*..., p. 93.
27. „Pravda" din 11 iulie 1940.
28. *Pactul Molotov-Ribbentrop*..., p. 82—92.
29. „Pravda", din 3 august 1940.
30. „Visti",din 14 august 1940.

31. „Pravda", din 3 august 1940.
32. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 130.
33. Ibidem.
34. „Izvestia", din 16 august 1940.
35. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7 386, vol. 1, f. 12.
36. Ibidem, dosar 6 342, f. 31.
37. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 130—131.
38. „Gazeta refugiaților", din 15 decembrie 1940.
39. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 40.
40. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II, 2.653, c. 325, 353.
41. „Gazeta refugiaților", din 1 decembrie 1940.
42. D. Pădure, *Basarabia și Bucovina de sus sub noua stăpînire*, noiembrie 1940, [1941], p. 19.
43. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 117.
44. Arh. M.Ap.N., fond 4, dosar 403, f. 249.
45. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 1 117/1940, f. 68.
46. Ibidem, f. 84.
47. „Pravda", din 24 decembrie 1940.
48. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 1 117/1940, f. 55.
49. Ibidem, dosar 1 155/1940, f. 24.
50. Ibidem.
51. Ibidem.
52. Ibidem.
53. „Basarabia", Chișinău, nr. 3, 1991, p. 112.
54. Ibidem.
55. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 1 117/1940 f. 104.
56. „Izvestia", din 3 decembrie 1940.
57. N. Movileanu, *Deschiaburirea*, în „Politica", Chișinău, nr. 3, 1991, p. 65.
58. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 336.
* Denumire dată în Rusia chiaburilor satelor.
59. N. Movileanu, *op. cit.*, p. 66.
60. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 117/1940, f. 20.
61. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 338.
62. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 117/1940, f. 20.
63. D. Pădure, *Basarabia și Bucovina de sus sub noua stăpînire*, p. 11.
64. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 117/1940, f. 19.
65. D. Pădure, *op. cit.*, p. 11—12.
66. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 117/1940, f. 88.
67. Ibidem.
68. Ibidem, f. 20.
69. Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 6 342, f. 36.
70. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 327.
71. Ibidem, c. 352, 436.

72. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 338.
73. D. Pădure, *op. cit.*, p. 8.
74. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 324.
75. Arh. Ist. Centr., fond P.C.M., Cabinet Ion Antonescu, dosar 117/1940, f. 19.
76. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 340.
77. Ibidem.
78. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 352.
79. Ibidem.
80. Ibidem.
81. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 117/1940, f. 54.
82. Ibidem, Informații, dosar 816/1941, f. 10.
83. Ibidem.
84. Ibidem, f. 11.
85. Ibidem.
86. Ibidem.
87. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 230.
88. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 121.
89. Ibidem, p. 116.
90. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II, 2.653, c. 325—326.
91. „Neamul Românesc", din 7 iulie 1940.
92. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 117/1940, f. 57.
93. Ibidem.
94. „Gazeta refugiaților", din 22 decembrie 1940.
95. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7 365, vol. 1, f. 12—13.
96. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, f. 129.
97. Ibidem.
98. „Visti", din 25 iulie 1940.
99. Ibidem.
100. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7 365, vol. 1, f. 13—14.
101. „Gazeta refugiaților", din 12 ianuarie 1940.
102. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 117/1940, f. 25.
103. Ibidem.
104. „Neamul Românesc", din 23 iulie 1940.
105. Arh. Ist. Centr., fond M.P.N., Presă Externă, dosar 115/1940, f. 78.
106. „Viața Basarabiei", nr. 9—10, 1940, p. 98.
107. D. Pădure, *Basarabia și Bucovina de sus ...*, p. 13.
108. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 7 365, vol. 1, f. 18.
109. Constantin Virgil Gheorghiu, *Ard malurile Nistrului*, cu prezentare de T. Arghezi, ediția a III-a, Ed. Națională, Gh. Mecu, 1941, p. 177.
110. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 353.
111. Ibidem.
112. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 342.
113. Ibidem.

114. Arh. M.Ap.N., fond 4, dosar 403, f. 225.
115. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 343.
116. D. Pădure, *Sub călcîiul comunist...*, p. 10.
117. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 343.
118. George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 207.
119. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 683, f. 29.
120. Ibidem, dosar 6 204, f. 21.
121. „Deșteptarea", Chișinău, Buletin informativ al Frontului Popular din Moldova, din iulie 1989, p. 7.
122. Arh. Ist. Buc., fond Ministerul de Interne, dosar 6 204, f. 21.
123. Ibidem, f. 22.
124. Ibidem, f. 23.
125. Ibidem, fond M.P.N., Presă Externă, dosar 1117/1940, f. 44.
126. Ibidem, fond Ministerul de Interne, dosar 6 204, f. 23.
127. Constantin Virgil Gheorghiu, *op. cit.*, p. 177.
128. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 344.
129. Constantin Virgil Gheorghiu, *op. cit.*, p. 179.
130. Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., dosar 131/1940, f. 344.
131. George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 207.
132. George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 215.
133. Constantin Virgil Gheorghiu, *op. cit.*, p. 259.
134. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 342/1941, f. 375.
135. Ibidem, f. 186.
136. Ibidem.
137. Constantin Virgil Gheorghiu, *op. cit.*, p. 72.
138. Arh. Ist. Centr., fond Ministerul de Interne, dosar 6 204, f. 23.
139. Ibidem.
140. Ibidem, dosar 6 683, f. 30, 41.
141. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 798.
142. D. Pădure, *Sub călcîiul comunist...*, p. 15.
143. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 798.
144. D. Pădure, *Basarabia și Bucovina de sus...*, p. 21—22.
145. Arh. M.Ap.N., fond Microfilme, rola P.II. 2.653, c. 798.

ÎNCHEIERE

Istoria românilor este, înainte de toate, o luptă pentru supravieţuire. Avînd o ţară bogată şi frumoasă, aşezată la întretăierea sferelor de interese ale marilor puteri, „în calea tuturor răutăţilor", cum scria cronicarul, românii au fost nevoiţi să-şi croiască drum prin istorie cu o mînă pe coarnele plugului şi cu cealaltă pe armă.

Constituind „o insulă latină într-o mare slavă", românii au reuşit să-şi menţină identitatea, să se afirme ca un popor demn în rîndul popoarelor europene. În anul 1918 şi-au realizat statul naţional unitar, ca urmare a unirii Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu patria mamă.

Această operă — pentru făurirea căreia au trudit generaţii în şir de înaintaşi — n-a durat decît 22 de ani, fiind sfărîmată prin acţiunea agresivă a marilor puteri totalitare. Primul teritoriu rupt din trupul României a fost cel al Basarabiei şi nordului Bucovinei, ocupat de Uniunea Sovietică. În împrejurări dramatice — ameninţată de marea putere de la Răsărit, „sfătuită" să cedeze de către Germania şi Italia, neputîndu-se bizui pe nici un sprijin extern — România a fost nevoită să cedeze sub presiunea forţei. A urmat calvarul retragerii, brutalitatea ocupantului sovietic, umilirea românilor, acţiunea sistematică de distrugere a fiinţei lor etnice, de modificare a structurii demografice în Basarabia şi nordul Bucovinei.

Pentru scurtă vreme (1941—1944) aceste teritorii s-au reîntors la patria mamă. Dar, din nou, forţa militară şi-a spus cuvîntul, Uniunea Sovietică reanexînd Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa. Procesul de rusificare a cunoscut cote inimaginabile.

Dar, ca prin miracol, sufletul românesc n-a putut fi distrus. S-au adeverit, încă odată, cuvintele profetice ale lui Nicolae Iorga :

„Poporul învins care crede că a căzut momentan pentru o cauză dreaptă, poporul învins care vede totdeauna o zi răzbunătoare după ziua sîngeroasă a zdrobirii sale, poporul acela trage din însăşi loviturile care i s-au dat, forţe capabile de a înapoia acele lovituri şi de a smulge aceluia care a dat loviturile cîştigul căpătat fără dreptate". Astăzi, sub ochii noştri, are loc o adevărată redeşteptare naţională, care trebuie să ducă la victoria adevărului şi a dreptăţii.

Calvarul românilor din Basarabia şi nordul Bucovinei se apropie de sfîrşit, iar clipa de bucurie se apropie. Avînd această convingere, să rememorăm pătrunzătoarele cuvinte scrise de Alexandru Vlahuţă: „Cu sînge şi cu lacrimi ne-am plătit fiecare clipă de bucurie, rari scăpări, o, aşa de rari, în noaptea durerilor noastre! Şi lucrul acesta nici un român n-ar trebui să-l uite".

CUPRINS